

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HEMMÜ’N-NEBÎ
VE
İLGİLİ HADİSLER BAĞLAMINDA HÜKMÎ DEĞERİ

Yüksek Lisans Tezi

BERRİN KAMBUROĞLU

İstanbul, 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HEMMÜ’N-NEBÎ
VE
İLGİLİ HADİSLER BAĞLAMINDA HÜKMÎ DEĞERİ

Yüksek Lisans Tezi

BERRİN KAMBUROĞLU

Danışman: DOÇ. DR. EMİN ÂŞİKKUTLU

İstanbul, 2006

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	vii

GİRİŞ

KONU, KAYNAKLAR, KAVRAM

I-KONU VE KAYNAKLAR.....	2
II-KAVRAM.....	4
A-HEMM KAVRAMI.....	4
1-Lugat Manası.....	4
2-Istılah Manası.....	5
3-Hemm ile Benzer Anlam İfade Eden Kelimeler.....	6
a-Temenni.....	6
b-Terecci.....	7
B-HEMMİN OLUŞUM SAFHALARI.....	7
1-Hâcis.....	7
2-Hâtır.....	7
3-Hadîsü'n-nefs.....	8
4-Hemm.....	8
5-Azm.....	8
C-HEMMİ TESBİT YOLLARI.....	9
1-Hz. Peygamber'in Açıklaması.....	9
a-Tergîb ve Terhîb Yoluyla Açıklaması.....	9
b-Sebebin Ortadan Kalkmasıyla Vazgeçtiğini Açıklaması.....	10
c-Bazı Endişeler Sebebiyle Vazgeçtiğini Açıklaması.....	11
d-Herhangi Bir Açıklama Yapmadan Vazgeçtiğini Beyan Etmesi.....	12
2-Başka Tercihlerin Ortaya Çıkması.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM
HEMM İFADE EDEN RİVAYETLER

I-ÜMMETİ KOLLAMA GAYRETİ.....	16
A- HER NAMAZ ÖNCESİ MİSVAK KULLANMAK.....	16
B- YATSI NAMAZINI GEÇ KILMAK.....	18
C- HER CİHADA KATILMAK.....	19
D- NAMAZI UZATMAK.....	21
E- HACILARA SU DAĞITMAK.....	23
F- TERÂVİH NAMAZINI SÜREKLİ KILMAK.....	24
G-DUHÂ(KUŞLUK) NAMAZI KILMAK.....	25
II-KİŞİSEL VEYA TOPLUMSAL HASSÂSİYET.....	26
A- KÂBE'Yİ YENİDEN İNŞÂ ETMEK İSTEMESİ.....	27
B- HZ. EBÛ BEKİR'İ HALİFE OLARAK TAYİN ETMEK İSTEMESİ.....	30
C- HZ. HAMZA'YI DEFNETMEK İSTEMEMESİ.....	32
D- KABİR AZABINI İNSANLARA DUYURMASI İÇİN ALLAH'A ETMEK İSTEMESİ.....	33
E- ALLAH'IN İYİ İNSANLAR İÇİN HAZIRLADIĞI MÛKÂFATI BİLDİRMEK İSTEMESİ.....	35
F- MÛNAFIKLARI BİLDİĞİ HALDE ONLARI ÖLDÜRTMEMESİ.....	36
G- BAHREYN'DEN GELEN GELİRLERİ ENSAR'A TAHSİS ETMEK İSTEMESİ.....	39
III-ALTERNATİF BİR FİKRİN ORTAYA ÇIKMASI.....	40
A- NAMAZ VAKİTLERİNİ DUYURMAK İÇİN BORU, ÇAN VB. ALETLER KULLANMAK İSTEMESİ.....	40
B- HAYBER YAHUDİLERİNİ SÜRMEK İSTEMESİ.....	43
C- BİR GAZADA KITLIK SEBEBİYLE DEVELERİN KESİMİNE İZİN VERMEK İSTEMESİ.....	45
IV- YAPILMASINDA SAKINCASI OLMADIĞINI ANLAMASI.....	46
-GÎLE (GAYLE) YASAĞI.....	46
V-TE'DİB VE TERHİB GAYESİ.....	48
A- CEMAATE GELMEYENLERİN EVLERİNİ YAKMAK İSTEMESİ.....	48

B- CENAZE TÖRENİNDE AŞIRI YAS TUTANLARA BEDDUA ETMEK İSTEMESİ.....	50
C- HAMİLE CARİYESİYLE İLİŞKİYE GİRMEK İSTEYEN EFENDİYE LA'NET ETMEK İSTEMESİ.....	51
D- BÜTÜN KÖLELERİNİ AZÂD EDEN ADAMIN CENAZE NAMAZINI KILMAMAK İSTEMESİ.....	52
E- KUREYŞ, ENSAR, DEVS VE SAKİF KABİLELERİNDEN BAŞKA KİMSE DEN HEDİYE KABUL ETMEMEK İSTEMESİ.....	53
VI-YETKİSİNİ AŞACAĞI DÜŞÜNCESİ.....	54
-İKİ KİŞİYİ YAKTIRARAK CEZALANDIRMAK İSTEMESİ.....	55
VII-HUKÛKÎ ENGELLER.....	56
A- MÜSEYLİMETÜ'L-KEZZÂB'IN ELÇİLERİNİ ÖLDÜRTMEK İSTEMESİ.....	56
B- ZİNA ETTİĞİNİ BİLDİĞİ KADINA CEZA VERMEK İSTEMESİ.....	57
C- UMRE NİYETİYLE İHRAMA GİRMİŞ OLMAK İSTEMESİ.....	60
VIII-UYGUN OLMAYACAĞI DÜŞÜNCESİ.....	61
A- NAMAZDA KENDİSİNE MUSALLAT OLAN CİNİ DİREĞE BAĞLAMAK İSTEMESİ.....	62
B- KÖPEKLERİ ÖLDÜRTMEK İSTEMESİ.....	63

II. BÖLÜM

TEMENNİ VE TERECCİ İFADE EDEN RİVAYETLER VE HEMMİN HÜKMÎ DEĞERİ

I-TEMENNÎ İFADE EDENLER.....	67
A-GERÇEKLEŞMESİ MÜMKÜN OLMAYANLAR.....	67
1-Ensar'dan Biri Olmak İstemesi.....	67
2-Kâbe'ye Girmemiş Olmak İstemesi.....	69
3-Mekke'den Göç Etmemiş Olmak İstemesi.....	70
4-Ölenin Memleketi Dışında Ölmüş Olmasını İstemesi.....	71
5-Uhud Dağı Kadar Altına Sahip Olmak İstemesi.....	73
6-Gelecek Ümmetini Görmek İstemesi.....	74

B-GERÇEKLEŞMESİ MÜMKÜN OLANLAR.....	76
1-Bir Gün Oruç Tutup İki Gün Tutmamak İstemesi	76
2-Ümmetin Altın Kullanmamasını İstemesi.....	79
3-Birinin Gece Kendisine Bekçilik Yapmasını İstemesi	80
II-TERECÇÎ İFADE EDENLER.....	82
A-KENDİ ŞAHSINA YÖNELİK OLANLAR.....	82
1-Vesîle'ye Nâil Olmak İstemesi.....	82
2-Havuz Başında Ümmeti En Kalabalık Peygamber Olmak İstemesi.....	84
3-Allah'tan En Çok Korkan Kişi Olmak İstemesi.....	85
B-BAŞKASIYLA İLGİLİ OLANLAR.....	86
1-Müslümanların Cennetin Yarısını Oluşturmasını Ümit Etmek.....	86
2-Müşriklerin Soyundan İmanlı Nesillerin Çıkmasını Ümit Etmek.....	88
3-Ebû Tâlib'e Edeceği Şefaatin Faydalı Olmasını Ümit Etmesi.....	91
4-Hz. Ebû Bekir'in Cennetin Bütün Kapılarından Çağırılmasını Ümit Etmesi.....	92
5-Kabir Üzerine Dikilen Dalların Azabı Hafifletmesini Ümit Etmesi.....	93
III-HEMMİN HÜKMÎ DEĞERİ.....	95
SONUÇ.....	99
BİBLİYOGRAFYA.....	101

ÖNSÖZ

Peygamberler, öğrettikleri ve davet ettikleri şeyler konusunda ümmetlerine rehberlik etmek ve onlar için örnek bir hayat sergilemek için gönderilmişlerdir. Son peygamber Hz. Muhammed'in vazifesi de, sadece kendisine verilen vahyi tebliğ etmekten ibaret olmamıştır. Bunun yanında insanları tebliğ ettiği dine davet etmek, dinin ilke ve esaslarını açıklayıp beyan etmek, beyan ettiği hususları bizzat yaşamak ve öğretmek, gönderildiği toplumu bu ilke ve esaslar doğrultusunda yönetip yönlendirmek ve yeni bir toplum modeli oluşturmak da onun deruhte ettiği vazifelerden olmuştur.

Böylesi görevleri olan, Allah'ın yüce dinini insanlara sunan Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri, diğer insanların ifade ve davranışlarıyla eşit olamayacağı gibi, Allah'ın elçisinin gerçekleştirmemiş olsa bile arzu ve temennileri de, bilgileri ve statüleri ne olursa olsun öbür insanlardan farklı olacaktır. Yapmadığı ve yapılmasını da emretmediği halde düşünce aşamasında kalmış bu arzu ve temennileri dile getirmesinin hikmeti ne olabilirdi? Yapmaya kudreti olduğu halde bazı isteklerini niye gerçekleştirilmemişti? Bu arzuları ümmet için ne ifade ediyordu?

Bu çalışmamızda Hz. Peygamber'in bu arzu ve temennilerini tesbit edip değerlendirmeye çaba gösterdik. Bir giriş ve iki bölümden oluşan tezimizin giriş bölümünde konu, kaynaklar ve kavram üzerinde duruldu. Böylece konunun önemi vurgulanıp kavramın sınırları çizilmeye çalışıldı.

Birinci bölümde, Hz. Peygamber'in "hemm"ini ifade eden rivayetler tesbit edilip, "hemm"den vazgeçme gerekçelerine göre sekiz grup halinde ele alındı. Her bir hadis ilgili başlık altında değerlendirilip yorumlandı.

İkinci bölümde de "temenni" ve "terecci" ifade eden rivayetler değerlendirildi. Ayrıca bölüm sonunda "hemm" in hükmi değeri ortaya konmaya çalışıldı. Çalışma boyunca ulaşılan neticeler, sonuç bölümünde özetlendi.

Tez çalışması boyunca yönlendirici, teşvik edici yardımlarını ve yakın alâkalarını gördüğüm danışman hocam Doç. Dr. Emin ÂŞIKKUTLU Bey'e; konumu tesbit edip şekillendirmemde değerli fikirlerini aldığım Prof. Dr. İsmail L. ÇAKAN Bey'e ve yine fikir ve tavsiyelerinden istifade ettiğim Yrd. Doç. Dr. Aynur URALER Hanımefendi'ye şükranlarımı sunarım. Ayrıca, maddi ve manevi yardım ve desteğini esirgemeyen kıymetli eşim Ali KAMBUROĞLU'na, katkılarından dolayı değerli arkadaşlarım Saliha TEKİNER ve Gülhan MADEN'e teşekkürlerimi sunarım.

*Berrin KAMBUROĞLU
İstanbul / 2006*

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selâm
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
çev.	: Çeviren
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radiyallahu anh
r.ah.	: Radiyallahu anha
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ
KONU, KAYNAKLAR, KAVRAM

I-KONU VE KAYNAKLAR

Hız. Peygamber'in düşünce aşamasında kalmış arzuları anlamına gelen "Hemmü'n Nebî" konusunu ele aldığımız bu çalışmamız, Rasûlullah (a.s.)'ı bütün yönleriyle tanıma ve tanıma çabasının bir yönünü oluşturmaktadır.

Gerek sözleri, gerekse hareketleriyle her konuda ümmetine en güzel örnek olan Rasûlullah (a.s.)'ın bu söylediklerinin ve yaptıklarının yanı sıra, çeşitli sebeplerden dolayı istediği halde yapmadığı veya yapamadığı, düşünce aşamasında kalmış arzuları olmuştur. İşte, Hız. Peygamber'in sünnetine bütüncül bir şekilde yaklaşma gayretiyle bu çalışmada, Rasûlullah (a.s.)'ın bu arzularını tesbit edip, ne ifade ettiklerini ve ümmet için bağlayıcı olup olmadıklarını ortaya koymak istedik. Her zaman vahyin kontrolünde bulunan, boş ve faydasız konuşmayan Efendimiz'in gerçekleştirmemiş olsa bile dile getirdiği bu arzuları, diğer insanların içlerinden geçirdikleri kurgular gibi nitelendirilemezdi ve bunların ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Biz de bu amaçla yola çıkarak, Hız. Peygamber'in "hemm"lerini öğrenmeye ve tahlil etmeye çaba gösterdik.

"Hemm" kavramını incelerken, öncelikle "hemm"nin mahiyetinin belirlenmesi ve bir tanımının yapılması gereklidir. "Hemm"nin tarif ve tahlilinde, İbn Manzûr'un *Lisânü'l-Arab*'ı ve Zebîdî'nin *Tâcu'l-Arûs*'u, Âsım Efendi'nin *Kâmûs Tercemesi*, Râgıb el-İsfehânî'nin *el-Müfredât*'ı gibi lügat kitaplarından istifade ettik.

Konuyla ilgili hadisler, Kütüb-i Tis'a'nın taranmasıyla tesbit edilmiştir. Bu hadisleri لعل - همت - وددت - وددنا - أحببت - أرجو - لولا - ليت - لعل kelimelerini kullanarak hadis CD'lerinden tesbit etmeye çalıştık. Bu metodla bulduğumuz hadislerin numaraları, matbû olan Kütüb-i Tis'a'da kullanılan numaralandırma sistemine uymadığı için, bab başlıklarından istifade ederek hadisleri ilim dünyasında geçerli olacak şekilde belirttik.

Söz konusu rivayetlerin önce Arapça metnini verip, sonra tercümesini yapmayı uygun gördük. Tercüme sonunda hadisin tahricini dipnotta verdik. Hadisi yorumlarken aynı zamanda, geçtiği kaynaklardaki konumuzla ilgili rivayet farklılıklarını da belirttik. Rivayet farklılıklarını belirtirken, daha önce dipnotta gösterdiğimiz için tekrar kitap ve bab numarası vermeye gerek duymadık.

Hadislerin yorumunda, İbn Hacer'in *Fethü'l-Bârî*'si, Nevevî'nin *el-Minhâc*'ı, Azîmâbâdî'nin *Avnu'l-ma'bûd*'u, Mübârekfûrî'nin *Tuhfetü'l-ahvezî*'si gibi eserlerin yanı sıra, Türkçe olarak kaleme alınan Riyâzü's- sâlihîn Tercüme ve Şerhi'ni de kullandık.

Hemm konusunda yazılmış müstakil eserler bulunmadığı gibi, gerek hadis usûlü, gerekse fıkıh usûlü kitaplarında da hemm kavramının yeterince ele alınmaması, hemmin hükmi değerini incelerken kaynak problemi çekmemize sebep olmuştur. Bununla beraber, Hz. Peygamber'in fiilleri üzerine kaleme alınmış olan Muhammed Süleyman el-Eşkâr'ın "*Ef'âlür-Rasûl ve delâletuhâ ale'l-ahkâmi's-şer'iyye*" adlı doktora çalışması, hemm kavramı hakkında rastladığımız en geniş bilgiyi içermektedir. Ayrıca Şevkânî'nin *İrşâdü'l-fuhûl*'ü, Zerkeşî'nin *el-Bahru'l-muhî*'i, Bennânî'nin *Hâşiyet-ü alâ şerhi Cem'i'l-cevâmî*'si, Abdulgânî Abdulhalîk'in *Hücciyetü's-sünne*'si gibi eserlerden de yararlandık.

Çalışmamızda yararlandığımız diğer kaynaklar bibliyografyada gösterilmiştir.

II-KAVRAM

A-HEMM KAVRAMI

1-Lugat Manası:

“Hemm” kelimesi, sülâsî 1. babdan “hemme” fiilinin masdarıdır. Sözlükte; “niyet etmek, istemek, bir şeye karar verip yapmamak, gaye edinmek, kasdetmek, yönelmek, üzölmek, hastalığın bedeni eritmesi, yağđı eritmek, süt sağmak”¹ manalarına gelir.

Kur’an-ı Kerim’de yedi ayette geçen hemm kelimesi, niyet etmek, yönelmek anlamlarında kullanılmıştır:

“Ve hakikaten (kadın) ona yönelmişti. O da, eğer Rabbi’nin burhânını görmemiş olsaydı, kadına meyletmişti.”²

Fahrüddin er-Râzî, bu ayetteki “hemm” kelimesinin yönelmek manasına geldiğini belirtmekle beraber, diğere müfessirlerden farklı olarak “şehvet” veya “kişinin kalbinden geçirdiğı şeyler” diye de tefsir edilebileceğine işaret eder.³

İsmail Hakkı Bursevî de, Âl-i İmrân sûresindeki **“O zaman içinizden iki bölük bozulmaya yüz tutmuştu...”**⁴ ayetinde “yüz tutmak” şeklinde tercüme edilen “hemm” kelimesinin, “azim ve kasdetmek” manasında değil, “insanın aklına gelen ve içinden geçen şey” manasında olduğunu belirtir.⁵

“Hemm” kelimesi hadislerde de benzer anlamlarda kullanılmıştır. Meselâ:

Ebu Hureyre (r.a.)’dan rivayet edilen bir hadiste, Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur:

¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XII, 620; Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, IX, 109; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi’l-hadis ve’l-eser*, V, 274; Âsim Efendi, *Kâmûs*, III, 585.

² Yûsuf (12), 24.

³ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, XIII, 208-209.

⁴ Âl-i İmran(3),122.

⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, II, 76. Ayrıca diğere ayetler için bkz. Nisâ (4),113; Mâide (5),11; Tevbe (9),13,74; Mü’min (40),5.

“Allah (c.c.) –meleklerine- : “Kulum bir kötülük yapmaya niyet ederse, onu hemen aleyhine yazıvermeyin. Eğer o kötülüğü yaparsa, karşılığında bir günah yazın. Bir iyilik yapmaya niyetlenir de yapmazsa, onu bir sevap olarak yazın. Şayet o iyiliği yaparsa, bunu da on kat yazın” buyurdu.”⁶

Şu rivayetlerde ise hemm kelimesi üzüntü, keder, tasa anlamında kullanılmıştır:

Ebu Hureyre (r.a.)’dan rivayet edilen bir hadiste Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Rüyamda, iki kolumda iki bilezik olduğumu gördüm ve bu durum beni **üzdü**. Sonra o iki bileziğe üflemem bildirildi...”⁷

Ebu Saîd el-Hudrî’den (r.a.) rivayet edilen “Mü’minin başına yorgunluk, sıkıntı, sancı, **keder** gibi her ne isabet ederse, Allah(c.c.) bunlar sebebiyle onun günahlarını bağışlar”⁸ hadisinde de “keder” anlamında kullanılmaktadır.”

2-Istılâh Manası:

“Hemm” kelimesinin yerleşik bir ıstılâh anlamından bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte bazı ayet ve hadislerden yola çıkarak şöyle bir tanım yapmak mümkündür:

Hz. Peygamber’in yapmayı düşünüp de bir takım sebeplerden dolayı vazgeçtiği, fiil haline dönüşmemiş niyetlerine “hemmü’n-nebî” denir.

Bu kavramın içerisine, Hz. Peygamber’in arzu ettiği halde yapmadığı ya da yapamadığı şeylerin yanı sıra aklına gelen, gönlünden geçen, olmasını ya da olmamasını temenni ettiği hususlar da girmektedir.

⁶ Müslim, **İman** 58.

⁷ Tirmizî, **Rüya** 10.

⁸ Tirmizî, **Cenâiz** 1; Ayrıca bkz. Buhârî, **Cihad** 74; Ebû Dâvûd, **Vitr** 26.

3-Hemm İle Benzer Mana İfade Eden Kelimeler:

a-Temennî :

“Menâ” sülâsî fiilinin tefe’ül babından masdarı olan temennî kelimesi, bir şeyin olmasını arzu etmek, istemek manasına gelir.⁹

Genellikle olması imkânsız durumlar için kullanılmasının yanı sıra, nadiren de olması mümkün olan durumlar için kullanılır. Geleceğe dair bir şeyin olmasını istemek anlamında kullanıldığı gibi, geçmişe dair elde edilme imkânı kalmamış durumlar için de kullanıldığı görülür. Şairin:

“Keşke bir gün gençlik geri dönse de,

İhtiyarlığın neler yaptığını ona haber versem”¹⁰ mısralarında kullandığı gibi.

Temenni ifade etmek için genellikle Arapça’da “leyte” kelimesi kullanılır.¹¹

Râgıb el-İsfahânî, “el-veddü” kelimesinin bir şeyi sevmek ve o şeyin olmasını temenni etmek manasında olduğunu belirtir ve bu kelimenin de temenni için kullanıldığına dikkat çeker, zira sevilen şeyin olması temenni edilir, der.¹²

Dilcilerden el-Ferrâ, “izâ temennâ” ifadesinin; “içinden geçirdiği zaman” anlamında olduğunu belirtir.¹³

b-Tereccî:

Sülâsî “recâ” fiilinin tefe’ül babından masdarı olan tereccî kelimesi, olması mümkün olan bir şeyi arzu etmek demektir. Arap dilinde “lealle” kelimesi tereccî için kullanılır.¹⁴

⁹ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, III, 936; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi elfâzi'l-Kur'an*, s.779

¹⁰ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, I, 583.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 87.

¹² Râgıb, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, s. 811.

¹³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, IV, 145.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 607.

Temenni ile tereccî arasında umum-husus farkı vardır. Şöyle ki; tereccî sadece olması mümkün olan durumlar için söz konusuyken, temenni mümkün ve muhal durumların her ikisi için de kullanılır.¹⁵

Görüldüğü üzere temenni ile terecci kelimelerinin her ikisi de, bir şeyin olmasını istemek bakımından “hemm” ile benzer mana ifade etmektedir.

B-HEMMİN OLUŞUM SAFHALARI:

Doğal olarak insan fiilleri, belli merhaleler sonucu ortaya çıkar. Bundan dolayı kişi yapmak istediği bir fiili önce zihninde tasarlar. Daha sonra gittikçe kuvvetlenen bu tasarı, sahibini eyleme geçirmeye sevk eder. Başlangıçta gönle doğan ve sonuçta eyleme dönüşen böyle bir olgunun olgunlaşma sürecinde şu beş merhaleden söz edilir:

1-Hâcis: Kasıtsız olarak ansızın akla gelen şey demektir.¹⁶Zebîdî, “hâcis, vesvese tarzında nefsin konuşmasıdır”¹⁷ derken, İbn Manzûr onu, “hatıra gelen şey” diye tarif edip, ikinci mertebede açıklayacağımız “hâtır” ile genel itibariyle aynı anlamda olduğunu söyler.¹⁸

Hâcis, ışığın hafifçe parlaması gibi kısa sürelidir, devam etmez.¹⁹

2-Hâtır: “Kişinin iradesi dışında gönle düşen ve âdeta orada hareket eden görüş, düşünce ve önceden unutulduğu halde hatırlanan şey” anlamında kullanılan bir terimdir.²⁰ Akla, gönle gelen şey demektir. Şeytanın, insanın kalbine koyduğu vesveseler için de bu tabir kullanılır.²¹ Hâtır, nefiste tereddüt oluşturur. Zaman olarak hâcisden daha uzun sürelidir ve mahiyeti de daha açıktır.²²

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIV, 309-310; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, X, 144.

¹⁶ Muhammed Süleyman el-Eşkâr, *Ef'âlu'r-Rasûl ve delâletuhâ*, II, 131.

¹⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, IV, 271.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 246.

¹⁹ Eşkâr, *Ef'âlu'r-Rasûl ve delâletuhâ*, II, 131.

²⁰ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, II, 299.

²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 249-250.

²² Eşkâr, *Ef'âlu'r-Rasûl ve delâletuhâ*, II, 131.

3-Hadîsü'n-Nefs: Nefiste bir fiili yapıp yapmama konusunda bir fikrin oluşup, iki tercih arasında nefsin istişâre edercesine konuşmasıdır.²³

4-Hemm: Kesin karar verme aşamasından önce, bir eylemi yapma düşüncesinin terk etme düşüncesine ağır basmasıdır.²⁴

Hemm, azimden daha aşağı derecededir. Bu nedenle kişi, bazen aklına başka bir şeyin gelmesinden dolayı hemmettiği şeyi yapmaktan vazgeçebilir. Bazen de kesin kararını verip azmeder.²⁵

5-Azm: Bir şeyi yapmaya kesin karar vermektir. Bu durum, tereddüdün ortadan kalkmasından sonradır.²⁶

Râgıb el-İsfahânî'ye göre azm, kalbin bir işi yapmaya karar vermesidir.²⁷

Azim kelimesinin, ciddi ve sabırlı olmak manaları da vardır.²⁸ Nitekim, "Peygamberlerden "azim sahibi" olanların sabrettiği gibi sen de sabret"²⁹ ayetinde davet ettikleri şeylerde kararlı ve sabırlı olanlar anlamında kullanılmıştır.

İlk dört mertebeye göre azimde kararlılık yani kesinlik vardır. Şu ayette bu anlam görülebilir:

"İş hususunda onlarla müşâvere et. Kararını verdiğin zaman da, artık Allah'a (c.c.) güvenip dayan."³⁰

Rasûlullah (a.s.)'ın "*İki müslüman kılıçlarıyla karşılaştıkları zaman, öldüren de ölen de cehennemdedir*"³¹ hadisinde de azimdeki kararlılığa işaret edilmektedir. Çünkü, ölen de karşısındakini öldürmeye azmetmişti.

²³ Eşkâr, *Ef'âlu'r-Rasûl ve delâletuhâ*, II, 131.

²⁴ Eşkâr, *Ef'âlu'r-Rasûl ve delâletuhâ*, II, 132.

²⁵ Eşkâr, *Ef'âlu'r-Rasûl ve delâletuhâ*, II, 132.

²⁶ Eşkâr, *Ef'âlu'r-Rasûl ve delâletuhâ*, II, 132.

²⁷ Râgıb, *Müfredât fî elfâzi'l-Kur'an*, s.565.

²⁸ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi'l- hadîs ve'l-eser*, III, 231; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 396; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 399.

²⁹ Ahkâf (46), 35.

³⁰ Âl-i İmrân (3),159.

³¹ Buhârî, **İman** 22.

Zikredilen bu mertebeler şu şekilde nazma dökülmüştür:

مراتب القصد خمس هاجس ذكروا فخاطر فحديث النفس فاستمعنا

يليه هم و عزم كلها رفعت سوى الأخير ففيه الإثم قد وقعا

“Kasdın mertebeleri beştir: Hâcis, hâtır, hadîsü'n-nefs. Dinle, bunları hemm ve azm takip eder. Azm dışında hepsinden sorumluluk kaldırılmıştır. Ancak sonuncusu olan azm gerçekleştiği takdirde sorumluluk gerektirir.”³²

Bu beş lafız, aralarındaki basit anlam farklılıkları sebebiyle kesin çizgilerle birbirinden ayrılmaz. Hatta dilciler, bazen bunları birbirlerinin yerinde kullanırlar. Özellikle hemm ve azmi, kesin olarak birbirlerinden ayrılamayacak kadar yakınlıklarından dolayı eş anlamlı kabul edenler dahî vardır.³³

C- HEMMİ TESBİT YOLLARI:

Hemm, kalbî bir eylemdir ve gizlidir. Somut olarak ortaya çıkmadığı için ancak bir takım karinelerle anlaşılabilir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu tarz niyetleri genel olarak şu yollarla bilinebilir:

1-Hz. Peygamberin Açıklaması:

Hz. Peygamber, zaman zaman bu tür hususları sözlü olarak ifade etmektedir. Bu durum, dört şekilde görülmektedir:

a-Tergîb ve Terhîb Yoluyla Açıklaması:

Hz. Peygamber, bazen belli bir işe teşvîk etmek veya bir şeyden sakındırmak amacıyla düşündüğü şeyi açıklar. Ebu Hureyre (r.a.)'dan rivayet edilen bir hadiste şöyle

³² Bennânî, *Hâşiyetü alâ Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, II, 432.

³³ Eşkâr, *Ef'âlu'r-Rasûl ve delâletuhâ*, II, 132-133.

buyurmuştur: “*Nefsimi elinde tutan Allah (c.c.)’ya and olsun ki, ezan okutup namaza başlamayı, sonra cemaatin namazını kıldırması için yerime birini bırakmayı, sonra da beraberinde odun desteleri bulunan bir grup erkekle cemaate gelmeyenlere gidip evlerini yakmayı içimden geçirdim.*”³⁴

İmrân b. Husayn ve Ebu Berze’den naklonunan bir başka hadisi de burada örnek olarak verebiliriz: “Rasûlullah (a.s.) ile beraber bir cenaze törenine katılmıştık. Efendimiz, dış elbiselerini çıkarıp gömlekle yürüyen bazı kimseler gördü. Bunun üzerine onlara: “*Sizler, câhiliye devrindekiler gibi yapmakla onlara benzemeye mi çalışıyorsunuz? Kabristandan şu görünümünüzden başka bir halde dönmeniz için size beddua etmeyi cidden arzuladım*” buyurdu. Bunun üzerine oradakiler ridalarını giydiler ve bir daha böyle yapmadılar.”³⁵

Yorumlarına birinci bölümde yer vereceğimiz bu hadislerde, Hz. Peygamber’in söz konusu düşüncesini yerine getirmemekle beraber, böyle bir şeyi aklından geçirdiğini beyan ettiğini görüyoruz. Birinci hadisteki ifadesi, namazları cemaatle kılmaya teşvik ve buna özen göstermeyenleri tehdit amaçlı olup ikinci hadisteki sözü ise, cenaze töreninde yapılması uygun olmayan bazı davranışlardan sakındırma(terhîb) amacına yöneliktir.

b-Sebebin Ortadan Kalkmasıyla Vazgeçtiğini Açıklaması:

Hz. Peygamber, düşündüğü şeyi yerine getirmesini gerektirecek bir sebep olmaması ya da sebebin ortadan kalkması gibi durumlarda da bu düşüncelerini haber vermiştir.

Bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “*Erkeklerin, süt emziren kadınlarla cinsel ilişki kurmalarını yasaklamayı düşünmüştüm. Sonradan Bizanslılar’ın ve Farslar’ın bunu yapmakta olduklarını, fakat bunun çocuklarına herhangi bir zarar vermediğini dikkate aldım (ve düşüncemden vazgeçtim).*”³⁶

³⁴ Buhârî, **Ezan** 29, 34.

³⁵ İbn Mâce, **Mâ câe fi’l-cenâiz** 17.

³⁶ Müslim, **Nikâh** 24.

Rasûlullah (a.s.), süt emziren kadınla cinsel ilişkinin sütü bozacağını, çocuğu ilk büyüme ve gelişme döneminde zayıf düşüreceğini, bu zaafın onun bünyesine yerleşip etkisini çok sonra dahî gösterebileceğini düşünmüştü. O, büyük bir ihtimalle zararlı gördüğü bu fiili yasaklamayı bile düşünmüş, fakat mütâlaa sonucunda bunun zararlı olmadığını öğrenince³⁷ bu niyetinden vazgeçtiğini söylemiştir.

Ezan uygulamasının nasıl başladığını anlatan hadisler de buna örnek verilebilir. Namaz vakitlerinin duyurulup cemaatin toplanmasında sıkıntılar yaşanıyordu. Hz. Peygamber, bu duruma bir çözüm bulmak için sahabeyle istişâre etti. Namaz vakti geldiğinde çan veya boru çalınması, ateş yakılması, yüksek bir yere bayrak dikilmesi gibi teklifler ileri sürüldü ise de, bu seçeneklerden her biri başka bir dinin âdeti olduğu için hiçbiri uygun görülmedi. Ne var ki, bazı rivayetlerde, Hz. Peygamber'in bu amaçla çan yaptırdığı ya da bunu ciddi olarak düşündüğü rivayet olunur. Bir rivayette de Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Bütün müslümanların namazı cemaatla kılmasından memnun olurum. Bu yüzden, herkesin evine namaz vaktinin girdiğini haber verecek kimseler göndermeyi bile **düşündüm**. Hatta, bazılarında damların üzerine çıkıp namaz vaktinin girdiğini ilân etmelerini emretmek **gönlümden geçti**.”*³⁸ Namaz vakitlerinin duyurulması hususunda ortaya atılan bu fikirlere Ensar'dan Abdullah b. Zeyd (r.a.)'ın rüyası son noktayı koymuştur. Bu rüyasında ona, ezanın sözleri öğretilmiş, o da Hz. Peygamber'e gelerek durumu haber vermiştir.³⁹ Böylece, bu konuda da çözüm bulunup ilgili sebep ortadan kalktığı için düşünülen şey uygulamaya konulmamıştır.

c-Bazı Endişeler Sebebiyle Vazgeçtiğini Açıklaması:

Hz. Peygamber her arzu ettiğini uygulamaya koymamıştır. Çünkü O, yaptığı her işte ümmetini düşünür, onlara meşakkat vermemeye çalışır ve kamuoyunu dikkate alarak yanlış anlamaya mahal vermemeye özen gösterirdi.

Ka'be'nin binasıyla ilgili olan hadiste bu görülmektedir. Rasûlullah (a.s.), Hz. Âişe'ye:

³⁷ Mehmet Erdoğan, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, s. 109.

³⁸ Ebu Dâvud, **Salât** 28.

³⁹ Ebu Dâvud, **Salât** 28.

“Bilmez misin, kavmin Ka’be’yi inşa ederken onu İbrahim’in temelleri üzerine tam oturtmayıp, bir kısmını dışarıda bıraktılar” buyurdu. Bunun üzerine Hz. Âişe: “Yâ Rasûlallah! Onu İbrahim’in temelleri üzerine yeniden inşa edemez misin?” diye sorunca Rasûlullah (a.s.): “Eğer kavminin cahiliye devri ile olan anıları taze olmasaydı ve kalplerinin yadırgamasından korkmasaydım (bugün dışta kalan eski) duvarları Ka’be’ye katar, kapısını da yer ile aynı seviyede yapardım”⁴⁰ buyurmuştur.

Aynı şekilde münafıkların öldürülmesi teklifini de “Muhammed, adamlarını öldürüyor” derler ve bunu İslâm’ın aleyhine kullanırlar gerekçesiyle engellemiştir.⁴¹

d-Herhangi Bir Açıklama Yapmadan Vazgeçtiğini Beyan Etmesi:

Hz. Peygamber’in, bazen de yapmaya niyetlenip de yapmadığı şeyi, yapmama sebebine yönelik herhangi bir açıklamaya gitmeden dile getirdiği görülür. Meselâ bedevînin biri, Hz. Peygamber’e bir genç deve armağan etmiş, Rasûl-i Ekrem (a.s.) da buna karşılık ona altı genç deve vermiştir. Fakat, bedevînin bundan memnun kalmadığı Hz. Peygamber’e ulaştınca, Allah (c.c.)’ya hamd u senâda bulunduktan sonra şöyle buyurmuştur: “Falan kişi bana bir deve hediye etmişti. Ben de buna karşılık kendisine altı genç deve ile mukabelede bulundum, fakat yine de gönlü olmamış. **İçinden geçti ki** (bundan böyle) Kureyşli, Ensarlı, Sakifli veya Devsli’den başkasından hediye kabul etmeyeyim.”⁴²

Hz. Peygamber, bedevinin kaba davranışına üzülen bir daha bu kabilelerden olmayanlardan hediye kabul etmemeyi düşündüğünü belirtmiş, fakat bu düşüncesini niçin yerine getirmedişine dair bir açıklama yapmamıştır.

2- BAŞKA TERCİHLERİN ORTAYA ÇIKMASI:

Hz. Peygamber’in aklına, yapmayı düşündüğü şeyden daha iyi bir fikrin gelmesi veya başkası tarafından ortaya atılması durumunda da düşüncesinden vazgeçtiği gözlemlenmiştir.

⁴⁰ Buhârî, **İlim** 48, **Hac** 42.

⁴¹ Müslim, **Birr ve Sıla** 16.

⁴² Tirmizî, **Menâkıb** 73; Nesâî, **Umrâ** 5.

Hayber fethedildiğinde Hz. Peygamber, buradaki Yahudileri oradan sürmek istemişti. Ancak Yahudiler, Rasûlullah (a.s.)’a hurmaların bakımını üstlenmek ve mahsulün yarısı onlara ait olmak üzere kendilerini yurtlarında bırakmasını teklif edince Hz. Peygamber, bu şartlar çerçevesinde burada oturmalarına izin vermiştir.⁴³

Bu hadiste Hz. Peygamber, Yahudiler’i önce yurtlarından sürmeyi düşünmüştür. Fakat, Yahudiler’in teklifi daha cazip geldiği için ilk düşüncesinden vazgeçerek anlaşma şartlarına göre orada kalmalarına izin vermiştir.

Yine bir savaşta müslümanların erzağı bitip yiyecek sıkıntısı baş gösterince insanlar, üzerlerine bindikleri develeri kesmek konusunda Rasûlullah (a.s.)’dan izin istemişlerdi. Rasûlullah (a.s.)’ın bu konuda onlara izin vermeyi **düşündüğünü** gören Hz. Ömer (r.a.) : “Ya Rasûlallah! Yiyeceklerden ne kaldı ise bir yere toptasak da bereketlenmesi için Allah (c.c.)’ya dua buyursanız” deyince, Hz. Peygamber dua etmiş ve bereketlenen yiyecekler sayesinde develerin kesimine gerek kalmamıştır.⁴⁴ Burada da Hz. Peygamber’in kendi düşüncesinden vazgeçerek, daha uygun gördüğü başka bir düşünceyi uyguladığı görülmektedir.

⁴³ Buhârî, **Farzu’l-humûs** 19.

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 11, 418.

BİRİNCİ BÖLÜM
HEMM İFADE EDEN RİVAYETLER

Hız. Peygamber'in "hemm"ini ifade eden rivayetleri, hemmden vazgeçme sebeplerine göre gruplandırarak sekiz ana başlık altında ele almayı uygun gördük.

I-ÜMMETİ KOLLAMA GAYRETİ

Hız. Peygamber'in yapmak istediğı bazı işlerden vazgeçme sebeplerinin başında, ümmeti kollama gayreti gelmektedir. Her zaman ümmetine yardımcı olmak, her konuda kolaylıklar sağlayarak onların menfaatlerini gözetmek, gönüllerini hoş tutmak Hız. Peygamber'in hareket noktası idi. Aşağıda sıralayacağımız rivayetlerde bu gayreti açık olarak görmek mümkündür:

A-HER NAMAZ ÖNCESİ MİSVAK KULLANMAK

حدثنا يحيى بن بكير حدثنا الليث عن جعفر بن ربيعة عن عبد الرحمن سمعت أبا هريرة رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لولا أن أشق على أمتي لأمرتهم بالسواك

Ebû Hureyre (r.a.), Rasûlullah (a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *“Ümmetime meşakkat vermeyecek olsaydım, onlara misvak kullanmalarını emrederdim.”*⁴⁵

Hız. Peygamber'in temizliğe verdiği önem birçok hadiste vurgulanmaktadır. Özellikle ağız temizliği bunların başında yer alır. Pek çok hastalığın sindirim sistemi ve mideden kaynakladığı göz önüne alınca, mide sağlığına fevkalâde te'sir edecek olan ağız temizliği ve bunu sağlayacak misvak kullanımı ayrıca önem arz etmektedir.

Rasûlullah (a.s.) gece, gündüz, mukim veya yolculuk halinde, hatta ölüm döşeğinde iken bile misvak kullanmayı ihmal etmemiştir. Ashab-ı Kiram da misvağa gereken önemi vermiştir.

⁴⁵ Buhârî, **Temennî** 9, **Cum'a** 8, **Savm** 27; Müslim, **Tahâret** 15; Ebû Dâvud, **Tahâret** 25; Tirmizî, **Tahâret** 18; Nesâî, **Tahâret** 7; İbn Mâce, **Tahâret ve Sünenüha** 7; Dârimî, **Tahâret** 18; **Salât** 168; Muvatta, **Tahâret** 32; Ahmed b. Hanbel, I, 80, 120.

Diğer taraftan hadis sadece temizlikle ilgili olmayıp, aynı zamanda ibadete bağlı olarak Allah rızası ile de ilgilidir. Nitekim Buhârî, Kitabü's-savm bölümünde bu hadisi zikrederken bab başlığında “*Misvak kullanmak ağız temizler ve rabbın rızasını kazandırır*” hadisini muallak olarak nakletmiştir. Dolayısıyla ağız temizliği, ibadet açısından da önemlidir. Çünkü ağız, bir ibadet organıdır, zikir ve dua mahallidir. Meleklerle ve insanlara eziyet verecek kötü kokuları bu organdan gidermek gerekir ki, bu da Rabbi'n rızasını kazandıran bir husustur. İbn Hacer, bu durumu “Her namaz öncesi misvak kullanmanın müstehab olmasının hikmeti, namazın Allah'a yaklaştıran bir ibadet olup, yüceliğinden dolayı temizliğe dikkat edilmesi gerektiğindedir”⁴⁶ diye ifade eder.

Hadisin çeşitli rivayetlerinde misvağın ne zaman kullanılacağı ile ilgili açıklamalar geçmektedir. Buhârî'nin Cum'a bölümünde “her namazdan önce”, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Dârîmî'nin rivayetlerinde “her namaz vaktinde”, Muvatta'da ise “her abdestle birlikte” ifadesi yer almaktadır.

Hz. Peygamber vacip kılmamakla beraber üzerinde titizlikle durduğu için, imkân buldukça misvak kullanılması sünnet-i seniyyeye ittibâ yolunda atılan güzel bir adımdır. Abdest alırken, namaza veya Kur'an okumaya başlarken, uykudan uyanınca, ağız kokusu hissedilince, yemeklerden sonra, cuma ve bayram namazlarına giderken misvak kullanmak uygun görülmüştür. Bu güzel sünnet, Hz. Peygamber'in hem sözlü tavsiyeleri hem de fiilî uygulamaları ile sâbittir.

Açıkça görüldüğü gibi bu hadiste, Hz. Peygamber'in ümmetini kollama gayreti vardır. Çünkü, âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber (a.s.), bazen bir şeyi yapmayı arzu edip, daha sonra ümmetinin zorlanacağını düşünerek o şeyi yapmaktan vazgeçmiştir. Bunca önem arz etmesine rağmen, insanların her zaman uygulamakta zorlanacaklarını düşünerek misvak kullanmayı vacip kılmaması, O'nun, daima ümmetini koruyan bir rahmet peygamberi olduğunun bir göstergesidir.

⁴⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, II, 436-437.

İmam Şâfîî, bu hadisin misvak kullanmanın vacib olmadığına delil olduğunu, eğer vacip olsaydı Hz. Peygamber'in ümmetine zor gelsin gelmesin mutlaka misvak kullanmayı emredeceğini söyler.⁴⁷

B-YATSI NAMAZINI GEÇ KILDIRMAK

أخبرنا محمد بن منصور المكي قال حدثنا سفیان عن عمرو عن عطاء عن بن عباس وعن بن جريج عن عطاء عن بن عباس قال أخبر النبي صلى الله عليه وسلم العشاء ذات ليلة حتى ذهب من الليل فقام عمر رضي الله عنه فنادى الصلاة يا رسول الله رقد النساء والولدان فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم ظاهرا يقطر من رأسه وهو يقول إنه الوقت لولا أن أشق على أمتي

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Nebî (a.s.) bir keresinde gecenin bir kısmı geçinceye kadar yatsı namazını geciktirdi. Hz. Ömer (r.a.) kalktı ve “Namaz, ya Rasûlallah! Kadınlar ve çocuklar uyudular” diye seslendi. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.) başından su damlar vaziyette dışarı çıktı ve “*Yatsı namazının asıl vakti, bu vakittir. Ümmetime meşakkat vermeyecek olsaydım (bu vakitte kılmalarını emrederdim)*” buyurdu.⁴⁸

Rasûl-i Ekrem Efendimiz, yatsı namazını bazen vaktin evvelinde, bazen de geç vakitte kıldırırdı. Bu durum mevsim ve hava şartlarına, cemaatin mescide gelişine göre farklılık arz ederdi. Cemaatin daha çok olmasını ve cemaatle namaz kılmanın sevabına kavuşmalarını istediği için çoğu zaman belli bir süre beklerdi. Camiye erken gelenler, namaz vaktini bekledikleri sürece namazda imiş gibi sevap kazanmakta idiler. Bu konuda Hz. Peygamber, gece yarısı kıldırıldığı bir yatsı namazının ardından cemaate şöyle buyurmuştur: “*Dikkatinizi çekerim! İnsanlar namazlarını kılıp ardından uyudular. Sizler ise namazı beklediğiniz sürece namaz sevabı kazandınız.*”⁴⁹ Ahmed b.

⁴⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 436.

⁴⁸ Buhârî, **Mevâkît** 24; **Temennî** 9; Müslim, **Mesâcid ve Mevâdiu's-salât** 39; Ebû Dâvud, **Salât** 7; Nesâî, **Mevâkît** 20; Dârimî, **Salât** 19.

⁴⁹ Buhârî, **Mevâkit** 25.

Hanbel ve Dârimî'nin rivayetlerinde de “yeryüzünde sizden başka, bu saatte bu namazı kılmayı bekleyen hiç kimse yoktur” ifadesi yer almaktadır.

Ahmed b. Hanbel'in naklettiği hadiste şu ifade de bulunmaktadır: “*Gecenin üçte biri veya yarısı geçince Allah (c.c.) dünya semasına iner ve şöyle buyurur: Bir şey isteyen yok mu, ona vereyim, af dileyen yok mu, affedeyim, tevbe eden yok mu, tevbesini kabul edeyim, dua eden yok mu, icâbet edeyim*”. Burada zikredilen husus da, Hz. Peygamber'in yatsıyı geç vakitte kıldırmaı istemesinde etken olabilir.

Bu hadiste yatsı namazını geciktirmenin efdal olduğu açıkça görülmektedir. Ulemâ da yatsıyı geciktirmenin müstehab olduğu hükmünde icmaya varmıştır.⁵⁰

Bununla birlikte Rasûlullah (a.s.), her işte olduğu gibi bu konuda da ümmetini kollama gayretinin sonucu olarak, onlara zor gelmesinden korktuğu için böyle bir emirde bulunmamıştır. Aksi halde insanlar bunu sürekli hale getirir, sonra da üzerlerine farz kılındığında altından kalkamayabilirlerdi.⁵¹

C-HER CİHADA KATILMAK

حدثنا حرمي بن حفص قال حدثنا عبد الواحد قال حدثنا عمارة قال حدثنا أبو زرعة بن عمرو بن جرير قال سمعت
أبا هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال انتدب الله عز وجل لمن خرج في سبيله لا يخرجه إلا إيمان بي وتصديق
برسلي أن أرجعه بما نال من أجر أو غنيمة أو أدخله الجنة ولولا أن أشق على أمتي ما قعدت خلف سرية ولوددت أبي
أقتل في سبيل الله ثم أحيأ ثم أقتل ثم أحيأ ثم أقتل

Ebû Hureyre (r.a.), Rasûlullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

“*Allah Teâlâ kendi yolunda cihada çıkan kimseye, onu sadece bana îman,*

⁵⁰ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, V, 140.

⁵¹ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, V, 140.

benim rasullerimi tasdik yola çıkarmıştır, buyurarak kefil olur. Allah (c.c.) o kimseyi, gazi olursa manevî ecre ve dünyalık ganimete kavuşmuş olarak evine döndürmeye, şehit olursa cennete koymaya kefil olmuştur. Eğer ümmetime meşakkat verecek olmasaydım, hiçbir seriyyeden geri kalmazdım ve Allah (c.c.) yolunda öldürülmeyi, sonra dirilip tekrar öldürülmeyi, sonra tekrar dirilip tekrar öldürülmeyi ne kadar isterdim.”⁵²

Hadiste söz konusu edilen meşakkat, Buhârî, Müslim, İbni Mâce, Ahmed b. Hanbel ve İmam Mâlik’in naklettikleri hadislerde şöyle beyan edilmektedir: *“Canımı kudretiyle elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, maddi güç bulup kendilerini sevk edemediğim için benden ayrılıp geride kalmak kendilerine zor gelecek mü’minler olmasaydı, Allah yolunda cihada çıkan hiçbir seriyyenin arkasında kalmazdım.”*

Yine Buhârî, Kitabü’l-cihad’da; *“Benim ardımda kalmaları bana zor geliyor”* ifadesi yer alır.

Savaş, arzu edilen bir şey değildir. Fakat bazen kaçınılmaz bir zaruret olarak karşımıza çıkar. Can, mal, din ve vatan gibi değerlerin güvenliğini sağlamanın, zulüm ve fitneyi önlemenin, haksız tecavüzlere son vermenin yegâne çaresi savaş olabilir. İşte böyle durumlarda savaşmak, insanlık için bir kurtuluş vesilesi olabilir. İslâm’da bu savaşın adı cihaddır. Çünkü cihadda zulüm ve haksızlık, tecavüz, haddi aşma ve yeryüzünü tahrip etme yoktur.

Cihadın fazileti ve üstünlüğüyle ilgili pek çok hadis mevcuttur. Peygamber Efendimiz (a.s.), “Hangi amel daha faziletlidir?” şeklinde sorulan soruların cevabında, “Allah yolunda cihad etmek” şikkını hep ilk sıralarda saymıştır. Allah yolunda cihad, en büyük hayırlardan biridir. Bu uğurda atılan bir adımın ecri, dünyaya ve onun nimetlerine sahip olmaktan daha üstündür. Müslim ve Ahmed İbni Hanbel’in naklettikleri hadisteki; *“Muhammed’in canını kudret elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, Allah yolunda açılan bir yara, kıyamet gününde açıldığı günkü şekliyle gelir: Rengi kan rengi, kokusu misk kokusudur”* ifadesi dinimizin gazi ve şehitlere verdiği değeri gösterir.

⁵² Buhârî, **İman** 27, **Cihad ve’s-siyer** 7, 118; **Temennî** 1; Müslim, **İmâre** 28, 30; Nesâî, **Cihad** 3, 30; İbn Mâce, **Cihad** 3, Muvatta’, **Cihad** 1, 14; Ahmed b. Hanbel, II, 313, 384.

Kur'an ve Sünnet'te Allah yolunda cihad daima teşvik edilmiştir. Cihaddan elde edilen sevap, nafil oruç ve namazdan elde edilen sevaptan kat kat üstündür. Çünkü cihadla, devletin hudutları içinde yaşayan bütün fertlerin dini, vatanı, canı, malı, ırz ve namusu korunur. Namaz ve orucun sevabı ise, ferdin kendisine mahsustur.

Konumuz hadisinde, Hz. Peygamber'in yemin ederek belirttiği ve bizi asıl ilgilendiren husus, bunca faziletine ve önemine rağmen, müslümanlar üzerine zor geleceğini bildiği için bazı seriyyelere katılmamasıdır. Aralarında Peygamberimiz'in de bulunduğu askeri birliğe gazve, Efendimiz'in bulunmadığı askerî birliğe ise seriyye denir. Rasûlullah (a.s.)'ın böyle davranması ümmet için bir rahmet vesilesidir. Çünkü her askerî harekete katılmış olsaydı, her savaşa mutlaka katılmak müslümanlara farz olurdu. Oysa bu çok ağır ve üstesinden gelinemeyecek bir emir olurdu. Bu sebeple Efendimiz, buna maddî olarak kendisinin gücü yetmeyeceği gibi, müslümanların da gücünün yetmeyeceğini ifade buyurmuşlardır.⁵³

Hadiste, Hz. Peygamber'in ümmetine olan şefkatinin yanı sıra, Allah (c.c.) yolunda şehit olmayı istemenin müstehab oluşu ve meydana gelmesi imkansız olan hayırlı bir şeyi bile bile istemenin cevazı görülmektedir. Rasûlullah (a.s.), olmayacak bir şeyi arzularak cihadın faziletini beyan ve müslümanları cihada teşvik etmektedir.⁵⁴

D-NAMAZI UZATMAK

حدثنا إبراهيم بن موسى قال أخبرنا الوليد قال حدثنا الأوزاعي عن يحيى بن أبي كثير عن عبد الله بن أبي قتادة عن أبيه
أبي قتادة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إني لأقوم في الصلاة أريد أن أطول فيها فأسمع بكاء الصبي فأتجويز في
صلاتي كراهية أن أشق على أمه

⁵³ Kandemir, Çakan, Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn*, VI, 29.

⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 21.

Ebû Katâde (r.a.), Nebî (a.s.)’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Ben, uzun kılmak niyetiyle namaza dururum da, bir çocuğun ağlamasını işittiğimde, annesine güçlük çıkarıp (üzmekten) hoşlanmadığım için namazı kısa keserim.*”⁵⁵

Müslim’in ve İbni Mâce’nin rivayet ettikleri hadiste “*Çocuğun ağlamasından dolayı annesinin duyacağı rahatsızlığı bildiğim için namazı kısa tutarım*” ifadesi bulunur.

Kulu, Allah (c.c.)’ya en çok yaklaştıran ibadet namazdır. Rasûlullah (a.s.), kendisi tek başına namaz kıldığında dilediği kadar uzatırdı. Hatta o kadar uzun süre ayakta dururdu ki, yanındakiler rükûa gitmeyeceğini zannederlerdi. Rükûsu ve secdesi de aynı şekilde uzun sürerdi. Namazı uzun tutmasının sebebi, Allah’ın huzurunda daha çok bulunmak isteyişindendi. Peygamberimiz’in tek başına kıldığı bu namazlar, farzlar dışındaki nafilelerdir. Çünkü, farz namazları mutlaka mescidde cemaatle birlikte kılar ve imamlığı da kendileri yaparlardı.

Bu hadiste bahsedilen namaz, cemaate imam olup kıldırıldığı farz namazlardır. Hadisten anlaşılacağı gibi, farzların cemaatle kılınmasına sahâbe hanımları da iştirak ediyor, hatta beraberlerinde çocuklarını da getirdikleri oluyordu. Cemaattaki kadınlardan birinin çocuğunun ağlaması, Peygamber Efendimiz’in namazı kısa tutmasına sebep olmaktaydı. Bu durum, Efendimiz’in ashâbına karşı ne derece merhamet ve şefkat hisleriyle dolu olduğunu, kadınları ve çocukları ne kadar koruyup gözettiğini gösterir.

Ayrıca Hz. Peygamber, insanları dinden soğutmamak, bıktırmamak için büyük gayret sarf ederdi. Sahâbeye de bu yönde sürekli tavsiyelerde bulunurdu. Cemaate imam olan kişinin, arkasında saf tutan her türlü insanı düşünmesi gerektiğini şu hadisiyle vurgulamıştır:

“Sizden biriniz, insanlara namaz kıldırıldığı zaman hafif tutsun. Çünkü onların arasında zayıf, hasta ve yaşlılar vardır. Herhangi biriniz kendi başına namaz kıldığında

⁵⁵ Buhârî, **Ezan** 65, 162; Müslim, **Salât** 37; Ebû Dâvûd, **Salât** 127; Nesâî, **İmâme** 35; İbni Mâce, **İkâmetü’s-salât** 49; Ahmed b. Hanbel, III, 240, V, 205.

ise dilediği kadar uzatsın.”⁵⁶

E-HACILARA SU DAĞITMAK

حدثنا إسحاق حدثنا خالد بن خالد الحذاء عن عكرمة عن بن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه وسلم جاء إلى السقاية فاستسقى فقال العباس يا فضل اذهب إلى أمك فأت رسول الله صلى الله عليه وسلم بشراب من عندها فقال اسقني قال يا رسول الله إهم يجعلون أيديهم فيه قال اسقني فشرب منه ثم أتى زمزم وهم يسقون ويعملون فيها فقال اعملوا فإنكم على عمل صالح ثم قال لولا أن تغلبوا لزلت حتى أضع الحبل على هذه يعني عاتقه وأشار إلى عاتقه

İbn Abbâs (r.a.)’dan rivayet edilmiştir: Rasûlullah (a.s.), hacılara su dağıtılan yere geldi ve su içmek istedi. Bunun üzerine Abbas (r.a.): “Ey Fazl! Annene git ve Rasûlullah (a.s.)’a içecek bir şey getir,” dedi. Rasûlullah (a.s.) tekrar “bana su ver” dedi. Abbas (r.a.): “Ey Allah’ın Rasûlü! Ama insanlar ellerini suyun içine daldırıyorlar” deyince, Rasûlullah (a.s.) tekrar kendisine su verilmesini istedi ve verilen sudan içti. Sonra Zemzem’in yanına geldi. İnsanlar orada hacılara su dağıtıyor ve çalışıyorlardı. Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurdu: “*Çalışınız, muhakkak ki siz, sâlih bir amel yapmaktasınız. Eğer halk (izdihâma sebep olup) size galebe etmeyecek olsa, hemen aşağı inip ipi (omzunu işaret ederek) bunun üzerine koyardım buyurdu.*”⁵⁷

Muhtaçların ihtiyaçlarını gidermek, Allah (c.c.) katında son derece makbûldür ve karşılığı asla zayı olmaz. Sevgili Peygamberimiz’in toplumsal yardımlaşma üzerine pek çok hadisleri mevcuttur. Özellikle aç ve susuz insanların ve hayvanların ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliğini vurgulamıştır. Her canlıya su vermenin sevabı olduğunu belirtmiştir. Hatta günahkâr bir kişinin, çölde rastladığı susuzluktan ölmek üzere olan bir köpeğe, oradaki kuyudan ayakkabısıyla su çekip içirerek cennetlik olmasını anlatan meşhur bir hadis de vardır.⁵⁸

⁵⁶ Buhârî, **İlim** 28, **Ezân** 62; Müslim, **Salât** 183; Tirmizî, **Salât** 61; Nesâî, **İmâmet** 35; İbni Mâce, **İkâme** 48,49.

⁵⁷ Buhârî, **Hacc** 75; Tirmizî, **Hacc** 54; Ahmed b. Hanbel, I, 76, 157.

⁵⁸ Buhârî, **Enbiya** 54; Müslim, **Selâm** 155.

Bu hadiste de, hacılara su verme işinin faziletinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber, Zemzem'in başına geldiğinde, orada su dağıtan insanları takdir ediyor ve çok makbul bir iş yaptıklarını söylüyor. Hatta o kadar makbul bir iş ki, insanların bunu hacc menâsikinden zannederek aynen yapmaya kalkışıp, Zemzem'in etrafında izdihama sebebiyet vererek su dağıtanların hacılara su verme hizmetlerine mâni olacaklarından korkmasa, faziletinin büyüklüğü sebebiyle kendisinin de oradakilerle zemzem verme hizmetine katılacağını belirtiyor. Bu Hz. Peygamber'in yüce tevazûsunu, engin merhametini ve ashabının ona uymaktaki hırsını göstermektedir.

F-TERÂVİH NAMAZINI SÜREKLİ KILMAK

حدثنا عبد الله بن يوسف قال أخبرنا مالك عن بن شهاب عن عروة بن الزبير عن عائشة أم المؤمنين رضي الله عنها أن رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى ذات ليلة في المسجد فصلى بصلاته ناس ثم صلى من القابلة فكثرت الناس ثم اجتمعوا من الليلة الثالثة أو الرابعة فلم يخرج إليهم رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما أصبح قال قد رأيت الذي صنعتم ولم يمنعني من الخروج إليكم إلا أني خشيت أن تفرض عليكم وذلك في رمضان

Mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (a.s.) bir gece mescidde (nâfile) namaz kıldı. İnsanlar da (ona uyarak) namaz kıldılar. Ertesi gece Rasûlullah (a.s.) yine namaz kıldı ve insanlar çoğaldılar. Üçüncü (veya dördüncü) gece halk yine toplandı. Fakat Rasûlullah (a.s.) yanlarına çıkmadı. Sabah olunca Efendimiz: “Yaptığınızı gördüm. (Kıldığımız) namazın size farz olmasından korktuğum için (gece) yanınıza çıkmadım” buyurdu. Bu hâdise, ramazanda cereyan etmişti.”⁵⁹

Buhârî ve Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettikleri hadiste endişesini şöyle dile getirmiştir: “Sizin durumunuz (yani kalabalık bir şekilde mescidde namazı beklemeniz) beni korkutmadı. Ancak, bu namazın size farz kılınmasından ve sizin de bunun üstesinden gelememenizden korktum.” Ayrıca, Buhârî'nin Kitâbü'l-libâs bölümünde

⁵⁹ Buhârî, **Teheccüd** 5, **Cum'a** 29, **Salâtü't-terâvih** 1, **Ezân** 80, **Libâs** 43; Müslim, **Salâtü'l-müsâfirîn** 25; Ebû Dâvûd, **Salât** 318; Nesâî, **Kıyâmü'l-leyl** 4; Muvatta', **Salât fi Ramazan** 1, Ahmed b. Hanbel, VI, 169.

naklettiği hadiste şu ifade bulunmaktadır: “*Ey insanlar gücünüzün yeteceği amelleri yapın. Şüphesiz, siz bıkmadıkça Allah (c.c.) bıkmaz. Muhakkak ki Allah (c.c.)’nun en çok hoşlandığı amel, az da olsa devamlı olandır.*”

Terâvih namazı, ramazan gecelerinde yatsı namazından sonra kılınan nâfile bir namazdır. Terâvih namazının nâfile ibadetler içinde özel bir önemi bulunmaktadır. Rasûlullah (a.s.), ramazan gecelerinde ibadet etmeyi tavsiye etmiş ve şöyle buyurmuştur: “*Kim ramazanın faziletine inanarak ve sevabını Allah’tan bekleyerek (terâvih) namazını kılsa, geçmiş günahları bağışlanır.*”⁶⁰

H. Peygamber, terâvih namazını birkaç gece cemaatle kıldırdıktan sonra, cemaatle edâ edilmesi farz kılınır da müslümanlar onu yerine getirmekte güçlük çekerler endişesiyle, cemaatle kıldirmayı terk etmiş ve ashabına evlerinde kılmalarını tavsiye etmiştir.

G-DUHÂ (KUŞLUK) NAMAZI KILMAK

حدثنا عبد الله بن يوسف قال أخبرنا مالك عن بن شهاب عن عروة عن عائشة رضي الله عنها قالت إن كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ليدع العمل وهو يجب أن يعمل به خشية أن يعمل به الناس فيفرض عليهم وما سبح رسول الله صلى الله عليه وسلم سبحة الضحى قط وإني لأسبحها

H. Âişe’den rivayet edilmiştir: “*Rasûlullah (a.s), bir işi yapmayı çok istediği halde, onu insanlar da yapmaya kalkar da üzerlerine farz kılınır korkusuyla onu yapmaktan vazgeçerdi. Rasûlullah (a.s.) asla duhâ namazını kılmamıştır. Ben ise, duhâ namazı kılıyorum.*”⁶¹

H. Peygamber’in yapmak isteyip de yapmadığı bir iş, farzlar dışında kalan nâfile ibadetlerle ilgilidir. Bunu H. Âişe’nin sözünden açıkça anlamaktayız.

⁶⁰ Buhârî, **Îman** 28.

⁶¹ Buhârî, **Teheccüd** 5,32; Müslim, **Salâtü’l-müsâfirîn** 13; Muvatta’, **Nidâ li’s-salât** 8; Ahmed b. Hanbel, VI, 170, 178.

Peygamber Efendimiz'in yaptığı pek çok nâfile ibadetler vardı. Bunların bazısını hemen hiç ihmal etmeden sürekli işler, bazılarını ise daha seyrek yapardı. Çünkü sahâbîler, Peygamberimiz'in bir amel işlediğini gördüklerinde onu takip ediyor, aynısını yapıyorlardı. Bu sebeple Efendimiz, arzu ettiği halde bir takım nâfile işleri ashâbını ve ümmetini düşünerek, onlara olan merhameti ve şefkatinden dolayı terk ederdi. Bunun bir başka sebebi, sahâbîlerin onu vazgeçilmez bir iş görmeleri, Peygamberimiz'in de onların üzerlerine farz kılınmasından korkmasıydı.⁶² Nitekim Müsned'deki rivayete göre Hz. Peygamber, insanlar sünnet edinirler de üzerlerine farz kılınır endişesiyle bazı amelleri terk eder, insanlara ağır gelmeyen amelleri severdi.

Her ne kadar bu hadiste Hz. Âişe, zikredilen sebepten dolayı Efendimiz'in hayatında hiçbir zaman duhâ namazını kılmadığını belirtiyor ise de Rasûlullah (a.s.), ashabına, duhâ namazını kılmaları konusunda pek çok tavsiyelerde bulunmuştur. Hz. Âişe'nin, Rasûlullah (a.s.)'ın duha namazını kılmadığını söylemesi, namazın aslına değil, belki devamına yöneliktir. Buna göre Hz. Âişe: "Ben Rasûlullah (a.s.)'ın devamlı duha namazı kıldığını görmedim. Fakat ben, duha namazını devamlı kılmaktayım," demiş olur.⁶³ Hz. Âişe'nin bazen kılınan bu namazdan haberdâr olmaması da mümkündür. Çünkü Rasûlullah (a.s.) zaman zaman duhâ vakitlerinde müslümanların işleriyle ilgilenmek için ya mescide yahut başka bir yere gider, bazen de seferde bulunurdu. Buna bir de eşlerinden dolayı Hz. Âişe'nin odasında dokuz günde bir bulunabildiklerini ilave edersek, nefyetmesinin sebebi daha kolay ortaya çıkar.⁶⁴

II-KİŞİSEL VEYA TOPLUMSAL HASSASİYET

Hz. Peygamber, yapmak istediği her şeyi, her zaman gerçekleştirme imkânı bulamamıştır. Bunda, içinde yaşadığı toplumun hassasiyet gösterdiği konulara, duygu ve düşüncelerine, hatıralarına özen göstermesi, toplumda yanlış anlamalara, huzurun bozulmasına mahal vermemeye çalışması etkindir. Hz. Peygamber'in bu hassasiyeti, aşağıdaki rivayetlerde gözler önüne serilmektedir:

⁶² Kandemir, Çakan, Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn*, II, 188.

⁶³ Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, III, 1085.

⁶⁴ Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, II, 641.

A-KÂBE'Yİ YENİDEN İNŞÂ ETMEK İSTEMESİ

حدثنا عبد الله بن مسلمة عن مالك عن بن شهاب عن سالم بن عبد الله أن عبد الله بن محمد بن أبي بكر أخبر عبد الله بن عمر عن عائشة رضي الله عنهم زوج النبي صلى الله عليه وسلم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لها ألم تري أن قومك لما بنوا الكعبة اقتصروا عن قواعد إبراهيم فقلت يا رسول الله ألا تردها على قواعد إبراهيم قال لولا حدثان قومك بالكفر لفعلت فقال عبد الله رضي الله عنه لئن كانت عائشة رضي الله عنها سمعت هذا من رسول الله صلى الله عليه وسلم ما أرى رسول الله صلى الله عليه وسلم ترك استلام الركنين اللذين يليان الحجر إلا أن البيت لم يتم على قواعد إبراهيم

Hız. Peygamber'in hanımı Hız. Âişe'den rivayet edilmiştir: Rasûlullah (a.s.), kendisine şöyle buyurmuştur: *“Biliyor musun, senin kavmin Kâbe'yi yeniden inşâ ederken, Hız. İbrahim'in atmış bulunduğu temellere (tam riâyet etmeyip) inşaatı kısa tuttu.”* Ben de: *“Ey Allah'ın Rasûlü! Sen Kâbe'nin duvarlarını, Hız. İbrahim'in temelleri üzerinde (yeniden) yapamaz mısın?”* dedim. Rasûlullah (a.s.): *“Kavminin şu zamanı, kâfirlik dönemine yakın olmasaydı, muhakkak (Kâbe'nin duvarlarını Hız. İbrahim'in temelleri üzerine) yapardım”* buyurdu. Abdullah b. Ömer (r.a.): *“Âişe (r.a.) bu sözü muhakkak Rasûlullah (a.s.)'tan işitmiştir. Ben Rasûlullah (a.s.)'ın Hicr'i takip eden o iki Kâbe köşesini isti'lâm ettiğini sanıyorum. Ancak şu var ki; Kâbe, tam Hız. İbrahim'in koyduğu temeller üzerine inşa edilmemiştir”* demiştir.⁶⁵

Bu hadiste, Rasûlullah (a.s.), Kâ'be'nin Cahiliye Devri'ndeki tamiri sırasında, Hız. İbrahim'in temelleri üzerine oturtulmayıp, biraz kısa tutulduğunu ifade etmektedir. Aslında Hız. Peygamber'in, toplumun ileri-geri konuşmasından çekinmeseydi, Kâbe'nin yapımıyla ilgili başka düşünceleri de vardı. Meselâ, Müslim ve Nesâî'de geçen bir rivayette Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Ey Âişe! Kavminin Cahiliye Dönemi'ne yakınlığı olmasaydı, Kâbe'nin yıkılmasını emreder ve insanların (daha önce) dışarıda bıraktıkları kısımları ona dâhil ederdim. Kâbe'yi yere yakın olarak inşâ eder, biri doğu*

⁶⁵ Buhârî, **İlim** 48, **Hacc** 42, **Ehâdîsü'l-enbiyâ** 8, **Tefsîrü'l-Kur'an** 10, **Temennî** 9; Müslim, **Hacc** 69; Tirmizî, **Hacc** 47; Nesâî, **Menâsikü'l-hacc** 125, 128; İbn Mâce, **Menâsik** 31; Dârimî, **Menâsik** 44; Muvatta', **Hacc** 33; Ahmed b. Hanbel, VI, 112, 177.

biri batı tarafında olmak üzere iki kapı yapar ve onu, Hz. İbrahim'in oturduğu temeller üzerine yerleştirdim.”

Ebû Dâvûd'da yer alan bir rivayette de Hz. Peygamber, “Hicr” ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: Hz. Âişe anlatıyor: Kâbe'ye girip orada namaz kılmayı severdim. Bir gün Rasûlullah (a.s.) elimi tutup beni Hicr'e götürdü ve: “*Kâbe'ye girmek istediğin zaman Hicr'de namaz kıl. Çünkü Hicr, Kâbe'den bir bölümdür. Muhakkak ki, senin kavmin Kâbe'yi inşâ ederken kısa tuttular ve Hicr'i Kâbe'den çıkardılar*” diye buyurdu.

Müslim'in kaydettiği bir rivayette Rasûlullah (a.s.), Hz. Âişe'ye şunu da söyler: “*...Şayet benden sonra kavmin Kâbe'yi yeniden inşâ etmeyi düşünürlerse, gel sana onların (Kâbe'nin dışında) bıraktıkları yeri göstereyim.*” Sonra Hz. Âişe'ye yedi arşına yakın bir yeri gösterir.

Buhârî ve Müslim'de geçen bir rivayette de, Hz. Âişe'nin Kâbe'nin kapısının yüksekte bırakılışının sebebini sormasına Hz. Peygamber: “*Kavmin bunu, istediklerinin Kâbe'ye girmesine izin verip, istemediklerini oraya girmekten alıkoymak için yaptılar. Kavminin Cahiliye Devri'ne yakınlığı olmasaydı, kapısını yerle aynı hizada yapardım*” şeklinde cevap vermiştir.

Bu rivayetler Abdullah b. Zübeyr'e, Şam ordusunun attığı taşlarla harab olan Kâbe'nin tamiri sırasında yol göstermiştir. Yıkılan yerleri onarmak ya da tamamen yıkıp yeniden inşâ etmek hususunda tereddütte kalmış ve üç gün istihâre yaptıktan sonra tamamen yıkıp Hz. Peygamber'in tavsifine uygun şekilde inşâ etmiştir: Bu inşâda izdihamı önlemek için zemin seviyesinde biri giriş, diğeri çıkış olmak üzere iki kapı açılmış ve Hicr, Kâbe'ye dahil edilmiştir. Ayrıca İbnü'z-Zübeyr, hacıların vaziyeti görerek Emeviler'e karşı nefret duyup gayrete gelmeleri için, Kâbe'nin inşaatına hemen başlamayarak hac mevsimi boyunca harap halde bırakmıştır. Daha sonra Hicri 64 yılında inşaat başlamış ve 65'te tamamlanmıştır.⁶⁶

Abdullah b. Zübeyr'in şehadetiyle sonuçlanan savaşı Emeviler kazanıp Mekke'ye hâkim olunca Haccac, Kâbe'nin durumunu Halife Abdülmelik b. Mervan'a

⁶⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 521.

bildirir. Abdülmelik de, Kâbe'nin yıkılıp eski haline döndürülmesini emreder. Bunun üzerine Haccac, Kâbe'yi yıkar. Kapının birini iptal eder, diğerini de eskiden olduğu gibi yükseltir. Hicr'i duvarın dışına alır. Ama daha sonra Abdülmelik b. Mervan, Abdullah b. Zübeyr'in inşasının sahih bir rivayete dayandığını anlayınca, Haccac'a Kâbe'yi yıktıracağına pişman olur.⁶⁷

Fitne, fesad veya daha büyük zararı önlemek için maslahattan vazgeçmeye de bir örnek teşkil eden konumuz rivayetine göre Hz. Peygamber, Kâbe'nin inşaatında bazı eksiklikler bulunmasına rağmen, yapılacak bir değişikliğin, Cahiliye Devri'nden intikal eden Kâbe'ye karşı aşırı hürmet sebebiyle Kureyşliler'de oluşturacağı olumsuz tepkileri düşünerek tadilat cihetine gitmemiştir. Aksi takdirde insanlar yadırgayabilirler ve yapılan değişiklikleri hoş görmeyebilirlerdi. Rasûlullah (a.s.), bu konuda kamuoyunu dikkate alarak, onların henüz kabullenemeyecekleri bir şeyi yapmaktan vazgeçmiştir.

Hz. Peygamber, tercih ettiği şeyi uygulamayı terk ettiği gibi umuma duyurmayı da sınırlamış, arzusunu herkese duyurmamış, sadece hanımı Hz. Âişe'ye bundan bahsetmiştir. Arzusunu fiile dökmek bir yana, o an için bunun umuma duyurulmasını dahî doğru bulmamıştır. Çünkü maksadını iyi anlayacaklarından emin olamamıştır. Ayrıca Hz. Peygamber, sözleriyle gerçeği bildiğini ve kendi zamanında Kâbe'nin İbrahim (a.s.) devrindeki aslî şeklini diriltme arzusu taşıdığını göstermektedir ve bu arzusunu yerine getirecek gücü de bulunmaktadır. Ancak bir şey yapmamakla ve bunu sınırlı olarak duyurmakla, toplumda çatışma yaratmamak gerektiğinin örneğini vermiştir.⁶⁸

İnsanlar arasında yerleşmiş bir takım anlayışları bir anda değiştirmeye kalkmak, beklenen faydaların tam tersi ve daha büyük boyutuyla zararlara, fitnelere yol açtığı yaşanan birçok tecrübeden anlaşılmıştır. Dinin aslına zarar vermeyen bu tür konularda Hz. Peygamber'in insanları ruhen rahatsız etmemesi, onları iç huzuru bakımından da zorlamamayı istemesindedir.⁶⁹

⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 522.

⁶⁸ Aynur Uraler, *Hz. Peygamber'in Yanlış Anlaşılma Endişesine Dayalı Uygulamaları*, "Günümüzde Sünnetin Anlaşılması" Sempozyum, 29-30 Mayıs 2004, Bursa.

⁶⁹ Talât Sakallı, *Hadislerle İslâm'da Hoşgörü ve Kolaylık*, s.103.

B-HZ. EBÛ BEKR'İ HALİFE OLARAK TAYİN ETMEK İSTEMESİ

حدثنا يحيى بن يحيى أخبرنا سليمان بن بلال عن يحيى بن سعيد سمعت القاسم بن محمد قال قالت عائشة رضي الله عنها وأرأساه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ذاك لو كان وأنا حي فأستغفر لك وأدعو لك فقالت عائشة وانكلياه والله إني لأظنك تحب موتي ولو كان ذاك لظللت آحر يومك معرسا ببعض أزواجك فقال النبي صلى الله عليه وسلم بل انا وارأساه لقد هممت أو أردت أن أرسل إلى أبي بكر وابنه فأعهد أن يقول القائلون أو يتمنى المتمنون ثم قلت يأبي الله ويدفع المؤمنون أو يدفع الله ويأبي المؤمنون

Kâsım b. Muhammed'den rivayet edilmiştir: Hz. Âişe, (bir keresinde şiddetli bir baş ağrısına tutulmuştu da) “vay başım, ölüyorum” demişti. Rasûlullah (a.s.) da “*eğer sen ölürsen de ben hayatta kalırsam, senin için mağfiret diler dua ederim*” buyurdu. Bunun üzerine Hz. Âişe: “Vay başıma gelenlere! Vallahi öyle sanıyorum ki, sen benim ölümümü istiyorsun. Eğer ben ölürsem, sen o günün gecesinde hanımlarından biriyle birlikte olursun” dedi. Onun bu sözü üzerine Rasûlullah (a.s.): “*Âişe endişelenme, asıl ben vay başıma demeliyim (çünkü senden evvel öleceğim). Hatta şimdi Ebû Bekr'e ve oğluna haber gönderip, hilafet dedikoducularının sözlerine ve hilafet umanların temennilerine son vererek, hilafeti Ebu Bekr'e vasiyet etmeyi arzuladım. Fakat sonra düşündüm ki Allah (c.c.), (hilafeti Ebû Bekir'den başkasına müyesser kılmak) istemez, mü'minler de (ondan başkasının halife olmasını) engellerler. Yahut Allah (c.c.). (Ebû Bekir'den başkasının halife olmasını) engeller, mü'minler de (ondan başkasına bey'at etmekten) çekinirler*” buyurdu.⁷⁰

Müslim'de geçen rivayette Rasûlullah (a.s.)'ın Hz. Ebû Bekr'e haber yollamayıp kendisini çağdırtmayı düşündüğü ifadesi yer alır: “Hz. Âişe dedi ki: Rasûlullah (a.s.) hastalığı sırasında, baban Ebû Bekr'i ve kardeşini çağır da ona vasiyette bulunayım. Çünkü ben, birinin halifeliği arzulayıp “ben halifeliğe daha lâyığım” demesinden korkuyorum” diye buyurmuştur.

⁷⁰ Buhârî, **Merdâ** 16, **Ahkâm** 51; Müslim, **Fezâilü's-sahâbe** 1.

Hız. Ebû Bekir, Peygamber Efendimiz (a.s.)'in en yakın arkadaşı ve sırdaşıdır. Rasûlullah (a.s.)'in onu öven pek çok hadisi mevcuttur. Bunlardan birinde şöyle buyurmaktadır: “...Arkadaşlığıyla olsun, malıyla olsun bana en fazla ikramda bulunan Ebû Bekir'dir. Eğer ben Rabbim'den başkasını dost edinecek olsaydım, mutlaka Ebû Bekr'i dost edinirdim. Ancak İslâm kardeşliği daha efdaldir.”⁷¹ Bu hadis Hz. Ebû Bekr'in, Peygamberimiz yanında birinci sırada yer alan bir şahsiyet olduğu ifade eder.

Ayrıca Hz. Ebû Bekr'in ferâset ve anlayışının, ashabın hepsinden ileri olduğunu gösteren rivayetler de bulunmakta ve onun Rasûlullah (a.s.) nezdinde fevkalâde bir takdire mazhar olduğu da bilinmektedir. Nitekim ömrünün son günlerinde hastalığı sebebiyle mescide çıkamadığı zaman, yerine imam tayin ettiği kişi de Hz. Ebû Bekir'dir. Daha sağlığında, onu namaz gibi önemli bir ibadette insanlara imam kılmıştır. Hz. Peygamber bu suretle, ileride hilafet gibi ihtilafli meseleler için müslümanlara, hakkın ne tarafta olacağına dair bir ipucu vermiş olmaktadır.

İncelemiş olduğumuz hadis, Rasûl-i Ekrem'in mûcizelerinden olup, Hz. Ebû Bekr'in hilafeti hususunda gayet açık bir nasıttır. Hz. Peygamber'in, vefatının yakın olduğunu ve Hz. Âişe'nin kendisinden sonra vefat edeceğini bilmesi ilâhî vahyin eseridir.⁷² Bunun için de Hz. Ebû Bekr'e ve oğluna haber gönderip hilafeti kendisine vasiyet etmeyi düşündüğünü söylemiştir. Kendisinin Hz. Ebû Bekr'e gitmeyip haber yollamasının sebebi, rahatsız olmasıdır. Öyle ki, evine yakın olmasına rağmen mescide bile gidemiyordu. Halifelikle doğrudan alâkası olmadığı halde, Hz. Âişe'nin kardeşini de, onun gönlünü hoş tutmak için zikretmiştir.⁷³

Hız. Peygamber, vefatından sonra hilafet konusunda yaşanacak ihtilafı önceden görebiliyordu. Çünkü bazı kimseler halife olmayı umuyor, bu konuda dedikodular yayılıyordu. İşte Rasûlullah (a.s.), hilafet meselesindeki nizayı ortadan kaldırmak için Hz. Ebû Bekr'e vasiyet etmek istemiş, fakat daha sonra, vasiyet etmesi halinde Allah (c.c.)'nun ve İslâm toplumunun belki bir başkasının halifeliğine rıza göstermeyeceğini düşünerek Hz. Ebû Bekr'e haber göndermekten vazgeçmiştir.

⁷¹ Buhârî, **Fezâilü'l-ashâb** 3, **Menâkıbu'l-Ensâr** 45; **Mesâcid** 80; Müslim, **Fezâilü's-sahâbe** 2.

⁷² Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, XII, 69.

⁷³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XII, 355-356.

C-HZ. HAMZA'YI DEFNETMEK İSTEMEMESİ

حدثنا قتيبة حدثنا أبو صفوان عن أسامة بن زيد عن بن شهاب عن أنس بن مالك قال أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم على حمزة يوم أحد فوقف عليه فرآه قد مثل به فقال لولا أن تجد صفية في نفسها لتركته حتى تأكله العافية حتى يحشر يوم القيامة من بطونها قال ثم دعا بنمرة فكفنه فيها فكانت إذا مدت على رأسه بدت رجلاه وإذا مدت على رجله بدا رأسه قال فكثر القتلى و قلت الثياب قال فكفن الرجل والرجلان والثلاثة في الثوب الواحد ثم يدفنون في قبر واحد قال فجعل رسول الله صلى الله عليه وسلم يسأل عنهم أيهم أكثر قرآنا فيقدمه إلى القبلة قال فدفنهم رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يصل عليهم

Enes b. Mâlik (r.a.) rivayet etmiştir: Rasûlullah (a.s.), Uhud Savaşı günü Hz. Hamza'nın (cesedinin) yanına gelerek yanı başında durdu ve cesede müsle yapıldığını görüp şöyle buyurdu: *“Safîye gücenmeseydi, Hamza'yı yabani hayvanlar yesin ve kıyamet günü onların karınlarından haşredilsin diye (hali üzere) bırakırdım.”* Enes b. Malik şöyle dedi: *“Rasûlullah (a.s.) sonra bir çubuklu bürde istedi ve Hz. Hamza'yı onunla kefenledi. Bürde başının üzerine çekildiği zaman ayakları ve ayaklarının üzerine çekildiği zaman da başı açıkta kalıyordu.”* Enes: *“Ölüler çok ve kefenlik kumaş azdı”* dedi ve şöyle devam etti: *“Bir veya iki veya üç şehit bir kefene sarılıyor ve bir kabre defnediliyorlardı. Rasûlullah (a.s.), onlardan hangisinin Kur'an bilgisi bakımından ileri olduğunu soruyor ve onu kibleye doğru öne koyuyordu”* dedi ve şunu ilave etti: *“Rasûlullah (a.s.), Uhud şehitlerini defnetti ve onlara cenaze namazı kılmadı.”*⁷⁴

Uhud Gazvesi'nde yetmiş müslüman şehit düşmüştü. Bunların arasında, Hz. Peygamber'in amcası ve süt kardeşi olan Hz. Hamza da bulunmaktaydı. Ebû Süfyan'ın hanımı Hind'in kıskırtmasıyla, henüz müşrik olan Vahşî tarafından öldürülmüştü. Diğer şehitler gibi onun da gözü oyulup, burnu, kulağı kesilerek cesedine müsle yapılmıştı. Onun bu hali Rasûlullah (a.s.)'ı çok üzmüştü.

Peygamber Efendimiz, başlangıçta Hz. Hamza'yı defnetmemeyi düşünüyor ve bu düşüncesiyle, onun cesedini yabani hayvanların ve kuşların yiyip, Hz. Hamza'nın

⁷⁴Ebû Dâvûd, **Cenâiz** 31; Tirmizî, **Cenâiz** 31.

“Ben (biliyorum), dedi. Rasûlullah (a.s.):

“*Bunlar ne zaman öldüler?*” diye sorunca adam:

“Onlar şirk devrinde öldüler” cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “*Bu insanlar, kabirlerinde imtihan oluyorlar. Eğer, birbirinizi gömmeyeceğinizden endişe etmesem, işitmekte olduğum kabir azabını size de duyurması için Allah’a dua ederdim,*” dedi. Sonra yüzünü bize dönerek:

“*Cehennem azabından Allah’a sığının!*” buyurdu. Oradakiler:

“Cehennem azabından Allah’a sığınırız” dediler. Hz. Peygamber:

“*Kabir azabından Allah’a sığının!*” buyurdu. Oradakiler:

“Kabir azabından Allah’a sığınırız” dediler. Rasûlullah (a.s.):

“*Gizli, açık her türlü fitneden Allah’a sığının!*” buyurdu. Oradakiler:

“Gizli, açık her türlü fitneden Allah’a sığınırız” dediler. Rasûlullah (a.s.): “*Deccal fitnesinden de Allah’a sığının*” buyurdu. Oradakiler de:

“Deccal fitnesinden de Allah’a sığınırız” dediler.⁷⁶

Nesâî’de geçen rivayette, Rasûlullah (a.s.)’ın, kabirlerde yatanların mü’min olmadıklarını, Cahiliye Devri’nde ölen müşrikler olduğunu öğrenince sevindiği ifadesi yer alır.

Herkesin dünyadan sadece bir kefenle dönebileceği kabir, insanlar için hesaba çekilme yeri ve neticeye göre muamele görme mahallidir. Kabir azabının olmadığı ya da sadece kafirler için söz konusu olabileceğini, Mûtezile ve Hâricîler’den çok az sayıda kimse kabul etmiş olsa da, Ehl-i sünnet ve anılan mezheplerin büyük çoğunluğu kabir

⁷⁶ Müslim, **Cennet ve sıfatı naîmiha** 17; Nesâî, **Cenâiz** 114; Ahmed b. Hanbel, III, 103, 111.

azabının varlığı hususunda görüş birliği içindedirler. Kabir azabına delâlet eden âyetler⁷⁷ yanında, kabir azabı hakkında birçok sahih hadis bulunmaktadır.⁷⁸

Hiz. Âişe, kabir azabının olup olmadığını Rasûlullah (a.s.)'a sorduğunu, onun da “*Evet, kabir azabı haktır*” buyurduğunu ve kıldığı her namazda kabir azabından Allah'a sığındığını söylemektedir.⁷⁹

Hadisimiz de kabir azabının varlığına delil teşkil etmektedir. Hiz. Peygamber, açıkça o kabirlerde yatanların azap gördüklerini işittiğini belirtmiştir. Binmiş olduğu katırın aniden ürküp yoldan çıkması da, kabirlerdeki sesleri duyması sebebiyledir. Nitekim bazı rivayetlerde, hayvanların da kabir azabını işitebileceği söylenmiştir.⁸⁰

Hadisimizde zikredilen bir diğer husus da, Hiz. Peygamber'in, insanları uyarmak, onların daha iyi birer müslüman olmalarını sağlamak için, kabir azabını onlara da duyurması amacıyla Allah'a dua etmek istemesidir. Ama, kabirlerinde azap görenlerin seslerini işitirlerse, birbirlerini defnetmekten vazgeçebilirler endişesiyle, yani yine toplumsal bir gerekçe ile bu düşüncesinden vazgeçmiştir.

E-ALLAH'IN İYİ İNSANLAR İÇİN HAZIRLADIĞI MÜKÂFATI BİLDİRMEK İSTEMESİ

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو نعيم قال ثنا عبد الله بن مبشر مولى أ حبيبة عن زيد بن أبي عتاب عن معاوية قال وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم الناس تبع لقريش في هذا الأمر خيارهم في الجاهلية خيارهم في الإسلام إذا فقهوا والله لولا ان تبطر قريش لأخبرتها ما لخيارها عند الله عز وجل

Muâviye (r.a.), Hiz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Bu konuda insanlar Kureyş'e tâbîdir. Onların Cahiliye Devri'nde hayırlı olanları, dinde*

⁷⁷ bkz. Tevbe(9), 101; Mü'min(40), 45.

⁷⁸ Kandemir, Çakan, Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn*, III, 109.

⁷⁹ Nesâî, *Sehv* 64.

⁸⁰ Buhârî, *Cenâiz* 86; Müslim, *Mesâcid* 77; Nesâî, *Cenâiz* 115.

derinleştikleri takdirde İslâm'da da hayırlı olurlar. Allah'a yemin ederim ki, Kureyş'in kibirlenip şımarmasından korkmasam, Allah katında hayırlıları için hazırlanan mükâfatı haber verirdim.”⁸¹

Hadiste bahsedilen, insanların Kureyş'e tâbî oldukları konu, hilâfettir. Kureyş, Mekke'de yaşayan Araplardır. Bunlar her zaman için diğer Araplara nazaran, îtibarlı ve nüfûzlu sayılırlardı. Mekke'de ikâmet edip, Kâbe'yi himâye etmeleri, hacca bağlı olarak Kâbe ile ilgili birçok hizmeti yerine getirmeleri, diğer Araplar arasında sağladıkları üstünlüğe yeterli bir sebep idi. Ayrıca maddî yönden olduğu gibi, kültür, görgü, tecrübe ve bilgi gibi mânevî yönlerden de üstünlükleri söz konusuydu. Onların Câhiliye devrindeki bu üstünlükleri, müslüman olduktan sonra da değişmemiştir. Daha dikkat çeken husus, Mekke'nin fethine kadar bekleyiş içinde kalan taşra Araplarının, Mekke müslüman olunca kitleler halinde İslâm'a girip Hz. Peygamber'e tâbî olmalarıdır. Kureyşli olan Rasûlullah (a.s.)'a tâbî olan müslümanlar, Rasûlullah (a.s.)'tan sonra da yine Kureyşli olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Muâviye vs.'ye tâbî olmaya uzun müddet devam etmişlerdir.⁸²

Hadisimizde Hz. Peygamber, Araplar arasında böylesi özel bir konumu olan Kureyş'in hayırlı olanları için, Allah'ın vereceği mükâfatı bildirmek arzusunu dile getirmiştir. Fakat onların bunu duyduklarında daha iyi birer müslüman olmak için gayret göstermek yerine, kibire kapılıp şımarmalarından çekindiği için bu isteğinden vazgeçmiştir.

F-MÜNAFIKLARI BİLDİĞİ HALDE ONLARI ÖLDÜRTEMEMESİ

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وزهير بن حرب وأحمد بن عبد الضبي وابن أبي عمير واللفظ لابن أبي شيبة قال بن عبدة أخبرنا وقال الآخرون حدثنا سفيان بن عيينة قال سمع عمرو جابر بن عبد الله يقول كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم في غزاة فكسع رجل من المهاجرين رجلا من الأنصار فقال الأنصاري يا للأنصار وقال المهاجري يا للمهاجرين فقال

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 101, VI, 158.

⁸² İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, VI, 405-406.

رسول الله صلى الله عليه وسلم ما بال دعوى الجاهلية قالوا يا رسول الله كسع رجل من المهاجرين رجلا من الأنصار فقال دعوها فإنها منتنة فسمعها عبد الله بن أبي فقال قد فعلوها والله لئن رجعنا إلى المدينة ليخرجن الأعز منها الأذل قال عمر دعني أضرب عنق هذا المنافق فقال دعاه لا يتحدث الناس أن محمدا يقتل أصحابه

Amr b. Dînar, Cabir b. Abdillâh'ı şöyle söylerken işitmiş: Bir gazada Hz. Peygamber'le birlikteydik. Muhacirlerden bir adam, Ensâr'dan birinin kığına vurdu. Derken Ensârî:

-Yetişin ey Ensâr! Muhacir de:

-Yetişin ey Muhacirler! diye bağırđı. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.):

-*Bu cahiliyet davası da ne oluyor?* diye buyurdu. Ashab:

-Ya Rasûlallah! Muhacirlerden bir adam, Ensâr'dan birinin kığına vurmuş, dediler. O da:

-*Bırakın bu davayı! Artık bu kokmuş bir şeydir,* buyurdular. Derken Abdullah b. Ubey bu sözü işitti ve:

-Vallahi onlar bunu yaptılar. Medine'ye dönersek, şerefli olan şerefsizi oradan mutlaka çıkaracaktır, dedi. Hz. Ömer:

-Bana müsaade et de, şu münafığın boynunu vurayım, dedi. Rasûlullah (a.s.):

-*Bırak onu! İnsanlar, "Muhammed ashabını öldürüyor" diye konuşmasınlar,* buyurdular.⁸³

Münafık, içinde gizlediği şeyin tam tersini açığa vuran kimse demektir. İslam dininde bu kelime, müslümanlığı kabul etmediği halde müslüman olduğunu ileri süren ve kâfirliğini gizleyen kimseler hakkında kullanılmıştır.⁸⁴

⁸³ Buhârî, **Tefsîrû'l-Kur'an** 5, **Menâkıb** 8; Müslim, **Birr ve Sıla** 16; Tirmizî, **Tefsîrû'l-Kur'an** 63; Ahmed b. Hanbel, I, 80, III, 393.

⁸⁴ Kandemir, Çakan, Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn*, IV, 102.

Münafıklık, Kur'an ve Sünnet'te üzerinde çok durulan bir konudur. Kur'an'ın ifadesiyle bunlar, "ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söyleyen",⁸⁵ müslümanlarla birlikte olunca mü'min olduklarını beyan edip, şeytanlarıyla başbaşa kalınca da onlara "Emin olun biz sizinle beraberiz, biz (müslümanlarla) sadece alay ediyoruz"⁸⁶ diyen kimselerdir. Münafığın alâmetlerini bildiren birçok hadis de bulunmaktadır.⁸⁷

Münafıklar, Medine'ye hicretten sonra, Hz. Peygamber'in orada kazandığı siyasi nüfuzu ve kurduğu siyasi hakimiyeti çekememe neticesinde ortaya çıkmışlardır. Liderleri Abdullah b. Ubey'dir.

Nifak, kalbî bir durum olduğu için kimin münafık olduğu bilinemez. Ama kimlerin münafık olduğu ve yaptıkları gizli planlar Hz. Peygamber'e vahiy ile bildirilmiştir. O da, bu "müslümanım" diyen dâhilî kâfirlere karşı husûsî bir siyaset takip etmiş ve bunların müstakil bir güç olarak teşkilatlanıp, ciddi eylemlere geçmesini önlemiştir.⁸⁸

Münafıklar her fırsatta, müslümanların birliğini bozup kargaşa çıkartmak için uğraşmışlardır. İncelemiş olduğumuz hadiste de böyle bir durumu görmekteyiz. Tirmizî'nin rivayetinde belirtildiği üzere olay, Benî Müstalik Gazvesi'nde geçmektedir. Muhacir ile Ensar'dan iki kişi arasında çıkan anlaşmazlığı duyan Rasûlullah (a.s.), yaptıklarının Cahiliye Dönemi'ne ait kötü bir iş olduğunu, böyle yapmamalarını söyler. Gerçekten de o dönemde, yardım ıçığığını işiten kabile halkı toplanarak kendilerini çağırana zalim olsa bile yardım ederlerdi. İslam, böyle zorbalıkla, kavim-kabile kuvvetiyle hak alma davasını kaldırıp, medenî bir adalet nizamı ortaya koymuştur.⁸⁹ Olaya şahit olan münafıkların reisi Abdullah b. Ubey, durumdan faydalanıp Ensar'ı Muhacir'e karşı kışkırtmak için, "Medine'ye döndük mü, aziz olanlar oradan zelil olanları çıkaracak" der. Bunu duyan Hz. Ömer, Abdullah b. Ubey'i öldürmek için Hz. Peygamber'den izin ister. Hz. Peygamber ise, "Muhammed ashabını öldürtüyor" demesinler diye bu teklifi reddeder.

⁸⁵ Âl-i İmrân(3), 167.

⁸⁶ Bakara(2), 14.

⁸⁷ Buhârî, **İman** 24, **Şehâdât** 28, **Vesâyâ** 8, **Mezâlim** 17, **Cizye** 17, **Edeb** 69; Müslim, **İman** 107,108; Tirmizî, **İman** 14.

⁸⁸ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, III, 520.

⁸⁹ Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî Terceme ve Şerhi*, VII, 3320.

Hadis, Peygamber (a.s.)'ın sahip olduğu sabır ve tahammülü göstermekte ve daha büyük olumsuzluklara sebep olabilecek bazı durumlara sabır gerektiğine işaret etmektedir. Rasûlullah (a.s.), daima müslümanların kalplerini yatıştırmaya çalışır, İslâm'ın kuvvet bulması, imanın kalplere yerleşmesi için bedevîlerle münafıkların gösterdikleri kabalıklara sabrederdi. Böylece münafıkları da, işin iç yüzünü bilmeyen kişiler yanlış anlar da, kalplerinde İslâm'a karşı nefret oluşuverir diye öldürtmemiştir.⁹⁰ Rasûlullah (a.s.)'ın ince düşünceliliğini, uzak görüşlülüğünü ve toplumsal hassasiyete verdiği önemi görüyoruz.

G-BAHREYN'DEN GELEN GELİRLERİ ENSAR'A TAHSİS ETMEK İSTEMESİ

حدثنا أحمد بن يونس حدثنا زهير عن يحيى بن سعيد قال سمعت أنسا رضي الله عنه قال دعا النبي صلى الله عليه وسلم الأنصار ليكتب لهم بالبحرين فقالوا لا والله حتى تكتب لإخواننا من قريش بمثلها فقال ذلك لهم ما شاء الله على ذلك يقولون له قال فإنكم سترون بعدي أثره فاصبروا حتى تلقوني

Yahya b. Saîd (r.a.), Enes (r.a.)'ın şöyle söylediğini işitmiştir: Hz. Peygamber, Bahreyn toprağından (yani oranın Cizye ve Harac'ından kesip ayırmak yoluyla her birinin hissesini tayin edip) kendi isimlerine yazmak için Ensar'ı çağırıldı. Ensar:

-Bize ayırıp verdiğin kadarını Kureyş'den olan Muhacir kardeşlerimize de verinceye kadar vallahi kabul etmeyiz, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.):

-*Bu mal Allah'ın dilediği bu usûl üzere Kureyş muhacirlerine de aittir*, buyurdu. Ensar, (Muhacirlerin durumu hakkında ısrar ederek bunu) Peygamber (a.s.)'a söylüyorlardı. Sonunda Peygamberimiz (a.s.), Ensar'a hitaben:

⁹⁰ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, XVI, 355.

-Benden sonra siz Ensar topluluğu, yakın bir gelecekte başkalarının size tercih edildiğini göreceksiniz. O takdirde sizler (Havuz başında) bana kavuşuncaya kadar sabrediniz! buyurdu.⁹¹

Ensar, Mekkeli kâfirlerin zulmünden kaçan Muhâcirler'e evlerini açmış, onları kendilerine hep tercih etmişlerdir. Mallarını, mülklerini Mekke'de bırakıp gelen kardeşlerinin her ihtiyacını karşılamaya çalışmışlardır. Böylece, insanlık tarihinin en güzel kardeşlik örneğini sergilemişlerdir.

Hadisimizde de böyle bir durum söz konusudur. Hz. Peygamber, Bahreyn halkıyla anlaşmaya varmış ve onları cizyeye bağlamıştı. Buranın cizye ve haracından bir miktarı, Ensar'a tahsis etmek istemişti. Ama, Ensar'ın aynı miktar malın Muhacir kardeşlerine de verilmesini istemeleri ve bu konuda ısrar etmeleri üzerine bu düşüncesinden vazgeçmiştir.⁹²

III-ALTERNATİF BİR FİKRİN ORTAYA ÇIKMASI

Rasûlullah (a.s.)'ın, yapmayı tasarladığı şeyden, daha iyi bir fikrin öne sürüldüğü konularda, kendi düşüncesinden vazgeçip alternatif düşünceleri uyguladığı aşağıdaki rivayetlerde görülmektedir:

A-NAMAZ VAKİTLERİNİ DUYURMAK İÇİN BORU, ÇAN VB. ALETLER KULLANMAK İSTEMESİ

حدثنا أبو عبيد محمد بن عبيد بن ميمون المدني ثنا محمد بن سلمة الحراني ثنا محمد بن إسحاق ثنا محمد بن إبراهيم التيمي عن محمد بن عبد الله بن زيد عن أبيه قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم قد هم بالبوق وأمر بالناقوس فنحت فأرى عبد الله بن زيد في المنام قال رأيت رجلا عليه ثوبان أخضران يحمل ناقوسا فقلت له يا عبد الله تبيع الناقوس قال وما تصنع به قلت أنادي به إلى الصلاة قال أفلا أدلك على خير من ذلك قلت وما هو قال تقول الله

⁹¹ Buhârî, **Cizye ve Müvâde'a** 4, **Müsâkât** 14; Ahmed b. Hanbel, I, 384, III, 166.

⁹² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 268.

أكبر الله أكبر الله أكبر أشهد أن لا إله إلا الله أشهد أن محمدا رسول الله أشهد أن
محمدا رسول الله حي على الصلاة حي على الصلاة حي على الفلاح حي على الفلاح الله أكبر الله أكبر لا إله إلا الله
قال فخرج عبد الله بن زيد حتى أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخبره بما رأى قال يا رسول الله رأيت رجلا
عليه ثوبان أخضران يحمل ناقوسا فقص عليه الخبر فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن صاحبكم قد رأى رؤيا
فاخرج مع بلال إلى المسجد فألقها عليه وليناد بلال فإنه أندى صوتا منك قال فخرجت مع بلال إلى المسجد فجعلت
ألقها عليه وهو ينادي بها قال فسمع عمر بن الخطاب بالصوت فخرج فقال يا رسول الله والله لقد رأيت مثل الذي
رأى قال أبو عبيد فأخبرني أبو بكر الحكمي أن عبد الله بن زيد الأنصاري قال في ذلك أحمد الله ذا الجلال وذا
الإكرام حمدا على الأذان كثيرا إذ أتاني به البشير من الله فأكرم به لدي بشيرا في ليال والى بمن ثلاث
كلما جاء زادي توقيرا

Abdullah b. Zeyd'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (a.s.), (insanları namaza çağırarak için) önce borazanı düşünmüş, sonra bu amaçla çan yapılmasını emretmiş ve çan yapılmıştı. Fakat daha sonra, gördüğü şu rüyayı anlatmıştır: Rüyamda üzerinde iki yeşil elbise bulunan bir adam gördüm; bir çan taşıyordu. Ona:

-Ey Allah'ın kulu! Şu çanı satar mısın? dedim. Adam:

-Bununla ne yapacaksın? diye sordu.

-Onunla namaza çağırırım, dedim.

-Sana bu çandan daha hayırlı bir şey göstermeyeyim mi? dedi.

-Ne göstereceksin? diye sorunca adam:

-Şunu söylersin, dedi:

“Allahu Ekber (4 defa)

Eşhedü en lâ ilâhe illâllah (2 defa)

Eşhedü enne Muhammeden rasûlullah(2 defa)

Hayye alâ's-salâh (2 defa)

Hayye ale'l-felâh (2 defa)

Allahu Ekber (2 defa)

Lâ ilâhe illâllah (1 defa)”

Ravi demiştir ki; Abdullah b. Zeyd, bu rüyadan sonra sabahleyin Rasûlullah (a.s.)'ın yanına vardı ve ona gördüğü rüyayı anlattı:

-Yâ Rasûlallah (a.s.)! Ben rüyamda üzerinde iki yeşil elbise bulunan ve çan taşıyan bir adam gördüm, dedi ve anlatmaya devam etti. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.), sahâbilere:

-Arkadaşınız bir rüya görmüştür, buyurduktan sonra (rüya gören Abdullah'a):

-Bilâl ile beraber mescide çık da gördüğün ezan kelimelerini ona öğret. O da söylesin. Çünkü, onun sesi, senin sesinden daha gürdür, buyurdu. Abdullah dedi ki:

-Bilâl ile beraber mescide çıkarak ona ezan kelimelerini öğretmeye başladım. O da o kelimelerle çağırıyordu. Ömer b. el-Hattab (r.a.), ezan sesini işitince çıkageldi ve:

-Yâ Rasûlallah! Vallahi Abdullah'ın rüyada gördüğünün aynısını ben de rüyamda görmüştüm, dedi.

Ebû Ubeyd demiştir ki: Ebû Bekir el-Hakemî, (rüyayı gören) Abdullah b. Zeyd el-Ensârî'nin bu rüya hakkında aşağıdaki şiiri söylediğini bana haber vermiştir:

“Ezan için celâl ve ikrâm sahibi Allah'a çokça hamd ederim.

Çünkü bana ezanı Allah'tan bir müjdecî getirdi; benim için o ne güzel müjdecidir.

Ezan kelimelerini bana üç gece üst üste getirdi; her gelişinde öğrendiğimi iyice pekiştirdi.”⁹³

Hadisten anlaşılacağı üzere ezanın dayanağı, Abdullah b. Zeyd (r.a.)’ın ve Hz. Ömer’in gördükleri rüyalarıdır. Ebû Dâvud’un rivayetine göre, Abdullah b. Zeyd (r.a.) rüyasını anlatınca Hz. Peygamber ona: “*Şüphesiz bu doğru bir rüyadır*”, buyurmuştur.

Ezan, namaz vaktinin girdiğini ilân etmek için okunan özel lafızlardır. Ezanın nasıl ortaya çıktığının anlatıldığı konumuzla ilgili yukarıdaki hadisin baş kısmında, Rasûlullah (a.s.)’ın borazanı arzuladığı ve çan yapılmasını emrettiği bildirilmiştir. Ezana çağrı bağlamında geçen diğer hadislerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber’e Yahudiler’in borazanı ve Hristiyanlar’ın çanı gibi bir şeyle namaza davet yapılması bazı sahabilerce teklif edilmişse de, Yahudiler’e ve Hristiyanlar’a benzememek için Rasûlullah (a.s.)’ın borazan ve çanı hoş karşılamadığı belirtilmektedir. Bu hadis ile sözü edilen diğer hadisler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü, borazan ve çan teklifi yapıldığı zaman Peygamber (a.s.) bunu istememiştir. Halkın namaza çağrılması konusunda sürdürülen istişâreler neticesinde, zarûrete binaen, Hz. Peygamber’in borazan kullanılmasına bir ara temayül göstermesi ve yine mecburiyet karşısında çan yapılmasını emretmesi muhtemeldir. Buradaki rivayet, zarûret dolayısıyla oluşan temâyülü yansıtmış olabilir.⁹⁴

B-HAYBER YAHUDİLERİNİ SÜRMEK İSTEMESİ

حدثني أحمد بن المقدم حدثنا الفضيل بن سليمان حدثنا موسى بن عقبة قال أخبرني نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما أن عمر بن الخطاب أجلى اليهود والنصارى من أرض الحجاز وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم لما ظهر على أهل حبير أراد أن يخرج اليهود منها وكانت الأرض لما ظهر عليها لليهود وللرسول وللمسلمين فسأل اليهود رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يتركهم على أن يكفوا العمل ولهم نصف الثمر فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم نتركهم على ذلك ما شئنا فأقروا حتى أجلاهم عمر في إمارته إلى تيماء وأريحا

⁹³ Ebû Dâvûd, **Salât** 28; İbn Mâce, **Ezan ve’s-sünneti fihi** 1; Dârimî, **Salât** 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 43.

⁹⁴ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, II, 479.

İbn Ömer (r.a.)’dan rivayet edilmiştir: “Ömer b. Hattab (r.a.), -devlet başkanlığı zamanında- Yahudi ve Hristiyanlar’ı Hicaz toprağından çıkardı. Rasûlullah (a.s.) da Hayber ahalisine galip gelip orayı fethedince, Yahudileri oradan çıkarmak istemişti. (Çünkü) Rasûlullah (a.s.) bu toprağı fethettiğı zaman, o arazi Yahudiler’in, Hz. Peygamber’in ve müslümanların olmuştu. Bunun üzerine Yahudiler, Rasûlullah (a.s.)’dan (hurmaları tımar etmek ve) mahsulün yarısı kendilerine ait olmak üzere, kendilerini yurtlarında bırakmasını istediler. Rasûlullah (a.s.) da onlara: “*Dediğiniz şartlara göre sizleri dilediğimiz müddetçe burada oturtuyoruz,*” buyurdu. Hz. Ömer, bunları kendi devlet başkanlığı zamanında Teymâ ve Erîhâ’ya sürünceye kadar Hayber’de oturtuldular.”⁹⁵

Hayber Gazvesi, hicretin yedinci yılında yapıldı. Hayber, Yahudilerin bulunduğu bir yerdi. En mühim kaleleri de burada idi. Medine civarından sürülen Yahudilerden bir kısmı da buraya gelip yerleşmişlerdi. Müslümanlara karşı sık sık tehdit oluşturmaya başlamışlardı. Anlaşmalara da uymuyorlardı. Bu sebeple, Rasûl-i Ekrem (a.s.) onlarla savaşmaya karar verdi. Hayber kuşatması günlerce sürdü. Sonunda, Hz. Ali’nin komutanlığında fetih gerçekleşti.⁹⁶

Hayber fethedilince, Hz. Peygamber öncelikle Yahudileri oradan sürmek istedi. Ama Yahudilerin arazinin bakımını üstlenip, elde edilecek mahsûlün yarısını müslümanlara vermek kaydıyla orada kalmayı talep etmeleri üzerine Hz. Peygamber, müslümanların belirleyecekleri zamana kadar yerlerinde kalmalarına izin verdi.

Rasûlullah (a.s.)’ın, Hayber’den Yahudileri sürmekte acele etmemesinin sebepleri vardır. Meselâ Hayber arazisi, Medine’nin gıda ambarı durumunda idi. Yahudilerin sürülmesi, o günün şartlarında buradaki zirâî verimin düşmesine sebep olabilirdi. Ayrıca, buradaki Yahudilerin sindirilmiş, işçi statüsüne sokulmuş vaziyette Hayber’de kalmalarının muhtemel zararı çok az olmasına karşın, henüz fethedilmemiş topraklara sürülmeleri çok daha tehlikeli olabilirdi. Çünkü bunlar, gittikleri yerlerde yeniden derlenip toparlanmaktan başka, düşman unsurları tekrar organize edip,

⁹⁵ Buhârî, **Farzu’l-humus** 19, **Hars ve’l-Müzâraa** 17; Tirmizî, **Ahkâm** 41.

⁹⁶ Kandemir, Çakan, Küçük, *Riyâzü’s-sâlihîn*, II, 35.

müslümanlara karşı tahrik edebilirlerdi. Bu nedenle Rasûlullah (a.s.), onların Hayber’de müslümanların denetiminde kalmalarını uygun bularak tekliflerini kayıtlı olarak kabul etmiştir.⁹⁷ Ancak vefatı sırasında gayr-i müslimlerin Arap Yarımadasından çıkarılmalarını vasiyet edince Hz. Ömer, bu vasiyet uyarınca Hayber Yahudilerini Teymâ ve Erîhâ’ya sürmüştür.⁹⁸

C-BİR GAZADA KITLIK SEBEBİYLE DEVELERİN KESİMİNE İZİN VERMEK İSTEMESİ

حدثنا بشر بن مرحوم حدثنا حاتم بن إسماعيل عن يزيد بن أبي عبيد عن سلمة رضي الله عنه قال خفت أزواد القوم وأملقوا فأتوا النبي صلى الله عليه وسلم في نحر إبلهم فأذن لهم فلقبيهم عمر فأخبروه فقال ما بقاؤكم بعد إبلكم فدخل على النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله ما بقاؤهم بعد إبلهم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ناد في الناس يأتون بفضل أزوادهم فبسط لذلك نطع وجعلوه على النطع فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم فدعا وبرك عليه ثم دعاهم بأوعيتهم فاحتى الناس حتى فرغوا ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أشهد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله

Seleme (r.a.)’dan rivayet edilmiştir: Bir gazaya katılan sahabiler, ordunun yiyecekleri tükenmeye yüz tutup zor duruma düşünce, develerini kesip yemek konusunda (izin almak) için Hz. Peygamber’e geldiler. O da buna izin verdi. Sonra Hz. Ömer bu insanlarla karşılaştı. İnsanlar ona durumu bildirdiler. Hz. Ömer de:

-Develeriniz gittikten sonra hiçbiriniz sağ kalmazsınız, dedi. Ardından da Hz. Peygamber’in yanına gitti ve:

-Yâ Rasûlallah! Bunların develeri gittikten sonra hiçbiri sağ kalmaz, dedi. O zaman Rasûlullah (a.s.), (Hz. Ömer’e) şöyle dedi:

⁹⁷ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, V,167.

⁹⁸ Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, VI, 2938.

-“*Orduya ilân et! Herkes arta kalan azığını alıp gelsin.*”

Bunun için yere deri bir yaygı serildi. Müslümanlar (yanlarında bulunan azıklarını) yaygının üzerine serdiler. Hz. Peygamber, ayağa kalkarak yiyeceklerin bereketlenmesi için dua etti. Sonra askerlerin yiyecek kaplarıyla beraber gelmelerini istedi. Hepsine avuç avuç dağıttı. Sonra Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurdu: “*Şehâdet ederim ki, Allah’tan başka ilâh yoktur ve ben de Allah’ın Rasûlüyüm.*”⁹⁹

Müslim ve Ahmed b. Hanbel’in rivayetlerinde, bir gazve esnasında yaşanan bu olayda asker sahabilerin yiyeceği tükenince develerini kesmek için Rasûlullah (a.s.)’tan izin aldıkları bir anda, Hz. Ömer’in bir hatırlatmada bulunduğu görülmektedir. Buna göre, Hz. Ömer’in Rasûlullah (a.s.)’a: “(Develeri kestikten sonra) yarın aç ve yaya kaldığımız halde bir orduyla karşılaşırsak ne yaparız?” diye sorduğu ifade edilir. Bu hatırlatma üzerine Hz. Peygamber, önceki kararından vazgeçip ilgili teklifi kabul eder ve ettiği dua neticesinde yiyecekler tüm askerlere yetecek kadar bereketlenir.

Hadisin Müsned’de geçen rivayetinde, insanların yaygı üzerindeki yiyeceklerden avuç avuç kaplarına doldurduktan sonra, bir o kadar daha yiyeceğin de arttığı ve Efendimiz’in bu işe sevinip mübârek dişleri görününceye kadar güldüğü ifade edilir.

IV-YAPILMASINDA SAKINCA OLMADIĞINI ANLAMASI

Hız. Peygamber, zararlı olduğunu düşünerek yasaklamayı uygun gördüğü bir hususun, zannettiği gibi sakıncalı olmadığını anladığında yasaklama düşüncesinden vazgeçmiştir. Bu husus, aşağıdaki gîle hadisinde görülmektedir:

GÎLE (GAYLE) YASAĞI

وحدثنا خلف بن هشام حدثنا مالك بن أنس ح وحدثنا يحيى بن يحيى واللفظ له قال قرأت على مالك عن محمد بن

⁹⁹ Buhârî, **Şirket** 1; Müslim, **Lukata** 6; Ahmed b. Hanbel, III, 11, 418.

عبد الرحمن بن نوفل عن عروة عن عائشة عن جدامة بنت وهب الأسدية أنها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لقد هممت أن انهي عن الغيلة حتى ذكرت أن الروم وفارس يصنعون ذلك فلا يضر أولادهم

Cudâme binti Vehb el-Esediyeye (r.ah.), Rasûlullah (a.s.)'ı şöyle buyururken işitmiştir:

*“Gîle’yi yasaklamayı düşünmüştüm. Sonra hatırladım ki, İranlılar ve Bizanslılar bunu yapıyorlar ve çocuklarına da bir zararı olmuyor.”*¹⁰⁰

Gîle (gayle), kocanın, çocuk emzirme dönemindeki eşiyile birlikte olmasına dendiği gibi, hamile kadının çocuğunu emzirmesine de denmektedir.¹⁰¹ Cahiliye Arapları gîleyi hoş görmezlerdi. Çünkü, çocuk emziren kadın hamile kaldığı takdirde sütün kimyevî yapısının bozulup, çocuk için zararlı bir hal alacağına ve çocuğu iyi beslemeyip zayıflamasına sebep olacağına inanırlardı.¹⁰² Hatta, bununla ilgili olarak bir başka hadiste Rasûlullah (a.s.): *“Nefsimi kudret elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, gayl(çocuğun emdiği süt), atlıya (atının sırtında) ulaşır ve onu atından aşağı düşürür”*¹⁰³ buyurarak gîlenin çocuk büyüdüğü zaman bile etkisini gösterebileceğini ifade etmektedir.

Hadisimizde Hz. Peygamber, önce gîleyi yasaklamayı düşünmüştür. Bu düşüncesinin sebebi de, yukarıda belirtildiği gibi sütün bozulup çocuğa zarar verme riskidir. Ancak, İranlılar’ın ve Bizanslılar’ın bunu yaptıkları halde çocuklarına bir zarar gelmediğini hatırlayınca, yasaklama fikrinden vazgeçmiştir.

Konuyla ilgili başka hadislerle de bakıldığında, gîle hususunda kesin bir yasak değil, kerâhet ifade eden bir nehyin bulunduğu görülmektedir.

¹⁰⁰ Müslim, **Nikâh** 24; Ebû Dâvûd, **Tıb** 16; Tirmizî, **Tıb** 27; Nesâî, **Nikâh** 54; İbn Mâce, **Nikâh** 61; Dârimî, **Nikâh** 33; Muvatta’, **Radâ’** 3; Ahmed b. Hanbel, VI, 361, 434.

¹⁰¹ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, VI, 248.

¹⁰² Âzimâbâdî, *Avnu’l-mâbûd*, X, 249.

¹⁰³ Ebû Dâvûd, **Tıb** 16.

V-TE'DİB VE TERHÎB GAYESİ

Ümmetine her konuda örnek olan ve onları her zaman daha iyiye, daha güzele yönlendirmeye çalışan rahmet peygamberi Efendimiz, müslümanların yanlış davranışlarını gördüğünde, bu yanlışlıklardan onları sakındırmak, terbiye etmek ve doğru olana teşvik etmek için zaman zaman mübâlağalı tehdit ifadeleri kullanmıştır. Bu ifadelerindeki asıl gayesinin, te'dib ve terhîb olduğunu göreceğimiz rivayetler aşağıda sıralanmıştır:

A-CEMAATE GELMEYENLERİN EVLERİNİ YAKMAK İSTEMESİ

حدثنا عبد الله بن يوسف قال أخبرنا مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال والذي نفسي بيده لقد هممت أن أمر بحطب فيحطب ثم أمر بالصلاة فيؤذن لها ثم أمر رجلا فيؤم الناس ثم أخالف إلى رجال فأحرق عليهم بيوتهم والذي نفسي بيده لو يعلم أحدهم أنه يجد عرقا سمينا أو مرماتين حسنتين لشهد العشاء

Ebû Hureyre (r.a.), Rasûlullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *“Canım kudret elinde bulunan Allah’a yemin olsun, içimden öyle geçiyor ki; odun toplamayı emredebim, odun yığılsın. Sonra namazı emredebim, ezan okunsun. Daha sonra bir adama cemaate imam olmayı emredebim. En sonunda cemaate gelmeyen adamlara gidip onlar içindeyken evlerini yakayım. Canım kudret elinde bulunan Allah’a yemin olsun ki, bu cemaate gelmeyenlerden herhangi biri, burada yağlı bir kemik veya iki tane güzel koyun paçası bulacağını bilse hemen yatsıya gelirlerdi.”*¹⁰⁴

Müslim'in rivayetine göre, Rasûlullah (a.s.) bazı namazlarda bir kısım insanları göremeyince bu sözleri söylemiştir. Hangi namaz olduğu konusunda farklı rivayetler vardır. Bu rivayetlerde akşam, yatsı ve Cuma namazı zikredilmektedir. Buhârî ve

¹⁰⁴ Buhârî, **Ezan** 29, 34, **Husûmât** 5, **Ahkâm** 52; Müslim, **Mesâcid ve mevâdi'i's-salât** 42; Ebû Dâvûd, **Salât** 46; Tirmizî, **Salât** 48; Nesâî, **İmâmet** 49; İbn Mâce, **Mesâcid ve'l-cemâat** 17; Dârimî, **Salât** 54; Muvatta', **Salâtü'l-cemâa** 1; Ahmed b. Hanbel, I, 450, III, 314.

Müslim'in bir rivayetinde *“Münafıklara yatsı ve sabah namazı kadar ağır gelen bir namaz yoktur. Onlardan biri bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilseydi, emekleyerek de olsa onları kılmaya gelirdi”* buyrulduktan sonra namaza gelmeyenler böyle tehdit edilmiştir.

Rasûlullah (a.s.)'ın bu hadiste kimleri tehdit ettiği konusunda farklı görüşler vardır. Yukarıdaki hadisteki vasıflar münafıklara ait özelliklerdir, kâmil mü'mine değil. Ancak buradaki nifaktan kasıt, küfrü gerektiren nifak değil, günahı gerektiren nifaktır.¹⁰⁵ Bu hususa, Ebû Dâvûd'un rivayetindeki: *“Bir hastalıkları olmadığı halde namazlarını evlerinde kılanlara gideyim, evlerini yakayım”* ifadesi delildir. Çünkü münafık evinde namaz kılmaz, halka gösteriş olsun diye mescidde kılar. Onlar evlerine çekildikleri zaman, Allah'ın haber verdiği şekilde, küfür ve istihzâlarına dönerler.¹⁰⁶

“Cemaatten geri kalanlardan biri burada yağlı bir kemik parçası veya iki tane güzel koyun paçası bulacağını bilse hemen yatsıya gelirdi” ifadesiyle de, bu insanların dünya menfaatini düşündüklerine, âhîret nimetini hesaba katmadıklarına işaret buyrulmakta ve bu kimseler kınanmaktadır.¹⁰⁷

Ahmed b. Hanbel'de yer alan bir rivayette, Rasûlullah (a.s.)'ın evleri yakmaktan vazgeçiş sebebi olarak şu ifade yer alır: *“...Eğer evlerde kadınlar ve çocuklar olmasaydı, gençlere (cemaate gelmeyenlerin) evlerini yakmalarını emrederdim.”*

İncelemiş olduğumuz hadis, cemaatle namaz kılmanın önemini vurgulamaktadır. Bir özrü olmadan cemaate devam etmemek, çok büyük vebali gerektirir. Hz. Peygamber, münafıkların fiillerine muhalefet etmeye teşvik ve onlara benzemekten sakındırmak için böyle tehdit edici konuşmuştur.¹⁰⁸ Şayet evini yakma tehdidi gerçekten cemaatle namazı terk edenlerin cezası olsaydı, onların peşini bırakmaz, bu cezayı yerine getirirdi. Oysa böyle bir durum söz konusu değildir. Rahmet

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 149.

¹⁰⁶ Azîmâbâdî, *Avnu'l-mâbûd.*, II, 253.

¹⁰⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 153.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 149.

Peygamberi olan Rasûlullah (a.s.)'ın, müslümanların cemaatle namaz kılmaya gereken önemi vermelerini sağlamak, bu konuda onları uyarmak maksadıyla bu derece mübâlağalı bir ifade kullanması, konunun önemini gösterir. Dolayısıyla Peygamber Efendimiz'in tehdidi veya teşviki bulunan konulardaki emir ve yasaklara riâyet etmekte hassas davranmak gerekir.

B-CENAZE TÖRENİNDE AŞIRI YAS TUTANLARA BEDDUA ETMEK İSTEMESİ

حدثنا أحمد بن عبدة أخبرني عمرو بن النعمان حدثنا علي بن الحزور عن نفع عن عمران بن الحصين وأبي برزة قالا خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في جنازة فرأى قوما قد طرحوا أرديتهم بمشون في قمص فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أفعال الجاهلية تأخذون أو بصنع الجاهلية تشبهون لقد هممت أن أدعو عليكم دعوة ترجعون صوركم قال فأخذوا أرديتهم ولم يعودوا لذلك

İmran b. el-Husayn (r.a) ve Ebû Berze (r.a.) anlatıyor: Biz, Rasûlullah (a.s.) ile beraber bir cenazeye gittik. (Bu esnada) Efendimiz, ridâlarını atıp gömlekle yürüyen bir grup gördü. Bunun üzerine (onlara): “*Siz, cahiliye devrinin fiilini mi yapıyorsunuz? Yoksa cahiliye devrinin fiilini yaparak onlara benzemeye mi çalışıyorsunuz? Şu görüntünüzden başka bir görünümle (kabristandan) dönmeniz için size beddua etmek içinden geçti*” buyurdu. Bunun üzerine adamlar ridâlarını giydiler ve bir daha bu âdetlerine dönmediler.¹⁰⁹

Bu hadis, cenazeye katılan kimselerin, üzüntülerini ifade etmek için elbise değiştirmelerinin yasaklığına ve bunun Cahiliye devri âdetlerinden olduğuna delâlet eder. Cahiliye döneminde insanlar bu hususta çok ileri giderlerdi. Asr-ı Saâdet'te ridâ (omuza atılan elbise)larını atıp gömlekle cenazeye katılanlar, yani matem elbiselerini giyenler, bu konuda çok aşırı gittikleri için Hz. Peygamber'in öfkesine sebep olmuş ve bu nedenle Cahiliye devri insanlarına benzetilmişler.¹¹⁰

¹⁰⁹ İbn Mâce, **Mâ câe fi'l-cenâiz** 17.

¹¹⁰ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Terceme ve Şerhi*, IV, 319-320.

C-HAMİLE CARIYESİYLE İLİŞKİYE GİRMEK İSTEYEN EFENDİYE LÂNET ETMEK İSTEMESİ

وحدثني محمد بن المثني حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن يزيد بن حمير قال سمعت عبد الرحمن بن جبير يحدث عن أبيه عن أبي الدرداء عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه أتى بامرأة مجح على باب فسطاط فقال لعله يريد أن يلتم بها فقالوا نعم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لقد هممت أن ألعنه لعنا يدخل معه قبره كيف يورثه وهو لا يحل له كيف يستخدمه وهو لا يحل له

Ebû'd-Derdâ (r.a.)'dan rivayet edilmiştir: Nebî (a.s.), bir çadırın kapısında duran, doğumu yakın olan hamile bir kadının yanından geçti. (Oradakilere): “*Herhalde (sahibi) onunla ilişkiye girmek istiyor*” dedi. Oradakiler “Evet” deyince: “*Efendisine, kabre kadar kendisiyle beraber olacak bir lânette bulunmak içimden geçti. O nasıl olur da kendine helal olmadığı halde (kadının karnındaki çocuğu) kendine vâris kılar ve nasıl olur da kendisine helal olmayan (bebeği) kendisine hizmetçi yapar?*” buyurdular.¹¹¹

Ebû Dâvûd'un rivayetinde olayın bir gazve sırasında geçtiği ifade edilmiştir. Rasûlullah (a.s.) bu hadiste, savaş sırasında esir alınan kadınlarla ilişkiye girilip girilmeyeceğine dair prensipleri bildirmektedir.

Kadın esirlerle ilişkiye girebilmek için, hamile olup olmadıklarının açıklık kazanması gerekir. Bu da bir hayız döneminin geçmesi ile olur. Hamile olanlarına doğuma kadar temas haramdır. Sebebi de “helal olmadığı halde çocuğu mirasçı yapmak, haram olduğu halde çocuğu istihdam etmek” sözünde vurgulanmaktadır. Bunun anlamı şudur: Kadının, çocuğu doğurması altı ay sonra olursa, bu durumda çocuğun, kadını esir alan adamdan olması da, önceki kocasından olması da muhtemeldir. Çocuğun kendisinden olması halinde, çocuk onundur ve baba-oğul birbirlerine varis olurlar. Çocuğun eski kocasından olması halinde, aralarında akrabalık olmadığı için birbirlerine varis olamazlar; ancak adamın çocuğu istihdam etme hakkı vardır, zira onun kölesidir. Buna göre adam çocuğu kendi evladı sayarak varis kılabilir. Halbuki çocuğun

¹¹¹ Müslim, **Nikâh** 23; Ebû Dâvûd, **Nikâh** 43,44; Dârimî, **Siyer** 38; Ahmed b. Hanbel, V, 195, VI, 446.

kendisinden olmaması sebebiyle bunu yapması helal değildir. Öte yandan çocuğun kendisine ait olmasına rağmen, onu eski kocadan sayarak köle addetmesi de mümkündür. Bu durumda, helal olmadığı halde hür insanı köleleştirmiş olacaktır. Öyleyse, kadının çocuğun her ikisinden de olması ihtimaline imkan verecek bir müddet içerisinde doğurması halinde, karışıklık ortaya çıkacağı için köle sahibinin onunla ilişkiye girmemesi gerekir.¹¹²

Buna göre, doğacak çocuğun nesebi ve istihdamı konusunda ihtilafa ve karışıklığa sebebiyet verecek tarzda, savaş esirlerine karşı bir tutum içinde olunması Hz. Peygamber’i öfkelenirmiş, hatta rivayette geçtiği üzere adama ölümünden sonra bile etkisi sürecektir şekilde lânet etmeyi içinden geçirmiştir.

D-BÜTÜN KÖLELERİNİ AZAD EDEN ADAMIN CENAZE NAMAZINI KILMAMAK İSTEMESİ

أخبرنا علي بن حجر قال أنبأنا هشيم عن منصور وهو بن زاذان عن الحسن عن عمران بن حصين أن رجلاً أعتق ستة مملوكين له عند موته ولم يكن له مال غيرهم فبلغ ذلك النبي صلى الله عليه وسلم فغضب من ذلك وقال لقد هممت أن لا أصلي عليه ثم دعا مملوكيه فجزأهم ثلاثة أجزاء ثم أفرع بينهم فأعتق اثنين وأرق أربعة

İmrân b. Husayn (r.a.)’dan rivayet edilmiştir: Bir adam, öleceği sıra altı kölesini birden azad etti. Bunlardan başka bir malı da yoktu. Bu durum Hz. Peygamber’e ulaştı. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.) çok öfkelenmiş ve: “*Bu adamın cenaze namazını kilmamayı cidden içimden geçirdim*” buyurdu. Sonra köleleri üç gruba ayırdı ve aralarında kur’a çekti. Ardından da ikisini azad edip dördünü köle olarak bıraktı.¹¹³

¹¹² Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, IX, 256-257. Ayrıca bkz. Azîmâbâdî, *Avnu’l-mâbûd*, VI, 193.

¹¹³ Müslim, *Eymân* 17; Ebû Dâvûd, *İtk* 10; Tirmizî, *Ahkâm* 27; Nesâî, *Cenâiz* 65; İbn Mâce, *Ahkâm* 20; Muvatta’, *İtk ve’l-velâ* 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 426, 428.

İslâm dini, maldan üçte bir oranında vasiyeti meşrû kılmış, fazlasına müsâade etmemiştir. Rasûlullah (a.s.)'ın çeşitli hadislerinde bu hususa işaret edilmektedir.¹¹⁴ Üçte iki vârislerin hakkıdır, o vasiyet edilemez, bağışlanamaz. Bunun sebebi, Rasûlullah (a.s.)'a malının ne kadarını sadaka olarak dağıtabileceğini soran Sa'd b. Ebî Vakkâs'a, Hz. Peygamber'in verdiği şu cevapta açıklanmıştır: “Üçte birini dağıt. Hatta o bile çok. Mirasçılarını zengin bırakman, onları muhtaç bırakıp da halka avuç açtırmadan hayırlıdır.”¹¹⁵ Bu sebeple Rasûlullah (a.s.), bütün malı altı köleden ibaret olduğu halde onları da azad ederek, vârislere hiç mal bırakmayan adama kızmış, hatta namazını kılmamayı bile düşündüğünü söylemiştir. Başkalarının da aynı şekilde davranmasını önlemek için terhib maksadıyla böyle konuşmuştur.¹¹⁶ Sonra da bu gayr-ı meşrû bağışını bozarak meşrû hale getirmiştir.

E-KUREYŞ, ENSAR, DEVS VE SAKÎF KABİLELERİNDEN BAŞKA KİMSEDEN HEDİYE KABUL ETMEMEK İSTEMESİ

حدثنا أحمد بن منيع حدثنا يزيد بن هارون أخبرني أيوب عن سعيد المقبري عن أبي هريرة أن أعرابيا أهدى لرسول الله صلى الله عليه وسلم بكرة فعوضه منها ست بكرات فتسخطه فبلغ ذلك النبي صلى الله عليه وسلم فحمد الله وأثنى عليه ثم قال إن فلانا أهدى إلي ناقة فعوضته منها ست بكرات فظلم ساخطا ولقد هممت أن لا أقبل هدية إلا من قرشي أو أنصاري أو ثقفني أو دوسي

Ebû Hureyre (r.a.)'dan rivayet edilmiştir: Bir bedevî, Rasûlullah (a.s.)'a genç bir deve hediye etti. Rasûlullah (a.s.) ona karşılık altı genç deve verdi. Ama bedevî memnun kalmadı. Bu durum, Hz. Peygamber'e ulaştı. Allah'a hamd ü senâdan sonra: “Falan kimse bana bir deve hediye etti. Ben de ona karşılık altı deve verdim. Buna

¹¹⁴ Bkz. Buhârî, **Cenâiz** 36, **Vesâyâ** 2; Müslim, **Vasiyet** 5.

¹¹⁵ Buhârî, **Cenâiz** 36.

¹¹⁶ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, XI, 143.

rağmen memnun olmamış. Ben de bundan sonra Kureyşli, Ensar, Sakifli veya Devsli dışında kimseden hediye almamayı cidden arzuladım” buyurdular.¹¹⁷

İnsanlar arasındaki bağları güçlendiren şeylerden biri de hediyeleşmektir. *“Hediyeleşiniz; zira hediye, kalpteki kin ve nefreti yok eder”*¹¹⁸ buyuran Nebiyy-i Ekrem Efendimiz, hem hediye alır hem de karşılığında bir şeyler hediye ederdi.¹¹⁹

Hediyeleşenler bunu bir sünnet olarak yaparlarsa, hediye azlığına çokluğuna, değerli veya değersiz oluşuna bakılmaz. Hediye verirken riyâ, gösteriş, çıkar gibi duygular araya girerse, hediyeden beklenen netice alınamaz.

Hadisimizde de, karşılık beklemeden hediye vermeye ve alınan hediyeyi küçümsememeye işaret edilmektedir. Tirmizî’de geçen bir rivayette, bedevînin Benî Ferâze’den olduğu ve Rasûlullah (a.s.)’a ormandan ele geçirdiği develerden birini hediye ettiği ifade edilir. Böyle olduğu halde, Rasûlullah (a.s.) hediyesine fazlasıyla mukâbelede bulunmuş, ama yine de bedevinin gönlü olmamıştır. Bunun üzerine sinirlenen Hz. Peygamber de, zikrettiği zümreler dışında kimseden hediye almak istemediğini belirtmiştir. Bu zümreleri hediyelerini kabul konusunda istisnâ kılmasının sebebi, onların tokgözlülük, cömertlik, himmet yüceliği, hediye karşılık beklememek gibi vasıflarla mümtaz olmalarından ileri gelmektedir.¹²⁰

VI-YETKİSİNİ AŞACAĞI DÜŞÜNCESİ

Rasûlullah (a.s.), engin tevâzûsu ve edebinden dolayı Allah (c.c.)’a karşı bir saygısızlıkta bulunmamak ve yetkisinin sınırlarını aşmamak adına, bazı düşüncelerini uygulamaya koymaktan vazgeçmiştir. Bu hassasiyetini aşağıdaki örnekte görmekteyiz:

¹¹⁷ Ebû Dâvûd, **Buyû’** 82; Tirmizî, **Menâkıb** 73; Nesâî, **Umrâ** 5; Ahmed b. Hanbel, I, 290.

¹¹⁸ Tirmizî, **Velâ** 6.

¹¹⁹ Buhârî, **Hibe** 11.

¹²⁰ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, X, 445.

-İKİ KİŞİYİ YAKTIRARAK CEZALANDIRMAK İSTEMESİ

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا الليث عن بكير عن سليمان بن يسار عن أبي هريرة رضي الله عنه أنه قال بعثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعث فقال إن وجدتم فلانا وفلانا فأحرقوهما بالنار ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم حين أردنا الخروج إني أمرتكم أن تحرقوا فلانا وفلانا وإن النار لا يعذب بها إلا الله فإن وجدتموهما فاقتلوهما

Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Rasûlullah (a.s.) bizi (bir infaz vazifesi ile) (Mekke'ye) gönderdi ve “*Eğer falanca ve falancayı yakalarsanız, onları ateşte yakın*” diye buyurdu. Tam gideceğimiz sırada (bizi çağırarak): “*Ben size falan ile falanı yakmanızı emretmişim. (Sonra düşündüm ki) ateşle yakma cezasını vermek Allah'a aittir. Onları yakalarsanız öldürün*” buyurdu.¹²¹

Tirmizî ve Müsned'deki rivayette, bu iki kişinin Kureyşli olduğu belirtilmiştir. Bunların suçu, Hz. Peygamber'in Ebu'l-As'la nikahlı olan kızı Zeyneb (r.ah.)'nın Mekke'den Medine'ye doğru yola çıktığında önünü kesip tartaklamaları ve bunun sonucu olarak Hz. Zeyneb'in düşük yapmasıdır.¹²²

Hadisimizde, Hz. Peygamber'in bu iki kişiyi cezalandırmak için önce ateşle yakılmalarını emrettiği, sonra da bu isteğinden vazgeçip sadece öldürülmelerini istediği görülmektedir. Bunun sebebi, Rasûlullah (a.s.)'ın Allah'ın cezasıyla cezalandırmaktan Allah'a karşı hayâ duyması ve bunun yetkisini aşacağını düşünmesidir. Yakma suretiyle ceza verme meselesinde selef ihtilâf etmiştir. Hz. Ömer (r.a.), İbn Abbas (r.a.) başta olmak üzere birçokları, suç ister küfür ister kısas olsun ateşle cezalandırmayı kerih sayarlar. Hz. Ali (r.a.), Hâlid b. Velid (r.a.) gibi diğer bazıları da câiz görürler. Mühelleb, bu hadisteki yasaklamanın tahrîm ifade etmediği, Rasûlullah (a.s.)'ın tevâzû maksadıyla ilk düşüncesinden vazgeçtiği görüşündedir.¹²³

¹²¹ Buhârî, **Cihad** 149; Ebû Dâvûd, **Cihad** 122; Tirmizî, **Siyer** 20; Dârimî, **Siyer** 24; Ahmed b. Hanbel, III, 307, 338.

¹²² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 149-150.

¹²³ Azîmâbâdî, *Avnu'l-mâbûd*, VII, 233.

VII-HUKÛKÎ ENGELLER

Hiz. Peygamber, bazı arzularını yapmasına mâni olan engeller sebebiyle gerçekteştirememiştir. Rasûlullah (a.s.)'ın hukûkî engeller sebebiyle gerçekteştiremediği bu arzuları, aşağıdaki rivayetlerde sıralanmıştır:

A-MÛSEYLİMETÛ'L-KEZZÂB'IN ELÇİLERİNİ ÖLDÛRTMEK İSTEMESİ

حدثنا محمد بن عمرو الرازي ثنا سلمة يعني بن الفضل عن محمد بن إسحاق قال كان مسيلمة كتب إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال وقد حدثني محمد بن إسحاق عن شيخ من أشجع يقال له سعد بن طارق عن سلمة بن نعيم بن مسعود الأشجعي عن أبيه نعيم قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لهما حين قرأ كتاب مسيلمة ما تقولان أنتما فالان نقول كما قال قال أما والله لولا أن الرسل لا تقتل لضربت أعناقكما

Seleme b. Nu'aym b. Mes'ûd el-Eşca'î (r.a.), babası Nu'aym (r.a.)'dan rivayet etmiştir: Rasûlullah (a.s.)'ın, Müseylime'nin kendisine yazdığı mektubu okuyunca, (mektubu getiren iki elçiye) şöyle söylediğini işitmiştir: “*Bu yazdığı meselede siz ne diyorsunuz?*” Elçiler: “Biz de onun söylediklerine katılıyoruz!” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.): “*Eğer elçileri öldürmek yasak olmasaydı, boyunlarınızı muhakkak uçururdum!*” buyurdu.¹²⁴

Daha Hiz. Peygamber hayatta iken yalancı peygamberler ortaya çıkmaya başlamıştır. Müseylimetü'l-Kezzâb da bunlardan biridir. Peygamberliğini ilan etmiş ve bunu bildiren mektubunu iki elçiyle Rasûlullah (a.s.)'a göndermiştir. Elçiler de onun peygamber olduğuna inandıklarını dile getirdiklerinde Rasûlullah (a.s.), “Elçiye zeval yok” prensibi olmasaydı onları öldüreceğini söylemiştir.

Ebû Dâvûd'un aynı babda rivayet ettiği bir diğer hadis, Rasûlullah (a.s.)'ın bu arzusunu daha sonra Abdullah b. Mes'ûd'un yerine getirdiğini ifade eder. şöyle ki; Abdullah b. Mes'ûd, Hiz. Peygamber'in “*Eğer elçileri öldürmek yasak olmasaydı,*

¹²⁴ Ebû Dâvûd, **Cihad** 165; Ahmed b. Hanbel, II, 148.

boyunlarınızı uçururdum” sözünden, o iki elçinin öldürülmeleri gerektiği halde elçilik görevinde buldukları için öldürülemedikleri manasını çıkarmıştır. Söz konusu iki elçiden biri, İbn Nevvâha’dır. Daha sonra İbn Mes’ûd, elçilik görevi kalkınca, tevbeyle bile davet etmeden İbn Nevvâha’yı öldürtmüştür.¹²⁵

Bu hadiste, kâfirlerin elçilerinin, devlet başkanının huzurunda imansızlıklarını ifade eden sözler dahî söyleseler, öldürülmelerinin haram olduğuna delil vardır.¹²⁶

B-ZİNA ETTİĞİNİ BİLDİĞİ KADINA CEZA VERMEK İSTEMESİ

حدثني محمد بن بشار حدثنا بن أبي عدي عن هشام بن حسان حدثنا عكرمة عن بن عباس أن هلال بن أمية قذف امرأته عند النبي صلى الله عليه وسلم بشريك بن سحماء فقال النبي صلى الله عليه وسلم البينة أو حد في ظهرك فقال يا رسول الله إذا رأى أحدنا على امرأته رجلاً ينطلق يلتمس البينة فجعل النبي صلى الله عليه وسلم يقول البينة وإلا حد في ظهرك فقال هلال والذي بعثك بالحق إني لصادق فليترن الله ما يرى ظهري من الحد فتزل جبريل وأنزل عليه والذين يرمون أزواجهم فقراً حتى بلغ إن كان من الصادقين فانصرف النبي صلى الله عليه وسلم فأرسل إليها فجاء هلال فشهد والنبي صلى الله عليه وسلم يقول إن الله يعلم أن أحدكما كاذب فهل منكما تائب ثم قامت فشهدت فلما كانت ثم الخامسة وقفوها وقالوا إنما موجبة قال بن عباس فتلكأت ونكصت حتى ظننا أنها ترجع ثم قالت لا أفصح قومي سائر اليوم فمضت فقال النبي صلى الله عليه وسلم أبصروها فإن جاءت به أكحل العينين سايع الإليتين خدلج الساقين فهو لشريك بن سحماء فجاءت به كذلك فقال النبي صلى الله عليه وسلم لولا ما مضى من

كتاب الله لكان لي ولها شأن

İbn Abbas (r.a.) anlatıyor: “Hilâl İbn Ümeyye (r.a.) Rasûlullah (a.s.)’ın yanında, hanımının Şerik İbn Sahnâ ile zina yaptığını söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.): “*Ya delil getirirsin ya da sırtına had tatbik edilir*” dedi.

¹²⁵ Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, X, 393.

¹²⁶ *Azîmâbâdî, Avnu'l-mâbûd*, VII, 442.

Hilâl: “ Ey Allah’ın Rasûlü! Birimiz, hanımı üzerinde bir adam görse, koşup delil mi arayacak?” dedi. Rasûlullah (a.s.) önceki sözünü tekrar ediyordu: “*Ya delil getirirsin ya da sırtına had tatbik edilir.*” Bunun üzerine Hilâl:

“ Seni hakk üzere gönderen Zât’a kasem olsun, doğru söylüyorum. Mutlaka Allah sırtımı hadden kurtaracak bir vahiy gönderecektir” dedi. Cibril (a.s.) indi ve şu âyeti getirdi: “ **Karılarına zina isnad edip de kendilerinden başka şâhidleri olmayanların şâhidliği, kendisinin doğru sözlülerden olduğuna Allah’ı dört defa şâhid tutmasıyla olur. Beşincisinde, eğer yalancılardan ise Allah’ın lânetinin üzerine olmasını diler. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ve şahitlik etmesi ve beşinci defa da, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah’ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezayı kaldırır.**”¹²⁷

Rasûlullah (a.s.) döndü ve onlara haber gönderdi. Hilâl geldi (lânet okuyarak) şehâdetinde bulundu. Rasûlullah (a.s.): “*Allah biliyor ki, ikinizden biriniz yalancısınız, tevbekâr olanınız var mı?*” dedi.

Sonra kadın kalktı, o da şehâdetinde bulundu. Kadın beşinci şehâdetinde bulunacakken oradakiler onu durdurdular ve: “Beşinci şehâdet, (yalancı olduğun takdirde) şiddetli azab gerektirir” dediler.

İbn Abbâs der ki: Bunun üzerine kadın durakladı ve sükût etti. Öyle ki, yeminden rücû edeceğini sandık.

Sonra: “Hayır, vallahi kavmimi bundan böyle mahcup düşürmeyeceğim” dedi ve yeminini tamamladı.

Rasûlullah (a.s.): “*İyi bakın, eğer bu kadın gözleri sürmeli, kabaları iri, bacakları kalın bir çocuk doğurursa, bilin ki bu çocuk Şerik İbnu Sahmâ’dandır*” buyurdu. Gerçekten de bu özelliklerde bir çocuk doğurdu. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.) şöyle dediler:

¹²⁷ Nûr (24), 6-9.

“Eğer Allah’ın Kitabı’nda kadının yemini ile haddin düşeceği hususunda hüküm gelmemiş olsaydı, (çocuktaki bu benzerlikten hareketle kadının zâniliğine hükmederdim ve) onun benden göreceği vardı.”¹²⁸

Erkek, karısını zina yapmakla suçlar ve bunu da dört şahitle ispat edemezse, hakim önünde hususi şekilde karısıyla karşılıklı olarak yemin etmeleri gerekir ki buna “li’ân” veya “mülâ’ane” denir.¹²⁹ İddiada bulunan taraf, doğru söylediğini, karşı taraf da suçsuz olduğunu dört defa yeminle te’yid ettikten sonra beşinci defada, yalancı olduğu takdirde “Allah’ın lânetinin üzerine olmasını” ifade eder. Li’ân, iddiada bulunan tarafı iftira cezasından, öbür tarafı da zina cezasından kurtarır ve boşanma gerçekleşir.

Hadisimizde de bu olaydan bahsedilmektedir. Karısının zina ettiğini iddia eden Hilâl b. Ümeyye’ye Hz. Peygamber, Kur’an’da emredildiği gibi dört şahit getirmesini, aksi takdirde iftiradan dolayı kendisine seksen değnek vurularak hadd cezası uygulanacağını bildirmiştir. Sonunda, hadiste bildirildiği gibi karısının zina ettiğini iddia edip, fakat bunu dört adil şahitle ispat edemeyen adam ve karısı arasında li’ân işleminin uygulanacağına dair Nur Sûresi’nin 6.-9. âyetlerinin vahyedilmesiyle de Hilâl b. Ümeyye ve karısı mülâ’ane ederek boşanıp hadd cezalarından kurtulmuşlardır.

Ebû Dâvûd’un rivayetinde Rasûlullah (a.s.): “Şüphesiz âhîret azabı, dünya azabından daha şiddetlidir” buyurarak li’ân yemine başlarken eşleri uyarmış, birinin mutlaka yalan söylemiş olacağını ifade edip bundan dönüş yapmasının kendisi için daha iyi olacağını belirtmiştir.

Eşler arasında li’ân yemini edildikten sonra doğacak çocuğun eşkâlinin tedkiki emrediliyor ve neticede, zina ile itham edilen Şerik b. Sahmâ’ya benzeyen bir çocuk dünyaya geliyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber, kadının li’ân yemini etmesiyle recm cezasının düşmesine dair ilâhi hüküm olmamış olsaydı, bu kadını recmettirirdim, buyurmak istemiş ve Hilâl’in bu davada haklı olduğuna işaret etmiştir.¹³⁰ Burada, suç,

¹²⁸ Buhârî, **Tefsîrü’l-Kur’an** (Nûr) 3, **Şehâdât** 21, **Talâk** 28; Ebû Dâvûd, **Talâk** 27; Tirmizî, **Tefsîr** (Nûr) 3.

¹²⁹ Hayreddin Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, I, 376.

¹³⁰ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, V, 633.

objektif delillerle ispatlanmadıkça Hz. Peygamber'in kendi kanaatiyle ceza vermediğini görüyoruz.

Burada belirtilmesi gereken bir husus da, İslâm dininin zina gibi insanların şeref ve hayatını ilgilendiren meselelerde işi ciddi tutup, suçun ispatını dört şahit getirmek gibi pek ağır şartlara bağlamasının, hele kocaya, karısıyla zina halinde yakaladığı erkeği öldürme hakkı tanımayışının dinimizin yüce yönlerinden biri olduğudur. Bu hususlardaki ruhsat pek çok istismarlara, tecavüz bahanesine bağlanan haksız cinayetlere kapı açardı.¹³¹

C-UMRE NİYETİYLE İHRAMA GİRMİŞ OLMAK İSTEMESİ

حدثنا يحيى بن بكير حدثنا الليث عن عقيل عن ابن شهاب حدثني عروة أن عائشة قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو استقبلت من أمري ما استدبرت ما سقت الهدي ولحللت مع الناس حين حلوا

Hz. Âişe şöyle demiştir: Rasûlullah (a.s.): “*Sonradan bildiğim (hac aylarında umrenin cevazını) önceden bilmiş olsaydım, kurbanlık sevk etmez ve insanlar (umre için) ihramdan çıktıkları zaman muhakkak ben de onlarla beraber ihramdan çıkardım*” buyurdu.¹³²

Bu hadis, Hz. Peygamber'in hayatının son senesinde gerçekleşen Veda Haccı ile ilgilidir. Rasûlullah (a.s.) Veda Haccı'nda, İslâm'ın önemli bir rüknünün icrâ âdâbını müslümanlara öğretmiştir. Hac ibadeti, Câhiliye Devri'nde de yapılmakta olan bir ibadet olması sebebiyle, bunun İslâmî şeklinin öğretilmesi yönüyle Veda Haccı'nın ayrı bir önemi vardır.

İlgili rivayetler de incelendiğinde, hadiste söz konusu edilen olay şöyle özetlenebilir: Hac ibadeti için Mekke'ye gelen Hz. Peygamber, beraberinde kurbanlık getirmemiş olanlara bu haccı umreye çevirmelerini yani Kâbe'yi tavaf edip Safâ-Merve arasında da sa'y yapınca tıraş olup ihramdan çıkmalarını emreder. Ancak, hac için

¹³¹ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, VI, 217.

¹³² Buhârî, **Hacc** 32, **Megâzî** 62, **Temennî** 3; Müslim, **Hacc** 34; Tirmizî, **Hacc** 108; Nesâî, **Menâsikü'l-Hacc** 143; İbn Mâce, **Menâsik** 48; Ahmed b. Hanbel, III, 142, VI, 163.

ihrama girmiş olan ashâb, bu emir karşısında şaşırırlar ve emri yerine getirmek istemezler. Rasûlullah (a.s.), “*Kurbanlık getirmemiş olsaydım, ben de ihramdan çıkardım, fakat kurbanlığım kesim mahalline ulaşmadan ihramdan çıkmam helâl olmaz*” buyurur. Çünkü Allah (c.c.), Kur’an-ı Kerim’de “...**Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin...**”¹³³ buyurmuştur. Rasûlullah (a.s.)’ın ısrarı karşısında ashâb, ihramdan çıkar. İhramlıya haram olan mübah işleri yaparlar.

Burada hacc-ı temettü söz konusudur. Umre yaptıktan sonra ihramdan çıkarak bir müddet normal hayat yaşayıp, hac için yeniden ihrama girmek ve hac yapmaya “temettü haccı” denir.

Ashâbın buna itirazı, rivayetlerden anlaşıldığı üzere üç sebepten ileri geliyordu: Birincisi, hac için ihrama girmişlerdi, umreye niyet değiştirmek olur muydu? İkincisi, Câhiliye Devri’nde hac aylarında umre yapmayı günah kabul ediyorlardı. Üçüncüsü de, Mekke’ye Zilhicce’nin dördünde gelmişlerdi, sekizinde tekrar hac için ihrama gireceklerdi. Üç-dört gün gibi kısa bir müddet için ihramdan çıkmaya, dînî havalarını terk etmeye değer miydi? Bu sebeplerle ashâb ihramdan çıkmak istememişti.¹³⁴

Rasûlullah (a.s.), haccını umreye çevirmek istemiş, ama kurbanlığını kesim yerine göndermiş olduğu ve bu konuda âyet bulunduğu için ihramdan çıkamamıştır.

VIII-UYGUN OLMAYACAĞI DÜŞÜNCE

H. Peygamber bazen de, çeşitli sebeplerden dolayı yapmayı uygun görmeyerek, bazı arzu ve düşüncelerini gerçekleştirmekten vazgeçmiştir. Aşağıdaki iki rivayet bunun örnekleridir:

¹³³ Bakara (2), 196.

¹³⁴ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, V, 424-425.

A-NAMAZDA KENDİSİNE MUSALLAT OLAN CİNİ DİREĞE BAĞLAMAK İSTEMESİ

حدثنا محمود حدثنا شبابة حدثنا شعبة عن محمد بن زياد عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه صلى صلاة قال إن الشيطان عرض لي فشد علي ليقطع الصلاة علي فأمكنني الله منه فدعته ولقد هممت أن أوثقه إلى سارية حتى تصبحوا فتنظروا إليه فذكرت قول سليمان عليه السلام رب اغفر لي وهب لي ملكا لا ينبغي لأحد من بعدي فرده الله خاسيا

Ebû Hureyre (r.a.), Hz. Peygamber'in namaz kıldıktan sonra şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “(Namazda) bana şeytan musallat oldu ve namazı bozmak için üzerime geldi. Ama Allah, ona galebe çalmama imkân verdi, ben de onun boğazını sıktım. Hatta onu sabah olunca göresiniz diye, mescidin bir direğine bağlamayı düşündüm. Ancak, Süleyman (a.s.)’ın “Rabbim! Beni bağışla ve bana, benden sonra hiç kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlerlik ver!” sözünü hatırladım (ve vazgeçtim). Allah da onu zelil bir şekilde kovdu.”¹³⁵

Hadisin, Müslim ve Nesâî’de geçen rivayetinde, Hz. Peygamber’in namaz kılarken “Senden Allah’a sığınırım, Allah’ın lâneti üzerine olsun” sözünü ashâbın işittiği ve Efendimiz’in bir şey almak istercesine ellerini öne doğru uzattığı nakledilir. Namaz sonrası bunların anlamı sorulduğunda, şeytanın bir ateş parçasını yüzüne tutarak namazına engel olmak istediği belirtilir.

Buhârî’nin Amel fi’s-salât bölümünde ve Nesâî’nin rivayet ettikleri hadislerde Hz. Peygamber’e namazda musallat olanın “şeytan” olduğu, diğer rivayetlerde ise “cin” olduğu ifade edilir.

İnsanın apaçık düşmanı olan şeytan, namaz da dahil her zaman mü’minlere musallat olur. Hadisimizde de Hz. Peygamber’i namazda iken rahatsız ettiği görülüyor. Hz. Peygamber, şeytanı cezalandırmak için onu mescidin direğine bağlamayı arzulamıştır. Ancak, Hz. Süleyman’ın duasını hatırlayarak tevâzûu ve edebinden dolayı

¹³⁵ Buhârî, Salât 75, Amel fi’s-salât 10, Ehâdisü’l-enbiyâ 40, Bedü’l-halk 11, Tefsîrü’l-Kur’an (Sa’d Sûresi) 2; Müslim, Mesâcid ve mevâdi’i’s-salât 8; Nesâî, Sehv 19; Ahmed b. Hanbel, III, 79.

bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Çünkü, cinler üzerinde tasarruf Hz. Süleyman'a mahsustu.

B-KÖPEKLERİ ÖLDÜRTMEK İSTEMESİ

أخبرنا عمران بن موسى قال حدثنا يزيد بن زريع قال حدثنا يونس عن الحسن عن عبد الله بن مغفل قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم **لولا أن الكلاب أمة من الأمم لأمرت بقتلها فاقتلوا منها الأسود البهيم وأبما قوم اتخذوا كلبا ليس بكلب حرث أو صيد أو ماشية فإنه ينقص من أجره كل يوم قيراط**

Abdullah b. Muğaffel, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *“Eğer köpekler, ümmetlerden bir ümmet olmasalardı, öldürülmelerini emrederdim. Öyleyse onlardan tamamen siyah olanları öldürün. Davar köpeği veya av köpeği ya da zirâat köpeği dışında köpek besleyen hiçbir topluluk yoktur ki, her gün onların sevaplarından bir kırât eksilmesin.”*¹³⁶

Rasûlullah (a.s.), köpeklerle ilgili olarak birçok beyanda bulunmuştur. İncelemekte olduğumuz hadis de köpeklerin öldürülmesi ve yalnız belli amaçlarla köpeğin beslenebileceği hususunda rivayet edilmiştir.

Konuyla ilgili hadislere bakıldığı zaman, Hz. Peygamber'in önce bütün köpeklerin öldürülmesini emrettiği, bu maksatla Medine sokaklarına ve yakın çevresine özel görevlilerin çıkarıldığı ve şehrin bir ara tek köpek kalmayacak şekilde temizlendiği görülür. Sonra Hz. Peygamber köpekleri öldürmeyi yasaklamış ve tamamen siyah olanlarının öldürülmesini emretmiştir.

Bu hadiste köpekler bir ümmet olarak vasıflandırılmışlardır. Burada **“Yerde yürüyen hayvanlar ve kanatlarıyla uçan kuşlar da ancak sizin gibi bir ümmettirler. Kitapta biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet onların hepsi toplanıp Rablerinin huzuruna getirileceklerdir”**¹³⁷ âyetine bir işaret vardır. Köpekler hakkında kullanılan “ümmet” kelimesi, bir takım yararlar için yaratılmış ve yaratıcının

¹³⁶ Müslim, **Musâkât** 10; Ebû Dâvûd, **Sayd** 1; Tirmizî, **Sayd** 16,17; Nesâî, **Sayd ve Zebâih** 10; İbn Mâce, **Sayd** 2; Dârimî, **Sayd** 2,3; Ahmed b. Hanbel, III, 333, IV, 85.

¹³⁷ En'âm (6), 38.

varlık ve büyüklüğüne delâlet eden topluluk manasınadır. Hattâbî bu konuda şöyle der: Rasûlullah (a.s.), bir yaratığın türünü yok etmeyi arzulamamıştır. Çünkü Allah Teâlâ'nın yarattığı her yaratığın bir hikmeti vardır. Bu sebeple köpek türünün en fenası olan siyah renklisinin öldürülmesi emredilmiş ve ekin bekçiliği gibi hizmetlerde kullanılmak üzere diğerlerinin bırakılması istenmiştir.¹³⁸ Siyah köpeğin öldürülmesinin istenmesinin sebebi de, köpeklerin en zararlısı, en yırtıcısı olmaları, pek faydalı olmayıp bekçilik ve avcılık konularında gevşek olmaları ve uykuya fazlaca düşkünlükleri sebebiyledir.¹³⁹ Nevevî, âlimlerin yırtıcı olan köpeklerin öldürülmesi hususunda icmaya vardıklarını, ama zararsız olanlar hakkında ihtilâf ettiklerini belirtir. İmâmü'l-Haremeyn de, Hz. Peygamber'in önce bütün köpeklerin öldürülmesini emrettiğini, sonra bunun neshedilip sadece siyah köpekler için emrin geçerli kaldığını söyler. Ona göre, hiçbir zararı olmayan köpeği öldürmek yasaktır. Siyah köpek zararsız ise, bu hüküm onun hakkında da uygulanır. Şer-i Şerif böyle karar kılmıştır.¹⁴⁰

Konuyla ilgili rivayetlerin bütünü bir arada değerlendirilince üç amaçla köpek beslemenin mübah olduğu anlaşılmaktadır: Çoban köpeği, ziraat köpeği ve av köpeği. Bunlar dışında köpek edinmek, özellikle de evlerde köpek beslemek hoş karşılanmamıştır.

Hadislerde geçen "kırât" kelimesi de önem arz etmektedir. Bu kelime, Allah katında mâlum bir miktarı ifade eder. Yani köpek besleyen kişinin her gün sevabından bir cüzü eksilecektir.¹⁴¹ Eksilen miktarın bir veya iki kırât olduğu beyan edilmektedir. Bu farklı durum değişik şekillerde yorumlanmıştır. Beslenen köpeğin diğer insanlara verdiği rahatsızlığa göre bir veya iki kırât eksiltilir, diyenlerin yanı sıra, kasaba ve şehirlerde yaşayan köpek sahiplerinden iki kırât, kır ve çöllerde yaşayanlardan da bir kırât eksiltilir diyenler de vardır. Bununla beraber Rasûlullah (a.s.) önce bir kırâta dair

¹³⁸ Haydar Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, VIII, 354.

¹³⁹ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, V, 64.

¹⁴⁰ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, X, 479.

¹⁴¹ Azîmâbâdî, *Avnu'l-mâbûd*, VIII, 47.

hükmü beyan buyurmuş, daha sonra halkın köpek edinmekten iyice sakınmasını sağlamak için eksilen sevabın iki kırât olduğuna dair hükmü buyurmuş da olabilir.¹⁴²

Bu eksiltmenin sebebi de farklı şekillerde izah edilmiştir. Rahmet meleklerinin köpeğin olduğu yere gelmemesi, başkalarını rahatsız etmeleri, pis olmaları vb. Ayrıca burada Rasûlullah (a.s.)'in koyduğu bir yasağa da isyan söz konusudur.¹⁴³

Hiç gereği yokken köpek edinip evlerde köpek beslemeye kalkışan kimsenin, işlediği suça daha doğrusu çiğnediği yasağa karşılık her gün belli bir miktar sevap kaybına uğraması ciddi bir meseledir. Artık zamanla bu kaybın ne kadar büyüyeceğini iyi hesap etmek gerekir.

¹⁴² Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, X, 482, *Azîmâbâdî, Avnu'l-mâbûd*, VIII, 48.

¹⁴³ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, X, 483.

İKİNCİ BÖLÜM
TEMENNİ VE TERECCİ İFADE EDEN RİVAYETLER
VE
HEMMİN HÜKMÎ DEĞERİ

Hiz. Peygamber'in "hemm"lerini bir başka açıdan taksime t b  tutmak da mümkündür. Bunlar, temenni ve terecci ifade eden "hemm"lerdir.

I-TEMENN  İFADE EDENLER

Temenninin, genellikle olması imkânsız durumlar için kullanılması yanı sıra, nadiren de olması mümkün olan durumlar için kullanıldığını giriş bölümünde belirtmiştik. Bu yüzden ilgili rivayetleri "gerçekleşmesi mümkün olmayanlar" ve "gerçekleşmesi mümkün olanlar" şeklinde iki kategoride ele almayı uygun gördük.

A-GERçEKLEşMESİ MÜMKÜN OLMAYANLAR

1-Ensâr'dan Biri Olmak İstemesi

حدثنا أبو اليمان أخبرنا شعيب حدثنا أبو الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
لولا الهجرة لكنت امرأ من الأنصار ولو سلك الناس واديا وسلكت الأنصار واديا أو شعبا لسلكت وادي الأنصار أو
شعب الأنصار

Ebû Hureyre (r.a.), Hiz. Peygamber'in şoyile buyurduğunu rivayet etmiştir:
"Hicret olmasaydı, Ensâr'dan bir kimse olurum. Eğer insanlar, bir vadiye yönelecek olsa, Ensâr da bir başka vadiye veya d zliğe yönelecek olsa ben, Ensâr'ın gittiği vadiyi veya d zliğ  takip ederim."¹⁴⁴

Buhârî'nin Megâzî ve Men k b 'l-Ensâr bölümlerinde ve Müsned'de geçen rivayetlerde, Hiz. Peygamber'in böyle buyurmasına sebep olan olayın Huneyn Gazvesi esnasında geçtiği belirtilmiştir. Rasûlullah (a.s.)'ın, Huneyn günü müellefe-i kulübe ganimet verip Ensâr'a vermediği, Ensâr'ın bundan rahatsız olduğu ve "Sıkıntı olunca biz ağrılıyoruz; ama ganimeti bizden başkasına veriyor" demeleri  zerine, Hiz.

¹⁴⁴ Buhârî, **Megâzî** 56, **Men k b 'l-Ensâr** 1, **Temennî** 9; M slem, **Zekât** 46; Tirmizî, **Men k b** 65; Ahmed b. Hanbel, II, 410, III, 67, IV, 43.

Peygamber'in Ensâr'ı toplayıp onlarla konuştuğu rivayet edilir. Hz. Peygamber'in "Sizi dalâlet içinde buldum da, Allah sizi benimle hidayete erdirdi. Siz bölük pörçüktünüz de Allah sizi benimle birleştirdi ve sizi benimle zengin kıldı...Herkes koyun ve deveyle dönerlerken, siz Peygamber (a.s.) ile evlerinize dönmekten razı değil misiniz?" diye buyurması üzerine, Ensâr hatasını anlayıp razı olduklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.) da "Hicret olmasaydı, Ensâr'dan biri olurum..." buyurmuştur.

Hz. Peygamber bu sözüyle, Ensâr'ın gönlünü hoş tutmak ve onları övmek istemiştir. Şüphesiz babalarının nesebinden çıkıp da Ensâr olmayı kasdetmemiştir.¹⁴⁵ Bu zaten mümkün değildir. O, bu sözüyle Ensâr'ın kendi gözünde ne kadar değerli olduğuna işaret etmek istemiştir. İbnü'l-Cevzî'nin ifadesiyle de, Hz. Peygamber nesebini değiştirmek ve hicretini yok saymak istememiştir. O (a.s.), eğer daha önceden Muhâcir olmasaydım, Medine'ye ve böylece Allah'ın dinine yardıma intisab ederdim, demek istemiştir. Kurtubî'ye göre de Hicret, hiçbir şeyle değiştirilemeyecek kadar yüce ve şereflidir.¹⁴⁶

"...Ensâr'ın gittiği vadiyi takip ederdim..." diye buyurarak, onlara uymanın güzelliğini ve onlardan gördüğü ahde vefâ ve güzel komşuluk sebebiyle başkalarına karşı Ensâr'ı tercih ettiğini bildirmek istemiştir.¹⁴⁷

Yine konuyla ilgili rivayetlerde Hz. Peygamber'in Ensâr'la ilgili olarak: "...İnsanlar dış gömlek, Ensâr ise iç gömlek mesabesinde" buyurduğu ifade edilmiştir. Bu sözüyle Hz. Peygamber, kendisine Ensâr'ın herkesten daha yakın olduğunu belirtmek istemiştir.¹⁴⁸ Şöyle ki; iç gömlek bedene değen en içteki giysidir. Ensâr, Rasûlullah (a.s.)'a maddi ve mânevî yakınlığı sebebiyle, diğer sahabilerden daha üstün bir durum elde etmiş, Hz. Peygamber'e yakınlık kazanmıştır. Onların Akabe bi'atleriyle müslümanlara tanıdıkları himaye ve hicretten sonra da başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün Muhacirlere sundukları yardım ve fedakârlıklar, onlara İslâm'da ayrı bir makam kazandırmıştır.¹⁴⁹

¹⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 648; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, X, 399.

¹⁴⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 648.

¹⁴⁷ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, X, 400.

¹⁴⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 649.

¹⁴⁹ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, XVI, 526.

Hiz. Peygamber'in Ensâr'ı öven birçok hadisi mevcuttur. Ensâr'ı Allah için sevenlerin, Allah'ın rıza ve sevgisiyle karşılaşacaklarını sevgili Peygamberimiz müjdelemiş, böylece müslümanlar arasında ümmet çapında bir sevgi bağının bulunması gereğine işaret buyurmuştur.

2-Kâbe'ye Girmemiş Olmak İstemesi

حدثنا مسدد ثنا عبد الله بن داود عن إسماعيل بن عبد الملك عن عبد الله بن أبي مليكة عن عائشة: أن النبي صلى الله وسلم خرج من عندها وهو مسرور ثم رجع إلي وهو كئيب فقال إني دخلت الكعبة ولو استقبلت من أمري ما استدبرت ما دخلتها إني أخاف أن أكون قد شققت على أمي

Hiz. Âişe'den rivayet edilmiştir: Rasûlullah (a.s.) mutlu bir şekilde yanımdan çıkmıştı, sonra üzüntülü olarak geri döndü ve şöyle buyurdu: “*Kâbe'ye girdim. Yaptığım bu işi geri döndürebilseydim, girmezdim. Ümmetime meşakkat vermiş olmaktan korkuyorum.*”¹⁵⁰

Hadisin İbn Mâce'de geçen rivayetinde; Hiz. Âişe'nin Hiz. Peygamber'in üzüntüsünün sebebini sorduğu, O'nun da “*Kâbe'ye girdim. Ama keşke girmeseydim. Çünkü girmekle ümmetime güçlük çıkarmış olmamdan korkuyorum*” buyurduğu ifade edilmiştir.

Müsned'deki rivayette de “...*Uzaklardan bir adam gelir de Kâbe'ye giremez ve içinde (bunun üzüntüsünü duyarak) geri döner*” ilavesi vardır.

Rasûlullah (a.s.), Kâbe'ye girdiğine pişman olmuş ve bir daha girmemeye karar vermiştir. Bunun sebebini de beyan buyurmuştur. Şöyle ki, mü'minler Hiz. Peygamber'in sünnetine olan düşkünlükleri sebebiyle Kâbe'ye girmeye can atacaklar, girmeye çalışırken büyük izdihamlar meydana gelecek ve çocukları sıkıntı çekecek. Hatta bu yüzden başkasına eziyet edebilirler veya kendileri zarara uğrayabilirler. Bazıları da girme imkânını bulamadan memleketine dönecek ve bu sünneti yapamamanın üzüntüsünü duyacaklar. İşte Rasûlullah (a.s.)'ın endişe duyduğu güçlük budur.¹⁵¹ Yani

¹⁵⁰ Ebû Dâvûd, **Menâsik** 95; Tirmizî, **Hacc** 45; İbn Mâce, **Menâsik** 79; Ahmed b. Hanbel, VI, 153.

¹⁵¹ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, VIII, 345-346.

Hız. Peygamber, kendisinin Kâbe'ye girdiğini görenlerin bunu haccın menâsikinden zannederek, yerine getireceğiz diye güçlük çekmelerinden endişe ediyor. Bu hadiste de, yine O'nun ümmetine olan düşkünlüğünü ve rahmet peygamberi olma özeliğini görmekteyiz.

3-Mekke'den Göç Etmemiş Olmak İstemesi

حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن عقيل عن الزهري عن أبي سلمة عن عبد الله بن عدي بن حمراء الزهري قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم واقفا على الحزورة فقال والله إنك لخير أرض الله وأحب أرض الله إلى الله ولولا أني أخرجت منك ما خرجت

Abdullah b. Adıyy b. Hamrâ ez-Zührî (r.a.)'dan rivayet edilmiştir: Rasûlullah (a.s.)'ı, (Mekke'nin) el-Hazvara (seminde) durup şöyle buyururken gördüm: “(Ey Mekke!) Vallahi sen Allah'ın arzının şüphesiz en hayırlısısın ve Allah'a en sevimlisisin. Senden çıkma durumum olmasaydı, senden çıkmazdım.”¹⁵²

Hadisin İbn Mâce'deki rivayetinde “Allah'ın arzının bana en sevimlisisin” ifadesi yer almaktadır. Tirmizî'de geçen bir diğer rivayette ise İbn Abbâs (r.a.), Hız. Peygamber'in Mekke'ye hitaben şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Sen ne hoş beldesin. Seni ne kadar seviyorum! Eğer kavmim beni buradan çıkmaya mecbur etmeseydi, senden başka bir yerde ikâmet etmezdim.”

Mekke, yeryüzünde yapılan ilk mabed olan Kâbe'nin içinde yer aldığı mukaddes bir beldedir. İncelemiş olduğumuz hadiste de Hız. Peygamber, Allah katında en değerli olan, yine Allah'a ve kendisine en sevimli gelen beldenin Mekke olduğunu ifade etmiştir. Rasûlullah (a.s.), Mekke'de doğmuş, büyümüş ve orada Peygamber olmuştur. İslâm Dini'ni yayma uğrunda pek çok mücadeleyi müşriklere karşı yine burada vermiştir. Müşriklerin eziyetleri son safhaya vardığında ise, Allah'ın emriyle buradan Medine'ye hicret etmiştir. Ama Medine'nin de kendisinde özel bir yeri olmasına rağmen, Mekke'yi her zaman diğer beldelerden ayrı tutmuştur. Hadisimizde

¹⁵² Tirmizî, **Menâkıb** 68; İbn Mâce, **Hacc** 103; Dârimî, **Siyer** 67.

de geçtiği üzere, mecbur olmasaydı Mekke'den hicret etmeyeceğini ifade buyurmuştur. Bunu, Mekke'yi fethettiği gün Medine'ye dönerken söylemiştir. “*Senden başka bir yerde ikâmet etmezdim*” sözünü cumhur, Mekke'nin Medine'den üstünlüğüne delil göstermişlerdir.¹⁵³

Bu hadis, Mekke'de ikâmet eden bir mü'minin, dînî veya dünyevî bir zarûret yokken, Mekke'den çıkıp başka bir yere gidip yerleşmesinin uygun olmadığına delâlet eder. Hz. Peygamber'in Mekke'ye olan sevgisini ve Kâbe'ye olan bağlılığını da ifade eder.¹⁵⁴

4-Ölenin Memleketi Dışında Ölmüş Olmasını İstemesi

أخبرنا يونس بن عبد الأعلى قال أنبأنا بن وهب قال أخبرني حيي بن عبد الله عن أبي عبد الرحمن الجبلي عن عبد الله بن عمرو قال ثم مات رجل بالمدينة ممن ولد بها فصرى عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال يا ليتته مات بغير مولده قالوا ولم ذلك يا رسول الله قال ان الرجل إذا مات بغير مولده قيس له من مولده إلى منقطع أثره في الجنة

Abdullah b. Amr (r.a.)'dan rivayet edilmiştir. Şöyle demiştir:

Medine doğumlu bir adam, Medine'de vefat etti. Rasûlullah (a.s.) onun cenaze namazını kıldırdıktan sonra:

-“*Keşke doğduğu yerden başka bir yerde ölseydi*” buyurdu. Oradakiler:

-Neden ey Allah'ın Rasûlü? diye sordular. Efendimiz:

-“*Şüphesiz adam doğduğu yerden başka bir yerde öldüğü zaman cennette onun için, doğduğu yerden ecelinin kesildiği yere kadar olan mesafe ölçülür*” buyurdu.¹⁵⁵

¹⁵³ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, X, 428.

¹⁵⁴ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, X, 426.

¹⁵⁵ Nesâî, *Cenâiz* 8; İbn Mâce, *Mâ câe fi'l-cenâiz* 61; Ahmed b. Hanbel, II, 177.

Hadisimiz, gurbette ölmenin fazîletine delâlet eder ve hadisin zahirine göre gurbette ölen adama, öldüğü yer ile memleketi arasındaki mesafe kadar cennette yer verilir. Bu yer gurbette öldüğü için verilir.¹⁵⁶

Medine’de ölmenin faziletine dair hadisler mevcutken, Medine’de ölen bir kimse için Peygamber Efendimizin “*Keşke doğduğu yer dışında bir yerde ölseydi*” buyurması dikkate şâyândır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Medine’de ölmenin faziletli oluşunun asıl sebebi, Medine’ye hicret ederek gitmenin faziletli oluşudur. Bunu günümüz şartlarında düşünecek olursak, yine Medine’ye hacca bağlı ya da bağımsız kutsal bir ziyaret, yani Efendimizin kabrini ziyaret maksadıyla gidip de orada vefat eden bir kimsenin, niyetine bağlı olarak orada ölmesinin daha faziletli olacağını düşünmek mümkündür.

Buradan hareketle, kutsal bir amaç uğruna – ki bu ilim tahsili, Allah yolunda cihâd, dinini daha iyi yaşayabilmek için hicret ya da kutsal yerleri ziyaret olabilir – memleketinden çıkıp gurbet ele giden bir kimsenin, gittiği yerde ölmesinin onun için daha hayırlı olacağını söylemek mümkündür. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “**Kim Allah ve Rasûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah’a düşer. Allah da çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.**”¹⁵⁷

Bütün bu açıklamalardan sonra Peygamberimizin, Medine’de doğup yine orada ölen bir kimse için neden “*Keşke doğduğu yer dışında bir yerde ölseydi*” buyurduğunu anlamak kolaylaşmıştır. Bununla Efendimiz, o kimsenin kutsal maksatlar için kendi memleketi dışına çıkmasının onun için daha iyi olacağını kastetmiştir. Diğer bir yoruma göre ise Efendimiz burada “Keşke o da Medine’ye hicret edenlerden biri olsaydı” demek istemiştir.¹⁵⁸

Sonuç olarak hadisin vermek istediği bir mesaj vardır ki o da, insanların ulvî gayeler ve kutsî amaçlarla değişik beldelere seyahat etmesinin Allah katında kıymetli olduğudur. Zira bir kimsenin kendi memleketinden ayrılması kolay değildir. Bunu sırf

¹⁵⁶ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, IV, 485.

¹⁵⁷ Nisâ (4),100.

¹⁵⁸ Sindî, *Hâşiyetü Sünen-i Nesâî*, IV, 305.

Allah rızasını kazanmak için yapıp da gurbette ölen bir kimsenin mükâfatının çok büyük olacağını ise bizzat Allah Teâlâ'nın yukarıda zikredilen kutsî beyânından anlamaktayız.

5-Uhud Dağı Kadar Altına Sahip Olmak İstemesi

حدثنا إسحاق بن نصر حدثنا عبد الرزاق عن معمر عن همام سمع أبا هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لو كان عندي أحد ذهباً لأحببت أن لا يأتي علي ثلاث وعندي منه دينار ليس شيء أرصده في دين علي أحد من يقبله

Ebû Hureyre (r.a.), Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *“Benim Uhud Dağı kadar altınım olsaydı, ondan bir dinâr yanımda bulunduğu halde üzerimden üç gece geçmemesini isterdim. Ancak borcum için ayırıp onu kabul edecek kimseyi bulmak maksadıyla saklayacağım dinâr müstesnâdır.”*¹⁵⁹

Müslim'de geçen rivayette, “-Önüne, sağına ve soluna birer avuç saçma işareti yaparak- onu Allah'ın kullarına şöyle, şöyle ve şöyle dağıtmak isterim...Hiç şüphe yok ki, malı çok olanlar kıyamet günü sevabı en az olanlardır. Yalnız şöyle, şöyle ve şöyle yapanlar müstesnâ” buyurduğu ifade edilir. Hz. Peygamber “şöyle, şöyle yapanlar” sözüyle, malının belirli bir kısmını etrafındaki fakirlere ve hayır yollarına harcayan müslümanları kasetmiştir. Dünyada malı ve zenginliği çok olanın, âhirette sevabının az olacağı gerçeği böyle istisnâ edilmiştir. Gerekli yerlere infâk edilmediği takdirde zenginlik, mal mülk sahibi olmak insan için bir vebâl olabilir. Çünkü hakkı verilmeyen ve insanlığın hayırına kullanılmayıp biriktirilen mal, kişi için âhiret sevabını önleyici bir âmil olabilir. Bu ve benzeri hadislerden hareketle, dünyada mal mülk sahibi olmanın yasaklandığı gibi bir anlayışa kapılmak son derece yanlış olur. Çünkü sahabe arasında zengin olan pek çok kişi vardı ve Efendimiz (a.s.) onların zenginliklerini övüyor ve takdir ediyordu. Çünkü onlar, dinimizin meşrû gördüğü yollardan kazanç sağlayarak zengin oluyor ve bu zenginliklerinin hakkını verip gereğini yerine getiriyorlardı.

İncelemiş olduğumuz hadiste Hz. Peygamber, Uhud Dağı kadar altını olsa, dünyada kendisine yetecek ve borcunu ödeyecek miktar hariç, kalanını kısa bir süre için bile yanında tutmayı arzu etmediğini, onu hemen ihtiyaç sahiplerine dağıtmak

¹⁵⁹ Buhârî, **İstikrâz ve Edâu'd-duyûn** 3, **Rikâk** 14, **Temennî** 2; Müslim, **Zekât** 9; İbn Mâce, **Zühd** 8;

isteyeceğini söyleyerek, dünya malının ve zenginliğinin Allah yolunda harcanması gerektiğini bizlere öğütler.¹⁶⁰

Bu hadis, malın Allah yolunda harcanmasını teşvik eder ve Hz. Peygamber'in dünyadan yüz çevirmenin en üstün derecesinde olduğuna, kişinin kendisine veya başkasına ait bir borcu ödemek için yetecek kadar mal saklamasının "zühd"e yani dünyadan yüz çevirme faziletine gölge düşürmediğine delâlet eder.¹⁶¹

6-Gelecek Ümmetini Görmek İstemesi

حدثنا يحيى بن أيوب وسريج بن يونس وقتيبة بن سعيد وعلي بن حجر جميعا عن إسماعيل بن جعفر قال بن أيوب حدثنا إسماعيل أخبرني العلاء عن أبيه عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أتى المقبرة فقال السلام عليكم دار قوم مؤمنين وإنا إن شاء الله بكم لاحقون وددت أنا قد رأينا إخواننا قالوا أو لسنا إخوانك يا رسول الله قال أأنتم أصحابي وإخواننا الذين لم يأتوا بعد فقالوا كيف تعرف من لم يأت بعد من أمتك يا رسول الله فقال أرأيت لو أن رجلا له خيل غر محجلة بين ظهري خيل دهم بهم ألا يعرف خيله قالوا بلى يا رسول الله قال فإنهم يأتون غرا محجلين من الوضوء وأنا فرطهم على الحوض ألا ليدادن رجال عن حوضي كما يذاد البعير الضال أناديهم ألا هلم فيقال إنهم قد بدلوا بعدك فأقول سحقا سحقا

Ebû Hureyre (r.a.)'dan rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber, Kabristan'a gelerek:

"Selâm size ey mü'minler diyarı! İnşaaallah biz de size katılacağız. Din kardeşlerimizi görmüş olmayı çok arzu ederdim" buyurdu. Ashab:

"Biz senin din kardeşlerin değil miyiz ya Rasûlallah?" dediler. Rasûlullah (a.s.):

"Siz benim ashabımsınız, kardeşlerimizse henüz gelmeyenlerdir" buyurdu.

Bunun üzerine ashab:

Ahmed b. Hanbel, II, 316, 419.

¹⁶⁰ Kandemir, Çakan, Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn*, III, 197.

¹⁶¹ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, X, 409.

“Ümmetinden henüz (dünyaya) gelmeyenleri nasıl tanıyacaksın ya Rasûlallah?” dediler. Rasûlallah (a.s.):

“Bir adamın yağız ve doru at sürüsü içinde sakar ve sekir bir takım atları olsa, o adam atlarını tanımaz mı, ne dersiniz?” buyurdu. Ashab:

“Evet, (tanır) ya Rasûlallah” dediler. Hz. Peygamber:

“İşte onlar da abdestten dolayı böyle sakar ve sekir gelecekler. Ben havuza onlardan önce varacağım. Dikkat edin, bir takım adamlar havuzumun başından kayıp develerin kovulduğu gibi kovulacaklar. Ben onlara: “Hey beri gelin!” diye nida edeceğim. Bunun üzerine bana, “Onlar senden sonra (dinde) değişiklik yaptılar” denilecek. Ben de “(Öyleyse) uzak olsunlar! Uzak olsunlar!” diyeceğim” buyurdu.¹⁶²

Rasûlallah (a.s.), “Din kardeşlerimizi görmüş olmayı çok arzu ederdim” buyurmakla, ileride gelecek olan mü’minleri dünya hayatında görmeyi temennî ettiğini bildirmiştir. Bazıları ise bu temennîden murat, onları öldükten sonra görmek istemesidir, görüşündedirler.¹⁶³ Peygamber Efendimiz (a.s.)’ın yanındakilere “Siz benim *ashâbımsınız*” buyurması, onların kardeşliğini nefiy değildir. Sahâbe olmaları sebebiyle hâsıl olan üstün mertebelerini belirtmiştir. Yani, siz sahâbe olan din kardeşlerim, ileride gelecek olanlar da sahâbe olmak saâdetine eremeyen din kardeşlerim, demek istemiştir.¹⁶⁴

Hz. Peygamber, ümmetinden olan kimselerin abdest izleri dolayısıyla âhîret günü yüzleri, kolları ve ellerinin nurlu olacağını ve bu nurun onların tanınması için bir alâmet olacağını ifade etmiştir. Abdest azalarında parlayacak olan bu nuru da, atın alınıdaki ve bacaklarındaki beyaz yerlere benzetmiştir.

Önce havuza kabul olunmak istenip de sonra uzaklaştırılacak grubun kimler olduğu yolunda değişik görüşler vardır. Bazılarına göre bunlar münafıklarla mürtedler

¹⁶² Müslim, **Tahâret** 12; Nesâî, **Tahâret** 110; İbn Mâce, **Zühd** 36; Muvatta, **Tahâret** 6; Ahmed b. Hanbel, II, 375.

¹⁶³ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, III, 131.

¹⁶⁴ Suyûtî, *Zehru’r-rubâ ale’l-Müctebâ*, I, 101, Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, III, 131.

yani dinden çıkanlardır. Bu tip kişiler, bir zamanlar abdest alıkları için yüzleri, kol ve ayakları müslümanlarınkı gibi muhtemelen nurlu görülünce Rasûl-i Ekrem (a.s.), bu alâmet dolayısıyla onları çağırır. Fakat durumları O'na açıklanır ve onların küfür üzerinde öldükleri bildirilir. Bazılarına göre de, onlar Rasûlullah (a.s.) hayatta iken müslüman olup O'nun vefatından sonra küfre gidenlerdir. Bir diğer görüşe göre ise, onlar büyük günahlar işleyen ve bid'atlara dalan müslümanlardır.¹⁶⁵

Bu hadis, hayırlı işleri temenninin, âlimleri ve faziletli kimseleri görmek istemenin ve kabir ziyaretinde bulunmanın caiz olduğuna delildir. Yine bu hadis bu ümmet için pek büyük bir müjdeyi içermektedir. Ne mutlu Kevser Havuzu'ndan içmek saâdetine erenlere!..¹⁶⁶

B-GERÇEKLEŞMESİ MÜMKÜN OLANLAR

1-Bir Gün Oruç Tutup İki Gün Tutmamak İstemek

حدثنا يحيى بن يحيى التيمي وقتيبة بن سعيد جميعا عن حماد قال يحيى أخبرنا حماد بن زيد عن غيلان عن عبد الله بن معبد الزماني عن أبي قتادة: رجل أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال كيف تصوم؟ فغضب رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما رأى عمر رضي الله عنه غضبه قال رضينا بالله ربا وبالإسلام ديننا وبمحمد نبيا نعوذ بالله من غضب الله وغضب رسوله فجعل عمر رضي الله عنه يردد هذا الكلام حتى سكن غضبه فقال عمر يا رسول الله كيف بمن يصوم الدهر كله؟ قال لا صام ولا أفطر (أو قال) لم يصم ولم يفطر قال كيف من يصوم يومين ويفطر يوما؟ قال ويطبق ذلك أحد؟ قال كيف من يصوم يوما ويفطر يوما؟ قال ذاك صوم داود (عليه السلام) قال كيف من يصوم يوما ويفطر يومين؟ قال وددت أني طوقت ذلك ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاث من كل شهر ورمضان إلى رمضان

¹⁶⁵ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, X, 603. Ayrıca bkz. Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, III, 130; Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, II, 852.

¹⁶⁶ Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, II, 856.

فهذا صيام الدهر كله صيام يوم عرفة أحسب على الله أن يكفر السنة التي قبله والسنة التي بعده وصيام يوم عاشوراء

أحسب على الله أن يكفر السنة التي قبله

Ebû Katâde (r.a.)’dan rivayet edilmiştir: Bir adam Peygamber (a.s.)’a gelerek:

-“Nasıl oruç tutarsın?” diye sordu. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.) öfkeleni.

Ömer (r.a.) O’nun kızdığını görünce:

-“Biz, Rabb olarak Allah’a, din olarak İslâm’a, Peygamber olarak da Muhammed (a.s.)’a razı olduk. Allah’ın gazabı ile Rasûlü’nün gazabından Allah’a sığınırız,” dedi. Ömer (r.a.) bu sözü, Hz. Peygamber’in öfkesi yatışınca kadar tekrarladi, durdu. Nihayet Ömer (r.a.):

-“Ya Rasûlallah! Bütün sene oruç tutan kimsenin hali ne olacak?” dedi.

Rasûlullah (a.s.):

-“Böylesi ne oruç tutmuştur, ne de tutmamıştır –yahut oruç da tutmamıştır, iftar da etmemiştir-” buyurdu. Ömer (r.a.) (tekrar):

-“İki gün oruç tutup bir gün tutmayanın hali ne olacak?” diye sordu. Rasûlullah (a.s.):

-“Buna kim güç yetirebilir ki?” buyurdu. Ömer (r.a.) (yine):

-“Bir gün oruç tutup bir gün tutmayanın hali nasıldır?” diye sordu. Rasûlullah (a.s.):

-“Bu Dâvûd (a.s.)’ın orucudur” buyurdu. Ömer (r.a.):

-“Bir gün oruç tutup iki gün tutmayanın hali nasıldır?” diye sordu. Rasûlullah (a.s.):

-“Bunun için bana tâkat verilmesini dilerim” cevabını verdi. Bundan sonra Rasûlullah (a.s.):

-“Her aydan üç gün, bir de Ramazan’dan Ramazan’a oruç tutmak yok mu? İşte bu, bütün senenin orucu demektir. Arafе gününüün orucunu Allah’ın, o günden önceki sene ile o günden sonraki senenin günahlarına keffâret yapacağını umarım. Aşûra gününüün orucunu ise, Allah’ın o günden önceki senenin günahlarına keffâret kılacağını ümit ederim,” buyurdu.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Müslim, **Sıyâm** 36; Ebû Dâvûd, **Sıyâm** 53; İbn Mâce, **Sıyâm** 31; Ahmed b. Hanbel, III, 158.

Hız. Peygamber'in soru soran kişiye kızmasının sebebi, sorusunu hoş karşılamamasıdır. Çünkü, bu soruya vereceği cevabın yanlış anlaşılmasından korkmuştur. Soran zat, aldığı cevaptan vücüb manası çıkarabilirdi. Yâhut Rasûlullah (a.s.)'in tuttuğu oruç ona az görünebilirdi. Oysa ki Peygamber (a.s.), müslümanların dînî ve dünyevî birçok işleriyle meşgûl olduğu gibi hanımlarının haklarını gözetmek, misafirlerini ağırlamak, gelen heyetleri kabul etmek gibi birçok vazifeleri de vardı. Bu sebeple daha fazlasını yapabileceği halde, sırf ümmetine merhamet ve şefkatinden dolayı ibadetlerde de aşırıya kaçmamaya özen gösterirdi. Soru soran kişi yanlış sormuştu. "Ben kaç gün oruç tutayım?" veya "Nasıl oruç tutayım?" diyerek soruyu kendine tahsis etmesi gerekirdi.¹⁶⁸

Hız. Ömer'in, bir gün oruç tutup iki gün tutmama konusunda ne düşündüğünü sorduğunda, Rasûlullah (a.s.)'in "*Bunun için bana tâkat verilmesini dilerim*" sözü bazılarına göre, "Ümmetimin buna tâkat getirmesini dilerim" manasındadır. Zîra Peygamber Efendimiz (a.s.), orucun bu derecesine ve daha fazlasına da muktedir idi. Visâl orucu tutar ve kendisine bu hususta uymak isteyen ashâbına: "*Ben sizin durumunuzda değilim. Ben, Rabbim beni yedirmiş ve içirmiş vaziyette geceliyorum*"¹⁶⁹ buyururdu.¹⁷⁰

Müslim'de geçen bir başka rivayetteki "*Keşke Allah bunun için bize kuvvet ihsan etse...*" cümlesi de bu te'vili te'yid eder.

Ayrıca Hız. Peygamber, her aydan üç gün ve Ramazan'dan Ramazan'a oruç tutulmasının, bütün senenin oruçlu geçirilmesi anlamına geldiğini ifade ettikten sonra, Kurban Bayramı arafesinde tutulan orucun geçmiş ve gelecek senelerin küçük günahlarına, Muharrem ayının onunda aşûra günü tutulan orucun da geçmiş senenin küçük günahlarına keffâret olacağını belirtmiş ve ümmetine bu konuda yol göstermiştir.

¹⁶⁸ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, VIII, 291-292.

¹⁶⁹ Buhârî, *Savm* 20,48; Müslim, *Siyâm* 55, 61.

¹⁷⁰ Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, VI, 232.

2-Ümmetin Altın Kullanmamasını İstemek

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو سعيد ثنا زائدة ثنا يزيد عن زيد بن وهب عن أبي ذر قال بينما النبي صلى الله عليه وسلم يخطب إذ قام إليه أعرابي فيه جفاء فقال يا رسول الله أكلنا الضبع فقال النبي ذلك أخوف لي عليكم حين تصب عليكم الدنيا صبا فيا ليت أمي لا يتحلون الذهب

Ebû Zerr (r.a.)’dan rivayet edilmiştir. Hz Peygamber (cemaate) hitab ederken, görgüsüz bir bedevi kalkıp O’na doğru ilerledi ve:

-“Fakirlik bizi yedi bitirdi, ya Rasûlallah!” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

-“İşte bu, (bir gün) dünya malına bolca kavuştuğunuz zaman sizin için duyduğum en büyük endişemdir. Keşke ümmetim altınla süslenmese!” buyurdu.¹⁷¹

Bu dünyada insanların en çok değer verdiği ve sahip olmak istediği şeylerin başında altın gelir. Günümüzde bile altın fertlerin ve devletlerin zenginlik ölçüsü olmaya devam etmektedir. Fakat dünyanın bu en kıymetli metâi gerçekten gönül bağlamaya ve elde tutup yığmaya değer mi? İşte Rasûlullah (a.s.) incelemiş olduğumuz hadiste, bu konuya ümmetin dikkatini çekmek ve onları uyarmak istemiştir. O (a.s.), ümmetin kendisinden sonra dünyaya dalıp âhireti unutmalarından endişe etmektedir. Birçok hadisinde Hz. Peygamber altın ve gümüş kullanımıyla ilgili olarak müslümanları uyarmış ve “Gümüş ve altın kaplardan bir şey yiyen ve içen kimse karnına cehennem ateşi doldurmuş olur”¹⁷² buyurmuştur. Bir başka hadisinde de bu kapların kullanımıyla ilgili olarak “Bunlar dünyada kâfirlerin, ahirette ise sizlerindir”¹⁷³ buyurmuştur.

Altın ve gümüşten yapılmış eşyalar edinmek, bunları yeme, içme ve temizlik işlerinde kullanmak ümmetin hem erkeklerine hem de kadınlarına haram kılınmıştır. Kadınlara helâl kılınmış olan altın kullanımı, üzerinde taşınabilir cinsten süs ve zînet

¹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, V, 153.

¹⁷² Buhârî, **Eşribe** 28; Müslim, **Libâs** 1.

¹⁷³ Buhârî, **Eşribe** 28; Müslim, **Libâs** 3,4; Ebû Dâvûd, **Eşribe** 17; Tirmizî, **Eşribe** 10.

eşyaları ve takılarla sınırlandırılmıştır. Dinimiz başka insanların hasedine ve gereksiz yere özentisine sebep olacak davranışlardan, dünyaya ve dünyalığa aşırı düşkünlük alâmeti sayılan hallerden bizleri sakındırmıştır. Altın ve gümüş dünyaya düşkünlüğün önemli simgelerinden biri kabul edilmiş, insanlar arasındaki kavgaların, hırsızlık ve soygunların, neticede ölümlerin sebebi olmuştur. Bundan dolayı altın ve gümüşe düşkünlük, İslâm geleneğinde hoş karşılanmamıştır.¹⁷⁴ Altın ve gümüş kullanımı, isrâfî önlemek veya piyasada tedâvüldeki parayı azaltmaya engel olmak için de yasaklanmış olabilir. Rasûlullah (a.s.)'ın yasaklama gerekçesi her ne olursa olsun bir müslümana düşen, gönül huzuruyla kabul edip bu yasaktan uzak durmaya çalışmaktır.

3-Birinin Gece Kendisine Bekçilik Yapmasını İstemek

حدثنا إسماعيل بن خليل أخبرنا علي بن مسهر أخبرنا يحيى بن سعيد أخبرنا عبد الله بن عامر بن ربيعة قال سمعت عائشة رضي الله عنها تقول كان النبي صلى الله عليه وسلم سهر فلما قدم المدينة قال ليت رجلا من أصحابي صالحا يحرسي الليلة إذ سمعنا صوت سلاح فقال من هذا فقال أنا سعد بن أبي وقاص جئت لأحرسك ونام النبي صلى الله عليه وسلم

Abdullah b. Âmir b. Rebîa (r.a.), Hz. Âişe (r.ah.)'yı şöyle söylerken işitmiştir: Hz. Peygamber, Medine'ye geldiği zaman (gece) uyuyamadı da şöyle buyurdu:

-“*Keşke ashâbımdan sâlih bir kişi bu gece bana bekçilik yapsa!*” O an bir silah sesi işittik ve Hz. Peygamber:

-“*Bu kim?*” diye sordu. (Gelen kişi):

-“Ben Sa'd b. Ebî Vakkâs'ım. Seni bekleyip (korumak için) geldim, ya Rasûlallah!” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber uyudu.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Kandemir, Çakan, Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn*, VII, 412-413.

¹⁷⁵ Buhârî, *Cihad ve Siyer* 70, *Temennî* 4; Müslim, *Fezâilü's-sahâbe* 5; Tirmizî, *Menâkıb* 26; Ahmed b. Hanbel, VI, 141.

Müslim ve Tirmizî'deki bir rivayette Rasûlullah (a.s.)'ın, Sa'd (r.a.)'a niçin geldiğini sorduğu, onun da "İçime Rasûlullah (a.s.) hakkında bir korku düştü de O'nu korumaya geldim" dediği ve bunun üzerine Efendimiz'in ona dua ettiği nakledilir.

Hiz. Peygamber'in uykusuz kalması, hicrette Medine'ye ilk geldiği zaman değildir. Çünkü Hiz. Âişe o zaman yanında değildi. Hiz. Sa'd dahî daha müslüman olmamıştı. Âlimlerin beyânına göre bu hadis: "**Allah seni insanlardan korur**",¹⁷⁶ âyeti inmeden önce vârid olmuştur. Âyet indikten sonra Peygamber (a.s.) korunmaz olmuş, ashâbına da kendisini korumaktan vazgeçmelerini emir buyurmuştur.¹⁷⁷

Hadiste Hiz. Peygamber'in, birinin gece kendisini düşmandan koruması hususunda bir temennisi söz konusudur ve bu temennisi Sa'd b. Ebî Vakkâs tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu da, Hiz. Sa'd'ın faziletine ve ilham sahiplerinden olduğuna bir delildir.

Müslümanların hükümdarlarını ölümden korumaları gerekir. Düşmandan korunmalı ve ihtiyatlı olunması gereken durumlarda gerekli tedbirler alınmalı, ihmâlkâr davranılmamalıdır. Tevekkül etmek, sebeplere tevessüle mâni değildir.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Mâide (5), 67.

¹⁷⁷ Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, X, 258.

¹⁷⁸ İbn Hacer, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, XI, 36.

II-TERECCİ İFADE EDENLER

Hız. Peygamber'in terecci ifade eden "hemm"lerini incelediğimizde, bir kısmının kendisiyle ilgili olduğunu, bir kısmının da başkalarına yönelik olduğunu gördük. Bu sebeple, bu grubun rivayetlerini de "kendi şahsına yönelik olanlar" ve "başkasıyla ilgili olanlar" şeklinde iki kategoride ele aldık:

A-KENDİ ŞAHSINA YÖNELİK OLANLAR

1-Vesîle'ye Nâil Olmak İstemesi

حدثنا محمد بن سلمة المرادي حدثنا عبدالله بن وهب عن حيوة وسعيد بن أبي أيوب وغيرهما عن كعب بن علقمة عن عبدالرحمن بن جبير عن عبدالله بن عمرو بن العاص أنه سمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول: إذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول ثم صلوا علي فإنه من صلى علي صلاة صلى الله عليه بها عشرا ثم سلوا الله لي الوسيلة فإنها منزلة في الجنة لا تنبغي إلا لعبد من عباد الله وأرجو أن أكون أنا هو فمن سأل لي الوسيلة حلت له الشفاعة

Abdullah b. Amr b. Âs (r.a.), Hız. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Müezzini (ezan okurken) duyduğunuz zaman, onun söylediklerini aynen tekrar edin. Sonra da bana salavât getirin. Kim bana bir salavât getirirse, Allah ona on salavât gönderir. Sonra benim için Allah'tan vesîleyi isteyiniz. Vesîle, Allah'ın kullarından sadece bir kişinin nâil olabileceği, cennetteki bir makamdır. O kulun ben olacağımı umuyorum. Kim benim için vesîleyi (Allah'tan) isterse, ona şefaetim vacip olur," buyurdu.¹⁷⁹

Tirmizî'de geçen başka bir rivayette Hız. Peygamber, sahâbenin "vesîle"nin ne olduğunu sorması üzerine, "Cennetteki en yüce derece" ifadesini kullanmıştır. Müsned'deki bir rivayette de, "Bana salavât getirin. Çünkü salavât, sizin için zekât yerine geçer" buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz, bu hadis-i şerifte kendisine salât-ü selam getirmemizi istemektedir. Daha doğrusu, O'na salât-ü selâm okumak bizzat Rabbimizin emridir:

¹⁷⁹ Müslim, **Salât** 7; Ebû Dâvûd, **Salât** 36; Tirmizî, **Menâkıb** 1; Nesâî, **Ezân** 37; Ahmed b. Hanbel, II, 260, III, 83.

“Allah ve melekleri Peygamber’e çok salavât getirirler. Ey mü’minler! Siz de O’na çokça salât ve selâm getirin.”¹⁸⁰ Hem Allah’ın hem de meleklerin Rasûlullah (a.s.)’a salavât getirmeleri, O’nun Allah katındaki değerini ortaya koymaktadır. Allah’ın Peygamber-i Zîşân’a salavât getirmesi, O’na merhamet etmesi, şan ve şerefini yüceltmesidir. Meleklerin Rasûlullah (a.s.)’a salavât getirmesi de, aynı şekilde O’nun kadir ve kıymetini anıp, yüce mertebelere erişmesi için Allah’a niyazda bulunmaları demektir.¹⁸¹

Hz. Peygamber de pek çok hadisinde, kendisine salavât getirmemizi emretmiş ve *“Kıyamet gününde insanların bana en yakın olanları, bana en çok salât-ü selâm getirenleridir”*¹⁸² buyurmuştur. Bir başka hadisinde de, *“Gerçek cimri, yanında zikrim geçtiği halde bana salavât okumayandır”*¹⁸³ buyurarak müslümanları bu konuda uyarmak istemiştir.

Hadisimizde vurgulanan bir diğer husus da, Rasûlullah (a.s.)’ın ezan bittikten sonra kendisine salavât getirilmesini ve O’nun için vesîlenin istenmesini tavsiye buyurmasıdır. Vesîle, başkasına yaklaştırmaya vasıta olan şey demektir. Sultanların yanında mevki sahibi olmaya da bu ad verilir. Burada onunla kastedilen ise, hadisten anlaşıldığı gibi cennette çok üstün bir makamın adıdır. Müslümanlar, her ezandan sonra okudukları duada, bu makama ulaşması için Allah Rasûlü’ne dua ederler. Aslında bu dua kendileri içindir; çünkü bu duayı yapanlara Efendimiz kıyamet gününde şefaate edecektir.¹⁸⁴

Hz. Peygamber, Allah katında, hükümdarın yanındaki vezirlik makamı gibi olan¹⁸⁵ cennetteki bu yüce makama nail olacak kişinin kendisi olacağını umduğunu belirtmiş ve bu konudaki arzusunu dile getirmiştir.

Ezandan sonra Peygamberimiz’e salât-ü selâm getirmek ve kendisi için cennette üstün bir makam olan vesîleyi istemek müstehaptır.

¹⁸⁰ Ahzâb (33), 56.

¹⁸¹ Kandemir, Çakan, Küçük, *Riyâzü’s-sâlihîn*, VI, 199.

¹⁸² Tirmizî, **Vitir** 21.

¹⁸³ Tirmizî, **Daavât** 101.

¹⁸⁴ Kandemir, Çakan, Küçük, *Riyâzü’s-sâlihîn*, V, 190.

¹⁸⁵ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, IV, 308.

2-Havuz Başında Ümmeti En Kalabalık Peygamber Olmak İstemesi

حدثنا أحمد بن محمد بن علي بن نيزك البغدادي حدثنا محمد بن بكار الدمشقي حدثنا سعيد بن بشير عن قتادة عن الحسن عن سمرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن لكل نبي حوضا وإنما يتباهون أيهم أكثر وارداة وإني أرجو أن أكون أكثرهم وارداة

Semûre b. Cündeb (r.a.), Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Her peygamber’in bir havuzu vardır ve her bir Peygamber, hangisinin suya geleni çok diye övünürler. Su almaya gelen ümmeti en çok olan Peygamber’in ben olacağımı ümit ediyorum.”¹⁸⁶

Bu hadiste zikredilen ve “Kevser Havuzu” olarak da bilinen havuz hakkında pek çok hadis bulunmaktadır. Bu hadislerden anlaşıldığına göre Cennet’te bulunan bu havuzun etrafında gökteki yıldızlar kadar çok bardak vardır; havuz o kadar büyüktür ki, bir başından öbür başına kadarki mesafe bir ayda katedilecek kadar uzundur; rengi süttten daha beyaz, tadı baldan daha tatlı ve kokusu miskten daha güzeldir. İnsanlardan havuzun başına gelecek ilk kişi ise, Peygamber Efendimiz’in bizzat kendisidir. Orada ümmetiyle buluşacak ve ümmetinden günahkâr olanlar için şefaatte bulunacaktır. Ancak bazı kimseler oraya kadar geldikleri halde oradan kovulacaklardır.¹⁸⁷ Bu kovulan kimselerin münafıklar, mürtedler, büyük günah işleyen mü’minler ya da bid’at ehli kimseler olabileceği hususunda yorumlar bulunmaktadır.¹⁸⁸

Mütevâtir denebilecek kadar çok sayıda sahabe tarafından rivayet edilen ve Kur’an-ı Kerim’deki Kevser sûresinde de işaret olunan¹⁸⁹ havz-ı kevserin, Peygamber Efendimiz’e ve onun ümmetine mahsus olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, konumuzun hadisinden de anlaşılacağı üzere Cennet’te yalnızca Peygamber Efendimiz’in değil, diğer peygamberlerin de havuzları olacaktır. Her peygamberin ümmeti, o peygambere ait havuzun başında toplanacak ve suyundan içecektir. Bu esnada da peygamberler, havuzlarının başına gelen ümmetlerinin çokluğu ile iftihar edeceklerdir.

¹⁸⁶ Tirmizî, *Sıfatü'l-Kıyâmet* 14.

¹⁸⁷ Buhârî, *Rikâk* 53, *Fiten* 1.

¹⁸⁸ Bkz. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, XIV, 201.

¹⁸⁹ “Muhakkak ki biz sana Kevser’i verdik.” Kevser (108),1.

Rasûlullah (a.s.) bu hadiste, kendi ümmetinin sayıca çok olmasını ve havuz başında ümmeti en kalabalık olan peygamberin de kendisi olmasını ümit ettiğini bildirmiştir.

3-Allah'tan En Çok Korkan Kişi Olmak İstemesi

حدثنا يحيى بن أيوب وقتيبة وابن حجر قال بن أيوب حدثنا إسماعيل بن جعفر أخبرني عبد الله بن عبد الرحمن وهو بن معمر بن حزم الأنصاري أبو طوالة أن أبا يونس مولى عائشة أخبره عن عائشة رضي الله عنها أن رجلا جاء إلى النبي صلى الله عليه وسلم يستفتيه وهي تسمع من وراء الباب فقال يا رسول الله تدركني الصلاة وأنا جنب فأصوم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا تدركني الصلاة وأنا جنب فأصوم فقال لست مثلنا يا رسول الله قد غفر الله لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر فقال والله إني لأرجو أن أكون أخشاكم لله وأعلمكم بما أتقي

Hız. Âişe'nin azatlısı Ebû Yûnus, Hız. Âişe'den naklen haber vermiştir: Hız. Peygamber'e fetvâ sormak için bir adam gelmiş. Konuşulanları Âişe (r.ah.) kapının arkasından işitiyormuş. Gelen kişi:

-“Ey Allah'ın Rasûlü! Bazen ben cünüb iken namaz vakti geliyor, o gün oruç tutayım mı?” diye sormuş. Rasûlullah (a.s.):

-“Ben cünüb iken de namaz vakti geliyor. Ama ben oruç tutuyorum,” cevabını vermiş. O zat:

-“Sen bizim gibi değilsin yâ Rasûlallah! Allah, senin gelmiş geçmiş bütün günahlarını affetmiştir” demiş. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.):

-“Vallahi ben Allah'tan en ziyade korkanınız ve O'ndan neyle korktuğunu en iyi bileniniz olmayı cidden ümit ederim” buyurmuşlar.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Müslim, Sıyâm 13; Ebû Dâvûd, Savm 36; Muvatta, Sıyam 4.

Bu rivayet, gusül abdesti alması gereken bir kimsenin sabaha kadar gusletmemesi durumunda o günün orucunu tutup tutamayacağı konusuna açıklık getirmektedir.

Cünüp olarak sabahlayan bir sahabinin, bu durumda oruç tutup tutamayacağı konusunda Peygamber Efendimize yönelttiği soruya karşılık, Efendimizin bu durumda kendisinin oruç tuttuğunu bildirmek suretiyle cevap verdiğini görmekteyiz. Bu cevabıyla Peygamberimiz, bu durumda kendi sünnetine ittibâ edilerek oruç tutulmasını murat etmiştir. Fakat soruyu soran sahabî, Peygamber Efendimizin bütün günahlarının affedildiğini, dolayısıyla kendisinin ondan daha ihtiyatlı olması gerektiğini düşünmüştür. Buna karşılık Efendimiz, kendisinin Allah'tan en çok korkan kişi olduğu yönündeki ümit ve temennisini dile getirmiştir. Hangi konularda Allah'tan korkulması gerektiğini de en iyi kendisinin bilebileceği yönündeki beyanı, Allah'ın dinini en kusursuz ve en mükemmel şekilde yaşayacak olanın ancak Hz. Peygamber olabileceğini göstermektedir.

Peygamberimizin bütün günahları bağışlandığı halde, Allah'tan en çok korkan kişi olması dikkat çekicidir. Buradaki korku, beşerî korkularla karıştırılmamalıdır. Hz. Peygamber'in ve onu örnek alan mü'minlerin Allah korkusu, bir kimsenin herhangi bir varlık ya da şahsiyetten korkması gibi tasavvur olunamaz. Bu korku, Allah sevgisiyle dopdolu bir kalbin, O'na karşı gelmek ve emirlerini çiğnemek noktasında tedirgin olmasını ifade eder. Buna göre Allah korkusunun, Allah sevgisi oranında arttığını söylemek mümkündür. Nitekim Allah'tan en çok kendisinin korktuğunu beyan eden Rasûlullah Efendimiz'in (a.s.), aynı zamanda Allah'ı en çok seven kul olduğu, şüphe götürmez bir gerçektir.

B-BAŞKASIYLA İLGİLİ OLANLAR

1-Müslümanların Cennetin Yarısını Oluşturmasını Ümit Etmek

حدثني إسحاق بن نصر حدثنا أبو أسامة عن الأعمش حدثنا أبو صالح عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال يقول الله تعالى يا آدم فيقول لبيك وسعديك والخير في يديك فيقول أخرج بعث النار قال وما

بعث النار قال من كل ألف تسعمائة وتسعة وتسعين فعنده يشيب الصغير -وتضع كل ذات حمل حملها وترى الناس سكارى وما هم بسكارى ولكن عذاب الله شديد- قالوا يا رسول الله وأينا ذلك الواحد قال أبشروا فإن منكم رجلا ومن يأجوج ومأجوج ألفا ثم قال والذي نفسي بيده إني أرجو أن تكونوا ربع أهل الجنة فكبرنا فقال أرجو أن تكونوا ثلث أهل الجنة فكبرنا فقال أرجو أن تكونوا نصف أهل الجنة فكبرنا فقال ما أنتم في الناس إلا كالشعرة السوداء في جلد ثور أبيض أو كشعرة بيضاء في جلد ثور أسود

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.), Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
"Allahu Teâlâ (kıyamet günü):

-“Ey Âdem!” der. O da:

-“Tekrar tekrar icâbet ediyorum, beni tekrar tekrar mesûd kıl, bütün hayır senin elindedir” der. Bunun üzerine Allah (c.c.):

-“Cehenneme girecekleri (halk arasından seçip) çıkar” buyurur. Âdem (a.s.):

-“Cehenneme gönderileceklerin miktarı ne kadardır?” diye sorar. Allah (c.c.):

-“Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzu” diye cevap verir. *Ve Allah (c.c.), Âdem (a.s.)'a böyle buyurduğu sırada (bunun verdiği şiddetli korkudan), çocuğun başı ağarır, -her hamile kadın da çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş (olmuş gibi) görürsün, halbûki onlar sarhoş değillerdir, fakat Allah'ın azabı pek çetindir.*¹⁹¹”

Sahâbiler:

-“Yâ Rasûlallah! O (binde) bir hangimiz olabilir?” dediler. Rasûlullah (a.s.):

-“Size müjdelersün! Sizden bir kişiye mukâbil Ye'cûc ve Me'cûc'dan bin kişi (cehenneme gönderilecektir)” buyurdu. Sonra da:

¹⁹¹ Hacc(22), 2.

-“Hayatım elinde olan Allah’a yemin olsun ki, ben sizin cennet halkının dörtte biri olacağınızı umuyorum” dedi. Bu müjde üzerine biz “Allahu Ekber” dedik. Rasûlullah (a.s.) yine:

-“Ben sizin cennet halkının üçte biri olacağınızı umuyorum” buyurdu. Biz (tekrar) tekbir getirdik. Sonra (yine):

-“Ben sizin cennet halkının yarısı olmanızı umuyorum” buyurdu ve biz (yine) tekbir getirdik. En sonunda Rasûlullah (a.s.):

-“Sizler mahşer halkının içinde, ancak beyaz bir öküzün derisindeki siyah bir tüy mesâbesindediniz yahut da siyah bir öküzün derisinde beyaz bir tüy gibisiniz” buyurdu.¹⁹²

İnsanoğlunun yaratılışından kıyamete kadarki süreç içerisinde Allah’a hakkıyla inanan her kul, şüphesiz ki cennete girecektir. Son peygamber olan Hz. Muhammed’den önce yüzlerce peygamber gelip geçmiş ve her birinin az ya da çok inananı olmuştur. Fakat bütün bu peygamberlerin cenneti hak eden ümmetinin toplamının, ancak son peygamber olan Hz. Muhammed’in cennetlik ümmeti kadar olduğunu hadisimizden anlamaktayız. Zira yukarıdaki hadiste Peygamber Efendimiz bu yöndeki ümit ve temennisini dile getirmektedir.

2-Müşriklerin Soyundan İmanlı Nesillerin Çıkmasını Ümit Etmek

وحدثني أحمد بن عمرو بن سرح وحرمله بن يحيى وعمرو بن يخلو العامري وألفاظهم متقاربة قالوا حدثنا بن وهب قال أخبرني يونس عن بن شهاب حدثني عروة بن الزبير أن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم حدثته أنها قالت لرسول الله صلى الله عليه وسلم يا رسول الله هل أتى عليك يوم كان أشد من يوم أحد فقال لقد لقيت من قومك وكان أشد ما لقيت منهم يوم العقبة إذ عرضت نفسي على بن عبد ياليل بن عبد كلال فلم يجيني إلى ما أردت فانطلقت وأنا مهموم على وجهي فلم أستفق إلا بقرن الثعالب فرفعت رأسي فإذا أنا بسحابة قد أظلنتني فنظرت فإذا فيها جبريل

¹⁹² Buhârî, **Ehâdîsü'l-enbiyâ** 7, **Tefsîr**(Hacc Sûresi) 1, **Rikâk** 46; Müslim, **İman** 96; Ahmed b. Hanbel, III, 33.

فناداني فقال إن الله عز وجل قد سمع قول قومك لك وما ردوا عليك وقد بعث إليك ملك الجبال لتأمره بما شئت فيهم قال فناداني ملك الجبال وسلم علي ثم قال يا محمد إن الله قد سمع قول قومك لك وأنا ملك الجبال وقد بعثني ربك إليك لتأمري بأمرك فما شئت إن شئت أن أطبق عليهم الأخشبين فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم بل أرجو أن يخرج الله من أصلابهم من يعبد الله وحده لا يشرك به شيئاً

Hız. Peygamber'in zevcesi Hız. Âişe şöyle rivayet etmiştir: O, Rasûlullah (a.s.)'a:

-“Yâ Rasûlallah! Uhud gününden daha zor bir gün başına geldi mi?” diye sormuş, O (a.s.) da şöyle buyurmuştur:

-“Gerçekten senin kavminden başıma neler geldi neler!.. Onların en zoruyla Akabe günü karşılaştım. Kendimi İbni Abdi Yâlîl b. Abdi Külâl'e arz ederek (himayesini istedim), ama isteğimi kabul etmedi. Ben de üzgün bir şekilde ilerlemeye başladım ve ancak Karnü's-Seâlib'te kendime gelebildim. (Sonra) başımı kaldırdım. Bir de ne göreyim! Bir bulut, beni gölgelendirmiş. Baktım, içinde Cibrîl (a.s.)! Hemen bana seslendi ve:

-“Muhakkak Allah (c.c.), kavminin sana söylediklerini ve sana verdikleri red cevabını işitti. Onlar hakkında istediğini kendisine emretmen için sana dağlar meleğini gönderdi” dedi. Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurdu:

-“Dağlar meleği bana seslendi ve selâm verdi.” Sonra:

-“Yâ Muhammed! Şüphesiz Allah (c.c.), kavminin sana söylediklerini işitti. Ben Dağlar Meleğiyim! Rabbi'n beni sana dilediğini emretmen için gönderdi. Şimdi ne dilerseñ dile! Eğer (Ebû Kubeyş ve Kuaykân denilen) şu iki yalçın dağı üzerlerine kapamamı dilerseñ (kapatırım)” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuş:

-“*Bilâkis! Ben, Allah’ın onların sulblerinden sırf Allah’a ibadet edecek, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını dilerim!*”¹⁹³

Bilindiği üzere müslümanların Mekkeli müşriklerle yaptığı ikinci savaş olan Uhud Gazvesi’nde, müslümanlar büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Hatta Peygamber Efendimiz, bu savaşta yaralanmış ve bir dişi kırılmıştır. Hz. Âişe vâlidemiz yukarıdaki hadiste bu çetin günü hatırlatarak Peygamberimize, Uhud gününden daha sıkıntılı bir gün yaşayıp yaşamadığını sormaktadır. O da bu soruya mukâbil, peygamberliğinin onuncu yılında gerçekleşen bir olay dolayısıyla yaşadığı sıkıntının Uhud gününün sıkıntısından daha ağır olduğunu beyan etmektedir.

Efendimizin bahsettiği olay, İslam tarihinde Taif yolculuğu diye bilinen olaydır ki, hem vefakâr eşi Hz. Hatice’yi hem de kendisini müşriklere karşı himaye eden amcası Ebû Tâlib’i kaybettiği yılda gerçekleşmiştir. “Hüzün yılı” diye de bilinen bu seneden sonra, Mekkeli müşriklerin müslümanlara yönelik zulüm ve işkenceleri son haddine varmış; bu durum karşısında Peygamber Efendimiz hem İslâm’ı tebliğ etmek hem de sığınma taleb etmek için Taif’e gitmeye karar vermişti. Fakat bu yolculuktan umduğunu bulamadı. Bununla da kalmayarak çoğu çocuklardan oluşan bir grubu Efendimizin peşine takarak, Taif’teki Akabe mevkiinde taş yağmuruna tuttular. Attıkları taşlarla Peygamber Efendimizin mübarek ayaklarını kanattılar.

İşte böylesine hazin bir olayla karşı karşıya kalan Efendimiz, ayaklarındaki sızıdan daha şiddetli gönül sancısıyla şehirden ayrılarak, Mekke yolunun üzerindeki Karnü’s-Seâlib denilen mevkiye gelince başını gökyüzüne kaldırdı. Tam o sırada bir bulutun içinde Cebrail (a.s.)’ı gördü ve dağlar meleğiyle tanıştı. Bu melek kendisine bir teklifte bulunmuştu: Eğer dilerse âlemlerin efendisini inciten Taif ahalisinin üzerine, etrafındaki iki dağı kapayıverecekti. Fakat âlemlere rahmet olarak gönderilen Efendimiz, bütün yaşadıklarına rağmen normal bir insanın taşıyacağı nefret ve intikam duygularını taşımıyordu. Bilakis O, en üstün insana yakışacak şekilde sabır yolunu tutmuş; bunun da ötesinde onların sulbünden inançlı kişiler çıkarması için Allah’a dua

¹⁹³ Buhârî, **Bedu’l-halk** 6; Müslim, **Cihâd ve Siyer** 39.

etmiş, bu yöndeki ümit ve temennisini dile getirmişti. Gerçekten de onun bu ümit ve duası da boşa çıkmamıştır.

Bu üstün tutumuyla ümmetine örnek olan Peygamber Efendimiz, her şeyin bittiği zannedilen en zor durumlarda bile sabredilmesi ve asla ümitsizliğe düşülmemesi gerektiğini öğretmiştir. Ayrıca insanların kötü muamelelerine karşılık nefret ve intikam duygularıyla beslenen davranışlardan kaçınmak gerektiğini de yine bu hadisten anlamaktayız.

3-Ebû Tâlib'e Edeceği Şefâatin Faydalı Olmasını Ümit Etmesi

حدثنا عبد الله بن يوسف حدثنا الليث حدثنا بن الهاد عن عبد الله بن خباب عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه أنه سمع النبي صلى الله عليه وسلم وذكر عنده عمه فقال **لعله** تنفعه شفاعتي يوم القيامة فيجعل في ضحضاح من النار يبلغ كعبيه يغلي منه دماغه

Ebû Saîd el- Hudrî (r.a.), Peygamber'in yanında amcası (Ebû Tâlib'in) anıldığı sırada Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işitmiştir: “*Kıyamet gününde şefâatimin amcama fayda vereceğini umuyorum. (Şefâatimle amcam) topuklarına kadar gelen ateşten bir çukura konulacak, oradan beyni kaynayacaktır.*”¹⁹⁴

Müslim'de geçen rivayete göre Peygamber Efendimiz, Ebû Tâlib'e uhrevî anlamda bir faydasının dokunup dokunmayacağı yolundaki bir soruya karşılık: “*Evet oldu. O Cehennem'in sığ bir yerindedir. Eğer ben olmasaydım Cehennem'in en derin yerinde olurdu*” buyurmuşlardır.

Ebû Tâlib hayatı boyunca Peygamber Efendimiz'i gözetip kollamıştır. Bu durum bi'setten önce olduğu gibi sonra da devam etmiştir. Kendisi müslüman olmadığı halde Mekkeli müşriklerin saldırılarına karşı yeğenini himayesine almış, ona kol kanat germiştir. Buna rağmen, açıkça müslümanlığını ilan etmeden öldüğü için azaptan kurtulamayacaktır. Ancak dünyada iken Hz. Peygamber'e olan hizmeti ve onu himayesi dolayısıyla Peygamber Efendimizin şefaatine mazhar olacak; bu şefaat sayesinde diğer

¹⁹⁴ Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr* 40; *Rikâk* 51; Müslim, *İmân* 90; Ahmed b. Hanbel, I,206, III, 50.

kâfirlerin çektiği çetin azaptan kurtulup, hafif bir azaba düşer olacaktır. İşte yukarıdaki hadisimizde Efendimiz bu yöndeki temennisini dile getirmektedir.

4-Hz. Ebu Bekir'in Cennetin Bütün Kapılarından Çağırılmasını Ümit Etmesi

حدثنا إبراهيم بن المنذر قال حدثني ينعقد قال حدثني مالك عن بن شهاب عن حميد بن عبد الرحمن عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من أنفق زوجين في سبيل الله نودي من أبواب الجنة يا عبد الله هذا خير فمن كان من أهل الصلاة دعي من باب الصلاة ومن كان من أهل الجهاد دعي من باب الجهاد ومن كان من أهل الصيام دعي من باب الريان ومن كان من أهل الصدقة دعي من باب الصدقة فقال أبو بكر رضي الله عنه بأبي وأمي يا رسول الله ما على من دعي من تلك الأبواب من ضرورة فهل يدعى أحد من تلك الأبواب كلها قال نعم وأرجو أن تكون منهم

Ebû Hureyre (r.a.), Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

“Her kim Allah yolunda çift sadaka verirse, cennet kapılarından:

-“Ey Allah'ın kulu! (Buraya gel!) Bu kapı hayırlıdır!” diye çağrılır. Çok namaz kılanlardan olan kimse (cennetin) namaz kapısından, cihad ehlinden olan kimse cihad kapısından, oruç tutanlardan olan kimse er-Reyyân kapısından, sadaka ehlinden olan da sadaka kapısından çağrılır.” Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.):

-“Anam babam sana fedâ olsun Yâ Rasûlallah! Bu kapılardan çağrılan kimse üzerine bir zarar var mıdır? Bir kişi bu kapıların hepsinden çağrılabilir mi?” diye sordu. Rasûlullah (a.s.):

-“Evet, (hepsinden çağrılabilir) ve ben senin onlardan olmanı ümit ediyorum” buyurdu.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Buhârî, **Bedu'l-halk** 6, **Cihad ve siyer** 37, **Savm** 4, **Menâkıb** 5; Müslim, **Zekât** 27; Tirmizî, **Menâkıb**16; Nesâî, **Sıyâm** 43, **Zekât** 1, **Cihad** 20, 45; Muvatta, **Cihad** 19; Ahmed b. Hanbel, II, 268, IV, 386.

Hız. Ebû Bekir'in faziletine dair pek çok rivayet vardır. Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre o, Muhammed ümmetinden cennete girecek ilk kişidir;¹⁹⁶ Allah'ın dostu halilullah'tır ve Peygamber Efendimiz Allah dışında bir dost edinecek olsaydı, Hız. Ebu Bekir'i dost edineceğini bildirmiştir.¹⁹⁷ Yetişkin erkeklerden müslüman olan ilk kişi olması ve Peygamberimizin vefat etmeden önce kendi yerine onu imam tayin etmesi de, yine Hız. Ebu Bekir'in faziletleri arasında sayılabilir.

Yukarıdaki hadisimizde de Efendimiz, Cennet'e girecek olanların yaptıkları amellerine göre farklı kapılardan Cennet'e çağrılacağını; zekâtı çok verenlerin zekât kapısından, namazına özenle devam edenlerin namaz kapısından, orucunu tutanların Reyân kapısından ve Allah yolunda cihad etmekle temâyüz edenlerin cihad kapısından Cennet'e davet edileceğini beyan ettikten sonra, Hız. Ebu Bekir'in bir kişinin bu kapıların hepsinden çağrılıp çağrılmayacağı yolundaki sorusuna karşılık olumlu cevap vermiş ve Hız. Ebu Bekir'in de bu kimseler arasında olacağı yönündeki ümit ve temennisini dile getirmiştir. İyilik, hayır ve ibadetlerin hemen hemen her çeşidinde daima ön sırada yer alan Hız. Ebu Bekir'e yönelik bu müjdeli haber, Allah yolunda gidip hayırlarda yarışan diğer mü'minler için de teşvik niteliği taşımaktadır.

5-Kabir Üzerine Dikilen Dalların Azabı Hafifletmesini Ümit Etmesi

حدثنا عثمان قال حدثنا جرير عن منصور عن مجاهد عن بن عباس قال مر النبي صلى الله عليه وسلم بجائط من حيطان المدينة أو مكة إنسانين يعذبان في قبورهما فقال النبي صلى الله عليه وسلم يعذبان وما يعذبان في كبير قال بلى كان أحدهما لا يستتر من بوله وكان الآخر يمشي بالنميمة ثم دعا بجريدة فكسرها كسرتين فوضع على كل قبر منهما كسرة فقبل له يا رسول الله لم فعلت هذا قال **لعله** أن يخفف عنهما ما لم تيبسا أو إلى أن ييبسا

İbn Abbâs (r.a.)'dan rivayet edilmiştir: Hız. Peygamber, Medine yâhut Mekke bahçelerinden bir bahçenin yanından geçti. Derken kabirlerinde azab olunan iki insanın sesini işitti. Hız. Peygamber:

¹⁹⁶ Ebû Davud, **Sünnet** 9.

¹⁹⁷ Müslim, **Fezâilü's-Sahabe** 1.

“*Bunlar azab olunuyorlar. Hem de büyük bir şeyden dolayı azab olunmuyorlar*” buyurduktan sonra şöyle devam etti: “*Evet, onlardan biri idrarından sakınmazdı, diğeri de koğuculuk yapardı.*” Ondan sonra yaprakları soyulmuş bir hurma dalı istedi ve dalı ikiye kırdı. Her birinin kabri üzerine bir parça koydu. “*Yâ Rasûlallah! Bunu niçin yaptın?*” denildi. O (a.s.) da: “*Umulur ki, bunlar kurumadıkça –yâhut kuruyuncaya kadar- onlardan azab hafifletilir*” buyurdu.¹⁹⁸

Bu hadîs-i şerîf, kabir azabının hak olduğunun en önemli delillerinden biridir. Ahmed b. Hanbel’in naklettiği Ebû Ümâme hadisinde geçen bir ayrıntıya göre olay, Baki’ mezarlığında gerçekleşmiştir. Bu kabristan müslümanlara ait olduğu için azab gördüğü rivayet edilen kabirler de iki müslümana aittir. Peygamber Efendimiz bir mucize eseri olarak o kabirlerde azap gören kimselerin seslerini işitmiştir.

Efendimizin kabirlerden her birinin üzerine yaş hurma dalı dikip, bu dallar kuruyuncaya kadar azaplarının hafiflemesini ümit ve temenni etmesi ise, çoğu âlim tarafından dikilen bu yaş dalların Allah’ı tesbih etmesi dolayısıyla kabirdekilere fayda sağlayacağı şeklinde anlaşılmış;¹⁹⁹ bu yorum müvâcehesinde mezarların üzerine başta gül fidanı olmak üzere çeşitli bitki ve çiçeklerin dikilmesi âdet olmuştur. Yine ulemânın beyanına göre, Efendimiz’in hurma dallarını kabirlerin üzerine dikmesi, kabirdekilere şefaet içindir. O, bu hususta Allah Teâlâ’dan şefaet için izin istemiş, niyazı kabul edilerek o dallar kuruyuncaya kadar azaplarının hafifletileceği va’d buyrulmuştur.²⁰⁰

¹⁹⁸ Buhârî, **Vudû’** 55, 56, **Cenâiz** 82, 89, **Edeb** 46, 49; Müslim, **Tahâret** 34; Ebû Dâvûd, **Tahâret** 11; Nesâî, **Tahâret** 27, **Cenâiz** 116; Dârimî, **Tahâret** 61; Ahmed b. Hanbel, III, 103.

¹⁹⁹ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, III, 192.

²⁰⁰ Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, II, 459.

III-HEMMİN HÜKMÎ DEĞERİ

Hız. Peygamber'den bize gelen her şeyi “sünnet” kabul edip, bu sünneti de kavlı, fiilî ve takrîrî diye üçe ayırmak genel bir temâyül haline gelmiştir.²⁰¹

Sünnet tanımları incelendiğinde hemme de yer verenlere rastlamak mümkündür. Mesela el-Cîzânî: “Usûlcülere göre sünnet, Hız. Peygamber'den Kur'an dışında sadır olan şeylerdir. Bu tanım onun sözünü, fiilini, takririni, kitabetini, işaretini, hemmini ve terkini de kapsar” der.²⁰²

Yine Zerkeşî, sünneti sekiz kısma ayırarak mütâlaa etmiştir. Bunlar sırasıyla; Hız. Peygamber'in sözleri, fiilleri, takrirleri, içinden geçtiği halde yapmadıkları veya yapamadıkları(hemm), işaretleri, yazıları, terk edip yapmadıkları ve dikkat çektiği hususlardır.²⁰³

Görüldüğü üzere Zerkeşî, sünnet taksîmatına yeni bir boyut getirmiş ve söz, fiil, takrir üçlüsünün yanına Hız. Peygamber'in hemmini, işaretini, kitabetini, terkini ve dikkat çektiği hususları da ilave etmiştir. Bu taksim hakkında Muhammed Süleyman el-Eşkâr, “Efâlû'r-Rasûl ve delâletuhâ ale'l-ahkâmi's-şer'iyye” adlı eserinde şöyle bir yorum yapar: “Söz dışındaki bölümler yani Hız. Peygamber'in takriri, hemmi, işareti, kitabeti ve terki, fiilî sünnet kapsamına dahil edilebilir. Dikkat çektiği hususlar ise; eğer kavlı bir delil ise söz içerisinde; fiilî bir delil ise fiil içerisinde incelenebilir. Böylece sünnet aslında, Hız. Peygamber'in sözleri ve fiilleri olmak üzere iki ana kısma ayrılır.”²⁰⁴

Yine farklı bir taksim yaparak, hemmi de sünnet içinde sayanlardan biri İmam Şafîî'dir. İmam Şafîî sünneti, “söz, fiil, hemm” veya “söz, fiil takrir ve hemm” şeklinde tasnif etmiştir.²⁰⁵

²⁰¹ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, s.276.

²⁰² el-Cîzânî, *Meâlim-ü usûli'l-fikh*, s.122.

²⁰³ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, IV, 164.

²⁰⁴ Eşkâr, *Ef'âlû'r-Rasûl ve Delâletuhâ ale'l-Ahkâmi's-şer'iyye*, I, 50.

²⁰⁵ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, IV, 211.

Bu şekilde hemmi, sünnetin müstakil bir bölümü kabul edenlerin yanı sıra, onu fiilî sünnete dâhil edenler de bulunmaktadır. Çünkü fiil, kasıtlı, kasıtsız yapılan her türlü hareketten kinâyedir.²⁰⁶ Fiil dediğimiz zaman sadece bedensel hareketleri kasetmiyoruz. Sözlü ifadeler dışında, Hz. Peygamber'in top yekûn tutum, tavır ve davranışlarını kastediyoruz. Böylece, terk edip yapmadığı bir şey, susup ikrar ettiği bir husus, düşmanlarına karşı takındığı tavır, ailesine, akrabalarına ve dostlarına karşı izlediği tutum da fiillerin içinde değerlendirilmelidir.²⁰⁷

Ayrıca fiiller iki kısımda mütâlaa edilmiştir: Birincisi, sarîh (açık) fiillerdir ki, bunların fiil olup olmadığı hususunda bir ihtilaf söz konusu değildir. Bedensel hareketler böyledir. İkinci kısım fiiller ise, sarîh(açık) değildir. İşaret etmek, uyarlamak, terk etmek gibi. Bu gruptakilerin fiil olup olmaması konusunda farklı görüşler vardır. Bu ayırım, Hz. Peygamber'in fiilleri için de söz konusudur. Hz. Peygamber'in bizzat yapıp ettikleri birinci kısma dâhildir. Yürümesi, koşması, yemesi, içmesi gibi. Ama yazdıkları veya yazdırdıkları, işaret ve uyarıları, olumlu veya olumsuz tepkileri, kasıtlı olarak terk edip yapmadıkları, sükût ve takrirleri de ikinci gruptaki sarîh olmayan fiillerden addedilmiştir.²⁰⁸

Bizi burada asıl ilgilendiren, “hemm”in nasıl ikinci gruptaki sarîh olmayan fiiller kapsamına dâhil edildiği konusudur. Hemm için “nefsî fiil” ve “kalbî fiil” tabirlerinin kullanıldığını görüyoruz.²⁰⁹ Bazıları hemmi, takrire kıyasla fiil kabul etmişlerdir. Meselâ el-Bennânî; sünnetin Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinden müteşekkil olduğunu, takririn fiillerinin içine girdiğini, çünkü takririn reddetmemek (keffü'n ani'l-inkar) anlamına geldiğini ve dolayısıyla bunun da fiil sayıldığını, bu nedenle hemmin sünnetin tanımından çıkarılamayacağını savunmuştur. “Hz. Peygamber'in yapmayı düşünüp de herhangi bir nedenle yapmadığı fiil, meşrû bir fiildir. Çünkü O (a.s.), yapılması caiz olmayan bir şeye hemmetmez,” demiştir.²¹⁰

²⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 528.

²⁰⁷ Eşkâr, *Ef'âlü'r-Rasûl ve Delâletuhâ ale'l-Ahkâmi's-Şer'iyye*, I, 50.

²⁰⁸ Eşkâr, *Ef'âlü'r-Rasûl ve Delâletuhâ ale'l-Ahkâmi's-Şer'iyye*, I, 54.

²⁰⁹ Abbâdî, *Âyâtü'l-beyyinât*, III, 223; Abdulganî Abdulhalîk, *Hücciyetü's-sünne*, s.75.

²¹⁰ Bennânî, *Hâşiyetü alâ Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, II, 94.

Yani “hemm”, bazı usûlcüler tarafından fiil kabul edilen ve “el-Keffü ani'l-fiil” şeklinde tabir edilen “terk”te olduğu gibi, yapılmak istenen fiilin yapılmamasından dolayı fiil kabul edilmiştir. Nitekim usûlcüler “keff”i, yani bir şey yapmaktan geri durmayı “nefsî fiil” kabul ederek fiil kategorisine dâhil etmişlerdir.²¹¹ Öyle ki, “söz”ün bile “lisânın fiili” olarak fiil kapsamına alındığını görmekteyiz.²¹²

Hemmi sünnetten kabul edenler, özellikle Hz. Peygamber'in ismet sıfatına dikkat çekerek, O'nun yapılması câiz olmayan bir şeye hemmetmeyeceğini savunmuşlardır.

Buhârî ve İbn Hacer gibi bazı âlimlerin, “hemm” içerikli bir takım hadisleri, hüküm çıkarmada kullanmış olmalarını delil olarak göstermişlerdir. Meselâ Buhârî, cemaatle namaz kılmaya gelmeyenlerin evlerini yakma düşüncesiyle ilgili hadisi “Babü ihrâci'l-husûm ve ehli'r-raybi mine'l- buyût ba'de'l-ma'rife (Birbiriyle çekişen hasımların, töhmet ve masiyet ehli olanların bu sıfatla tanınmalarından sonra evlerden çıkarılmaları)” babında ele almıştır. İbn Hacer de bu hadisten, mâlî ceza vermenin ve gaflet(uyku vs.) halindeyken suçluları yakalamanın câiz olduğu hükümlerini çıkarmıştır.

Ayrıca Hz. Peygamber'in vefâtından sonra O'nun hemmini gerçekleştiren sahâbe uygulamaları da, hemmi sünnetten kabul edenlerin önemli delillerindedir. Meselâ, Hz. Peygamber'in Kâbe'nin yeniden inşâsıyla ilgili arzusunu Abdullah b. Zübeyr yerine getirmiştir. Yine elçilerin öldürülmemesiyle ilgili hadiste belirtildiği gibi, Hz. Peygamber'in içinden geçirdiği halde elçi olduğu için öldürmediği kişiyi, daha sonra elçiliği kalktığında Abdullah b. Mes'ûd öldürtmüştür.

Bunların yanı sıra, Hz. Peygamber'in “hemm”ini sünnetten kabul etmeyenler de bulunmaktadır. Bunların başında Şevkânî gelmektedir. Şevkânî, İmam Şafî ve mezhebini, Hz. Peygamber'in hemmini sünnetten saymalarından dolayı eleştirmektedir. Ona göre hemm, yapmaksızın akla gelen mücerred bir düşüncedir. Rasûlullah (a.s.)'ın bize emrettiği ve Allah'ın da o konuda Rasûl'ne uymamızı buyurduğu bir şey değildir.

²¹¹ Abdulganî Abdülhalik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 74, el-Bennânî, *Hâşiyetü alâ Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, II, 94.

²¹² Abdulganî Abdülhalik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 75.

Hz. Peygamber'in hemmettiği şeyi bildirmesindeki amaç, o şeyden insanları menetmek düşüncesidir.²¹³

Eşkâr da bu konuda Şevkânî'yi desteklemektedir. Ona göre de hemmin delâleti, fiilin delâleti gibi değildir. Çünkü Hz. Peygamber, hemmettiği şeyi gerçekleştirmemiştir. Bunu yapmaktan O'nu alıkoyan şer'î engeller olabileceği gibi, yapmayı düşündüren sebebi yetersiz bulmuş olması da muhtemeldir. Yine de Eşkâr, Şevkânî kadar katı düşünmemekte ve Hz. Peygamber'in yapmayı sadece düşündüğü mücerred hemm ile yapmaya kalkışıp da bir engel sebebiyle vazgeçtiği hemmini ayrı değerlendirip, ikincisinin birincisinden daha üstün olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, hemmin hükûmî değeri ile ilgili tartışmaların, "hemm" kelimesine yüklenen anlamdan kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü, hemm kavramına "niyet haline gelmiş, yani azmedilmiş kesin karar" anlamı yükleyenler, onu sünnetin bir türü olarak kabul edip, sünnete ittiba kapsamında hüküm ifade eden bağlayıcı bir delil saymışlardır. Hemme, "niyet haline gelmemiş, sadece akla gelen, kalpten geçen bir düşünce" manası verenlere göre ise, sadece bir kuruntu, vesvese veya niyete dayanmayan kuru bir fikir olup, herhangi bir hükme temel teşkil etmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla hemmin bir hüküm ifade edip etmeyeceği, hemm içerikli rivayetlerin lafız, anlam ve bağlamlarının tahlili ile anlaşılacak bir durumdur.

²¹³ Şevkânî, İrşâdü'l-fuhûl, s.82.

SONUÇ

H.z. Peygamber'in düşünce aşamasında kalmış arzularını öğrenmeye ve tahlil etmeye çaba gösterdiğimiz bu çalışma sonucunda, Rasûlullah (a.s.)'in hemmettiği konuların kategorik olarak şu özellikleri taşıdığı görülmüştür:

1-Hz. Peygamber, faziletinden ve öneminden dolayı bir şeyi yapmayı düşünmüş, ama ümmetine zorluk çıkarmamak ve onları kollamak için bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Hz. Peygamber bunların yapılmasını emretmemekle beraber, hemme konu olan davranışların önemine dikkat çekerek teşvikte bulunmuştur.

2-Peygamber Efendimiz (a.s.), her zaman idealini gerçekleştirme imkânı bulamamıştır. Bunda, içinde yaşadığı toplumun hassasiyet gösterdiği konular da önemli bir etkidir. İnsanların yanlış değerlendirmelerde bulunup, kendisi ve getirdiği din hakkında yanlış kanaat sahibi olmamalarına, dolayısıyla dini ve sosyal huzurun bozulmamasına son derece dikkat etmiş ve sırf bu yüzden bazı arzularını gerçekleştirmekten geri durmuştur. Bundan, Hz. Peygamber'in dikkate aldığı söz konusu endişeler ortadan kalktığı zaman ve durumlarda, bu arzularının yerine getirilebileceği manası çıkarılabilir. Nitekim Abdullah b. Zübeyr'in, Kâbe'yi Rasûlullah (a.s.)'in arzusu doğrultusundaki yeniden inşası, bunun bir delilidir.

3-Ümmetinin her zaman iyiliğini düşünen ve onları her konuda en doğruya yönlendiren Hz. Peygamber'in, ümmetine yakıştıramadığı bazı konularda, te'dib ve terhib gayesiyle tehditkâr ve sert ifadeler kullandığı da olmuştur. Bunun amacı, gerçekten insanları tehdit ettiği doğrultuda cezalandırmak değil, yaptıklarının ne derece yanlış olduğunu, etkili ve mübâlağalı bir anlatım üslûbuyla ifade etmek ve hemm konusu davranışlardan sakındırmaktır.

4-Bazen de ortaya çıkan bir soruna çözüm bulmak için bazı fikirler üretmiş, ancak ortaya atılan alternatif düşünceleri daha uygun bularak kendi arzusundan vazgeçtiği de olmuştur.

5-Rasûlullah (a.s.)'in arzuladığı halde, bazı hukûkî engeller sebebiyle yapamadığı işler de söz konusudur. Bu durum, ilgili engeller olmadığı takdirde o işlerin yapılabileceği anlamına gelir.

6-Ayrıca Hz. Peygamber'in hemmlerini, temenni ve terecci açısından da değerlendirmek mümkündür. Temennide bulunduğu hususların, genellikle ya zaman veya olma imkânı açısından gerçekleşmelerinin mümkün olmadığı görülmektedir. Bu gibi durumlarda Hz. Peygamber, ya o konudaki idealini belirtmek veya insanların dikkatini bu konulara yöneltmek için bu tür temennilerini dile getirmiştir. Tereccide bulunduğu hususlar ise, kendi şahsına ya da başkalarına yönelik geleceğe dair ümit ve arzularından ibarettir.

Diğer taraftan “hemm” kavramına yüklenen anlam üzerinde görüş birliğinin olmadığı da anlaşılmıştır. Bu da, “hemm”in kalbî bir eylem olarak hâtır, kasd ve azm kavramlarıyla ilgisinin ve bunlar arasındaki konumunun net olmamasından kaynaklanmaktadır. Doğal olarak bu durum, onun hükmî değerinin tesbitinde de farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Bu nedenle, Hz. Peygamber'in hemmini ifade eden rivayetlerin tamamını aynı düzlemde değerlendirip bir sonuca varmak isabetli gözükmemektedir. Bunun yerine ilgili rivayetleri ayrı ayrı ele alıp, hemmetme sebeplerine ve hemmden vazgeçme gerekçelerine göre değerlendirip, lafız, anlam ve bağlamlarını bu açıdan tahlil etmek yerinde olacaktır. Ancak bu yöntemle, Hz. Peygamber'in hemmlerinin ne ifade ettiği, ümmet için bağlayıcı olup olmadığı ortaya konabilir.

Özetle söylemek gerekirse, bu konunun değerlendirilmesinde şu önemli noktanın dikkate alınması faydalı olacaktır: Vahiy, tebliğ ve teşrî sorumluluğu taşıyan, her söz, davranış ve tavrında dini bir anlam vardır, hassâsiyetiyle dikkatle izlenip örnek alınan, hevâ ve hevesinden, boş ve faydasız konuşmayan, daima vahyin kontrol ve himayesinde bulunan, evrensel dinin yüce peygamberi Efendimiz'in hemmi, normal bir insanın içinden geçirip tasarladığı kurgular olarak nitelendirilemez. Dolayısıyla ister temenni, ister terecci kapsamında olsun gerçekleştirmediği veya gerçekleştirmediği düşünce ve niyetlerine dair rivayetler, nebevî tebliğ ve hitabet uslûbundan teşrî siyasetine kadar geniş bir yelpazede anlam ve önem ifade eden hadis örnekleridir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abbâdî, İbn Kasım Şihâbüddin Ahmed b. Kasım, *el-Âyâtü'l-beyyinât alâ şerhi Cem'u'l-cevâmi'*, (nşr. Zekeriya Umeyrat), I-IV, Beyrut: Dâru'l- kütübî'l-ilmîyye, 1996.
- Abdulganî Abdulhalîk, *Hücciyetü's-sünne*, Riyad: ed-Dâru'l-Alemîyye li'l-Kitâbî, 1995.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, I-VI, İstanbul: Çağrı Yay., 1982.
- Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi*, I-XII, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1984.
- Âsım Efendi, Ebu'l-Kemal Seyyid Ahmed, *Kâmûs Tercemesi*, I-III, İstanbul, ts.
- Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Mûsa el-Ayıntâbî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XII, Kahire: İdaretü't-Tıbbâti'l-Müniriyye, ts.
- Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Şemsülhak Muhammed b. Emir Ali, *Avnü'l-mâbûd Şerhu sünen-i Ebî Dâvûd*, XII, 2. bs., el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1968.
- Bennânî, Abdurrahman b. Câdullah Bennânî, *Hâşiyetü Allâme el-Bennânî alâ Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, I-II, 2. bs., Kahire:1937.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Buhârî el-Cûfî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1994.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Rûhu'l-beyân Tefsiri*, (İhtisar eden: Muhammed Ali Sâbûnî, trc. Abdullah Öz, Ali Rıza Temel, Cüneyt Gökçe ve diğerleri), I-X, İstanbul: Damla Yayınevi, 1. bs.
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- Cîzânî, Muhammed b. Hüseyin b. Hasan Cîzânî, *Meâlimü usûli'l-fıkıh inde ehli's-sünne ve'l-cemâa*, 1.bs., Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1996.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, *Sünen*, I-X, 1. bs., Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1999.
- Davudoğlu, Ahmet, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, XII, 2. bs., Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1974.
- Ebû Davud, Süleyman b el- Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-IV, Beyrut:

- Dâru'l-fikr, 1994.
- _____, Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi, I-XII, (haz. Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar), İstanbul: Şamil Yay., 1987.
- Erdoğan, Mehmet, *Akıllı-Vahiy Dengesi Açısından Sünnîyet*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1995.
- Eşkâr, Muhammed Süleyman, *Ef'âlu'r-Rasûl ve delâletuhâ ale'l-ahkâmî's-şer'iyye*, I-II, 2.bs., Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1988.
- Görmez, Mehmet, *Sünnîyet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1997.
- Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, I-X, İstanbul: Kahraman Yay., 1982.
- İbnü'l-Esîr, Ebu's-Saâdât Mecdüddin Mübarek b. Muhammed İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser* (thk. Mahmud Muhammed Tanahî), I-V, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce bi-Şerhi'l-İmam es-Sindî*, I-IV, Beyrut: Dâru'l-marife, 1996.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut: Dâru Sadr, ts.
- Karaman, Hayreddin, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, I-III, İstanbul: Nesil Yay., 1991.
- Mâlik, İmam Ebû Abdullâh el-Asbâhî el-Himyerî Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, I-II, Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mübârekfûrî, Ebu'l-Ali Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, I-X, Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1964.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'l-İmam Muhyiddin en-Nevevî*, I-XVIII, Beyrut: Dâru'l-marife, 1996.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinân b. Dînâr, *Sünenü'n-Nesâî bi Şerhi'l-Hafız Celaleddin es-Suyûtî ve Haşiyetü'l-İmam es-Sindî*, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-marife, 1994.
- Nevevî, Ebû Zekerîya Muhyiddin b. Şeref , *Şerhu Sahih-i Müslim*, I-XVIII, Beyrut:

- Dâru'l-marife, 1996.
- _____, Riyâzu's-Sâlihîn, *Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, (trc. ve şerh, M.Yaşar Kandemir, İsmail Lütü Çakan, Raşit Küçük), I-VIII, İstanbul: 2001.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *el-Müfredât fî elfâzi'l-Kur'an*, (thk. Safvan Ahmed Davudî), Dımeşk: Dâru'l-kalem, 2002.
- _____, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, (nşr. Muhammed Ahmed Halefullah), Kahire, 1970.
- Râzî, Fahrüddin, *Mefâtîhu'l-gayb(Tefsir-i Kebir)*, (trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), I-XXIII, Ankara: Akçağ Yay., 1988.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-tefâsîr*, (trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), I-VII, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993.
- Sakallı, Talât, *Hadislerle İslâm'da Hoşgörü ve Kolaylık*, İzmir: Çağlayan Yay., 1996.
- Sofuoğlu, Mehmet, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, I-XV, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min ilmi'l-usûl*, 1. bs., Beyrut: Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, 1992.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1994.
- Uraler, Aynur, *Hz. Peygamber'in Yanlış Anlaşılacak Endişesine Dayalı Uygulamaları*, "Günümüzde Sünnetin Anlaşılması" Sempozyum, 29-30 Mayıs 2004, Bursa.
- Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-X, Mısır: Matbaa-i Hayriye, 1886.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Mummed b. Bahadır b. Abdullah, *el-Bahru'l-muhîd fî usûli'l-fıkıh*, I-VI, 1. bs., Dâru's-safve, 1988.

